DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİ
FELSEFE ENSTİTÜSÜ NEŞRİYATI
SOSYOLOJİ SERİSİ No. 2

T.B.M.M. KÜTÜPHANESİ

BAZI

ANKARA KÖYLERİ

ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

A. C.
103
BÜYÜK BİLLÂ MECİ ISI KİTAPLIĞI

YAZAN

NİYAZİ BERKES

Sosyoloji Doçenti

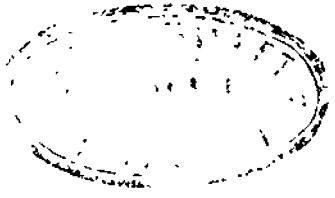
UZLUK BASIMEVİ — ANKARA
1942

DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİ
FELSEFE ENSTİTÜSÜ NEŞRİYATI
SOSYOLOJİ SERİSİ No. 2

BAZI

ANKARA KÖYLERİ

ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

YAZAN

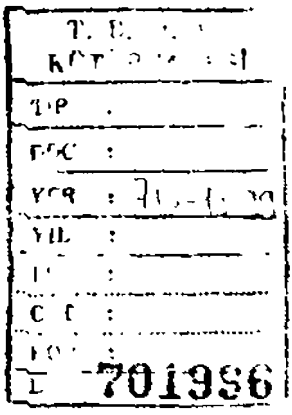
NİYAZİ BERKES

Sosyoloji Doçenti

BİRİNCİ KİTAP

[illegible]
1945 — 917
A. C. 1163

UZLUK BASIMEVİ — ANKARA
1942

701986

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 4

GİRİŞ 5

I. MEVKİ 12

II. DIŞ VASIFLAR 14

III. NUFUS 22

IV. EKONOMİK HAYAT 36

Ziraat - Toprak - Mülk ve Servet - Mübadele

V. İŞLERİN TANZİMİ VE BÖLÜNÜŞÜ 57

Zamanın tanzimi - İşlerin zamanda tanzimi - İşlerin ferdler arasında tanzimi

VI ÂLETLER VE TEKNİKLER 89

Ziraat âletleri ve vasıtaları - Evler - Ev eşyası - Kıyafet - Gıdalar.

VII SOSYAL KURULUŞ: AİLE 113

Mütesanit bir cemaat olarak köy - Mahalle ve komşuluk - Hane - Aile - Miras

VIII. SOSYAL KURULUŞ: AKRABALIK 134

Akraba zümresi ve kabile - Akrabalık sistemi ve terminolojisi - Akrabalık sistemi ve evlenme - Teşmil edilmiş akrabalıklar

IX. EVLENME 154

Evlenme - Düğün - Boşanma

ÖNSÖZ

Bu eser Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi sosyoloji çalışmalarına bağlı olarak 1940 yılından itibaren Ankara vilâyetinde bulunan bazı köylerde yapılan müşahede ve araştırmaların ilk mahsulüdür. Fakültenin sosyoloji tedrisatının nazarî kısımları yanında bu ilmin usullerini sosyal muhitimizin muhtelif parçalarının araştırılmasında kullanmaya da önem verilmiştir. İlk deneme olarak Ankara şehri etrafında bazı köylerde yapılan müşahedeleri ve malzemeyi bu eserde sunuyoruz.

Bu eser için, çalışmalarından ve topladıkları malzemeden faydalandığım Fakülte arkadaşlarım doçent Behice Boran, doçent Pertev Boratav ve eşim Mediha Berkes'e borçluluklarımı bildirir ve kendilerine teşekkür ederim. Fakülte Dekanı Prof. Emin Erişirgil, felsefe profesörü Dr. Olivier Lacombe ve antropoloji profesörü Dr. Şevket Aziz Kansu'ya kıymetli tenkit ve teşviklerinden dolayı teşekkür ederim.

Ankara, 23 Nisan 1942

Niyazi BERKES

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 4

GİRİŞ 5

I. MEVKİ 12

II. DIŞ VASIFLAR 14

III. NUFUS 22

IV. EKONOMİK HAYAT 36
Ziraat - Toprak - Mülk ve Servet - Mübadele

V. İŞLERİN TANZİMİ VE BÖLÜNÜŞÜ 57
Zamanın tanzimi - İşlerin zamanda tanzimi - İşlerin ferdler arasında tanzimi

VI ÂLETLER VE TEKNİKLER 89
Ziraat âletleri ve vasıtaları - Evler - Ev eşyası - Kıyafet - Gıdalar.

VII SOSYAL KURULUŞ: AİLE 113
Mütesanit bir cemaat olarak köy - Mahalle ve komşuluk - Hane - Aile - Miras

VIII. SOSYAL KURULUŞ: AKRABALIK 134
Akraba zümresi ve kabile - Akrabalık sistemi ve terminolojisi - Akrabalık sistemi ve evlenme - Teşmil edilmiş akrabalıklar

IX. EVLENME 154
Evlenme - Düğün - Boşanma

GİRİŞ

Yurdumuzda şimdiye kadar köy hayatı daha ziyade etnoloji, folklor, ekonomi, coğrafya gibi ilim şubelerinin çerçevesi içinde tetkik edildiği için bu mevzu üzerinde sosyolojik bir çerçeveden yapılan bir araştırmanın bunlardan ne gibi bir farkı olabileceği açıkça görülemiyebilir. Nitekim bu nevi araştırmalar münakaşa mevzuu olduğu zaman tenkit edenlerin çok defa yukarıda adı geçen ilimlerden gelen ihtiyatlarla itirazlar ileri sürdüklerini, eksiklikler bulduklarını görüyoruz. Bunun için köy cemiyetinin sosyolojik bakımdan tetkikinin, diğer ilimler bakımından yapılan tetkiklerden ne gibi noktalarda ayrıldığını belirtmeliyiz.

Tabiat ilimleri sahasından alınan küçük bir misalle bunu aydınlatabiliriz Meselâ, jeoloji ilmi bazı tabiat hâdiseleri ile meşguldür: aynı hâdiselerle kimya ilmi de meşgul olabilir. Fakat jeoloji meselâ bir takım madenleri aldığı zaman bunların arz tabakalarının teşekkülü, zaman içindeki oluşu bakımından araştırır. Kimya ilmi ise bu madenlerin hassalarını, bünye ve terekküplerini, münasebetlerini araştırır; bunların oluşundaki zaman sırası unsuru ile hiç alâkadar değildir. Her iki ilim de diğerinin verimlerinden faydalanır; fakat hiç bir zaman bu iki sahanın ne amelî, ne de nazarî bakımdan aynı işi yaptığı iddia edilmez.

Şu halde sosyolojik bakımdan bir araştırma yaparken bütün dikkatimizi tabiî bir muhit üzerine yerleşmiş olan bir insan kütlesinin teknolojisi ve sosyal organizasiyonu ile beraber sosyal kıymetlerini ve müesseseleriyle olan münasebetlerini araştırmağa çalışırız. Bundan ötürü, evleri veya kağnıları, gıdaları veya aile âdetlerini ve hattâ insanların adlarını ele aldığımız zaman asıl dikkatimizi bunların menşeini, tarihini, yayılışını araştırmaya değil, «maddî» olsun, «manevî» olsun bütün bu sosyal hâdiselerin cemiyetin bütünlüğünü temin etmek bakımından oynadıkları sosyal rollere çeviriz. Bu köylerde gördüğümüz aile teşkilâtının ve âdetlerinin Türk tarihinde ilk menşelerinin ve şekillerinin, sonraki inkişaflarının neler olduğunu araştırmak başka ilimlerin hududu, konusu ve salâhiyet içine girer. Bu bakımlardan sorulacak bir

çok önemli sualler sosyolojik bir görüşle hâdiselerin münasebetlerini araştıran bir kimsenin ne konusunu teşkil eder, ne de bu ilmin ihtisası içine girer. Sosyoloji köylerin coğrafya, ekonomi, etnografya, tarih, folklor, antropoloji ilimlerinin bu hususlarda yaptığı araştırmalardan, vardığı neticelerden faydalanır, fakat bu işlerin kendilerini kendisi yapmağa kalkışmaz.

Yurdumuzda sosyoloji daha ziyade spekülâtif bir an ane takipettiği için bu ilmin görüşü, metodolojisi ve araştırma etknikleri ile sosyal realite bilfiil incelenmeğe başlayınca, bu ilmin de kendine mahsus bir görüş çerçevesi olduğunu unutarak, çok defa onu «genel bir sosyal ilim» şeklinde anladığımız meydana çıkıyor. Sosyal hâdiseleri tetkik eden her ilim sosyoloji değildir; sosyal hâdiseleri araştıran daha birçok ilimler vardır ki sosyoloji bunların ne bir kolleksiyonudur, ne de sosyolojinin görüşü bunların görüşünün aynıdır. Nasıl ki tabiat hâdiselerini her araştıran ilim fizik ilmi değildir ve her tabiat ilmi ancak fizik ilmine ait olan kaygılardan başka kaygılarla tabiat hâdiselerini inceler.

Bu noktayı iptidaî cemiyetleri tetkik ile uğraşan iki ilim sahasını karşılaştırmakla da gösterebiliriz. Meselâ, etnoloji iptidaî cemiyetlerde raslanan âletler, âdetler, müesseseler ve kıymetlerle ilgilenir, fakat bunları birer kültür mahsulü olarak alıp insanlığın mumuhtelif yerlerdeki ve tarihlerdeki hallerinde bunların menşeerini, tezahürerini, yayılmalarını araştırır, bir nevi «kültür jeolojisi»dir. Sosyoloji ise iptidaî cemiyetleri bir çok cemiyet şekillerinin bir nümunesi olarak alıp mukayeseli ve sistematik bir cemiyet ilmi, bir «sosyal fizik» ve «mihanik» ilmi meydana getirmek gayesiyle onları tetkik eder. Etnolojinin doğrudan doğruya seçerek kendi konusuna aldığı hâdiseleri sosloyoji, muayyen bir cemiyet içindeki yeri bakımından tetkik eder. Birincisi asıl dikkatini bu «maddî» veya «manevî» kültür unsurlarının kendisine çevirir, sosyoloji ise asıl dikkatini sosyal muhite çevirir; bu unsurları ancak bu muhitin mahsülleri ve tezahürleri olarak ele alır. Eğer bu iki ilim arasında bu ilgi ve görüş istikametindeki fark olmasaydı, sosyolojiyi sosyal ilimlerin bir koleksiyonu yapmak istiyen bazı sosyologların bütün iddiasına rağmen etnoloji ilerilemez ve kendisine o kadar ilgililer bulmazdı. Aynı, şeyi, meselâ beşerî coğrafya için de söyliyebiliriz. Bu ilim şubesi de köyü veya şehri kendine konu olarak alır, fakat bunda asıl maksadı ve gayesi sosyolojininkinden başkadır.

İşte sosyal ilimler arasında sosyal hâdiselere karşı ilgi duymaktaki bu «görüş çerçevesi» farklılığından dolayıdır ki, çok defa bu ilimlerin hâdiselere yaklaşmakta kullandıkları teknikler bile değişir. Bir etnografyacı kendi hâdiseerini pek âlâ bir müzede inceleyebilir; bir

tarihçi müzede ,arşivde veya kütüphanelerde işini pek âlâ yapabilir, hattâ ancak burada yapabilir; fakat sosyoloji araştırma konusu olarak seçtiği bir cemiyet veya cemiyetler hakkındaki bütün mûtaların hepsini ne müzeye, ne arşive, ne lâboratuvara sokmakla işini hakkıyla bitiremez.

Bu mülâhazalar bize bir noktaya daha, yani «niçin filân yerdeki köyü tekik edip te diğerlerini tetkik etmediniz?» gibi bir suale daha cevap hazırlar. Bazan «Ankara köylerini niye tetkik ediyorsunuz, bu köylerin hiç bir orijinalitesi, enteresan tarafı yoktur; orada bulacağınız şeylerin âlâsını, safını ve orijinalini filân yerde bulabilirsiniz» diyenler var. Bunu söyliyenler unutuyorlar ki, biz bu köyleri tetkik ederken gayemiz, meraklandıkları bu «enteresan» şeyleri bulmak değildir. Biz kağnının menşe ve tekâmülünü değil, köyde sosyal hayattaki rolünü araştırmakla ilgiliyiz. En saf, bozulmamış, en enteresan ve en eşsiz kültür mahsullerini araştırmıyoruz. Bununla «kültür jeoloğu» alâkadardır; bunlar başka usul, görüş ve araştırma teknikleri ile mücehhez ilimlerin meseleleridir. Bundan ötürü, bu eserde ele aldığımız köylerin muhtelif cephelerinin ne bütün Türk köylerine has vasıflar olduğunu, ne yurdumuzdaki her Türk köyünün mutlaka böyle olduğunu veya olması gerektiğini iddia etmiyoruz. Sosyoloji bu köylerden başka vasıflar gösteren köyler bulduğu zaman da bunları «halis köy değildir, bozulmuş, karışmış köydür» diye bir tarafa bırakmaz. Nitekim sosvolojinin araştırma objesi olan hâdiseler sadece köylerde ola gelen hâdiseler değildir. Türkiyede kurulacak bir sosyoloji araştırma an'anesi mutlaka ve sadece köyü tetkik edecek değildir. Köyden başka çeşitten olan sosyal birlikleri de tetkik edecektir. Daha ileri giderek, sosyoloji sosyal değişmeleri ve patolojik hâdiseleri de tetkik edecektir. Psikoloji nasıl sadece en normal, en zeki, en muvazeneli veya ahlâklı ideal adamı tetkik etmezse sosyoloji de münhasıran orijinali, mükemmeli, güzeli araştırmakla uğraşmaz. Bu eserde mevzuumuz köy olduğu gibi bir mahalle, bir kasaba, veya bir hırsız çetesi de olabilirdi.

Nihayet, sosyolojik bakımdan köyün tetkikini çok defa karıştırıldığı iki şeyden daha ayırmak lâzımdır. Birincisi, köy sosyolojisi «köycülük» değildir. Köycülük bir sosyal yardım ve yükseltme cereyanıdır, yani amelî bir gayesi vardır. Köycü köye rehberlik etmek, bir şey öğretmek için gider. Diğer taraftan, köyü şehirliye ve münevvere tanıtmak, sevdirmek ve hattâ onu idealleştirmek ister. Bu, inkılâbımızın zarurî kıldığı bir ihtiyacın mahsulü olan önemli bir cereyan, sosyal bir hâdisedir.

İkincisi, köyü her tanıyan, mümkün olduğu kadar çok köy görmüş olan her kimsenin sosyolog olması icabetmez. Köyü görme, köyde bulunma ile köyü tekik etme arasında büyük farklar vardır. Köyde tetkik edilecek problemleri, bu problemleri aydınlatmak için kullanılacak usulleri ve mûtalarını elde etmek için araştırma teknikleri olmayan bir çok kimseler vardır ki, yıllarca köy veya köylü ile temas halinde olmalarına rağmen prejüjeleri. eksik istikraları, yanlış istidlâlleri yüzünden sıhhatli olmayan şeyler söylerler. Meselâ, yıllarca köylerle temas etmiş kimselerin, çok kere peygamberce tavırlar takınarak, «köylü ferdiyetçidir», «köylü cemiyetçidir», «köylü münzevi ruhludur», «köylü yalancıdır», «köylü safdır» gibi birbirini tutmayan umumî kanunlar koyduklarını görürüz. Bu gibi fikirler, köylüyü tanıdığını iddia eden fakat sosyal hâdiseleri göremiyen ve izah edemiyen kimselerin tesadüfî hâdiseler karşısında kendi kıymet hükümlerini ve hattâ menfaatlerine göre ve tek, ferdî vakıalar karşısında yaptıkları ilim-dışı tamimlerdir. Sosyolojik görüş ise, tekerrür eden, muttarit hâdiseleri, tavırları, münasebetleri ve kıymetleri yakalamağa ve bunlardan tamim yapmağa çalışır.

Sosyolojinin esas vazifelerinden biri de sosyal değişmelerin umumî kanunlarını bulmaktır. Auguste Comte'un tasnifi kabul edilirse, sosyolojinin en mühim kısmı «sosyal dinamik»tir. Bununla beraber, cemiyetin istatik tetkikinin daha önce zarurî olduğu ister istemez anlşılıyor. Gerçi mutlak mânada istatik tetkik imkânsız bir şeydir. İstatik tetkikle kasdedilen şey sadece tetkikte dikkatin en çok, değişme meselelerinden ziyade, kuruluş meselelerine çevrilmiş olmasıdır.

Bu hususta en iyi misali «iptidaî cemiyetler» üzerinde yapılan tetkikler vermektedir. Ancak son zamanlardadır ki, bu cemiyetlerde sosyal değişmelerin tetkiki başlamıştır. Ondan önce «iptidaî cemiyetler»i tetkik edenleri en çok alâkadar eden ve hattâ bütün araştırmaların merkezi olan nokta bu cemiyetlerin sosyal kuruluşunu tesbit edebilmekti. Bu neviden birçok araştırmalardan sonra (hâlâ bir çok ihtilâf ve müphemiyetler olmakla beraber) oldukça tebellür etmiş noktalar tesbit edildikten sonradır ki, bu cemiyetlerin değişme meseleleri araştırılmağa başlamıştır. Şüphesizdir ki, bu cemiyetlerin «medenî» cemiyetlere nazaran çok daha istatik oluşunun bunda tesiri olmuştur; fakat çok daha kompleks cemiyetlerin ihatalı tetkikinin güçlüğü yanında «ipdidaî» ve «basit» cemiyetlerin tetkikinin kolaylığının verdiği faydaların ayni derecede sosyal değişme mevzularında da cari olduğu anlaşılmıştır. Bunun içindir ki, bu yolda da denemeler başlamıştır,

Bizim zamanımızda kendi cemiyetimizle meşgul olma ihtiyacını duyarak sosyoloji ile meşgul olanları iten en mühim mesele Türk inkilâbı, Türk cemiyetinin geçirmekte olduğu değişmelerdir. Böyle bir itiş olmaksızın bugün bir münevverin sosyolojiye alâka göstermiş olacağını tasavvur edemiyorum. Bunun bu kadar kat'î rol oynayıcı ehemmiyetine rağmen, onu ilmî tetkiklerle gerçekleştirmemiş bulunuyoruz. Bu yapılmadan sadece bir takım iddialar kopya ediliyor, acele hükümler veriliyor, kanunlar çıkarılıyor, hattâ naslar ve emirler vazolunuyor.

Halbuki, sosyal hayatımızın madem ki değiştiğini görüyoruz ve bu değişmeyi ilmî olarak sevk ve idare etmek istiyoruz, şu halde her şeyden önce bu değişmeye başlayan şeyin ne olduğunu tayin etmek lâzımdır. Ancak o zaman onun nasıl değiştiğini, hattâ değişip değişmiyen tarafları da olup olmadığını anlıyabiliriz.

Bunun için önce cemiyetimizin muhtelif parçalarında dikkatli müşahedelere dayanan bir nevi «kayıt ve tesçil» işine girişmek lüzumunu duyuyoruz. Bunu bilhassa nisbeten az değişmelere maruz kaldığını tahmin ettiğimiz köy cemaatleri üzerinde yapmayı daha elverişli ve daha fayralı bulduk.

Köyler küçük soyal birlikler olmak dolayısiyle üzerlerinde derinliğine araştırmalar yapmak da mümkündür. Çünkü tetkimiz altında bulunan cemiyetin sıhhatli olarak iyice ve yakından tanınabilmesi için onun her cephesine az çok mahdut bir zamanda nüfuz edebilmek lâzımdır. Tetkik edilen bir zümrenin çok küçük olmasının da bir takım mahzurları olduğundan ve köyler ne çok küçük ne de çok geniş cemaatler olmadığından etrafh ve derinliğine araştırmalar için çok elverişli bir zemin teşkil etmektedirler.

Köyü tekik ederken cemaati teşkil eden fertler arasındaki münasebetleri, akrabalık sistemini, ekonomik teşkilâtını, dinî müesseselerini ve bütün bunların cemaatin müşterek hayatını nasıl tayin ettiğini tesbit etmek lâzımdır. Köy, diğer köylerden uzak ve ayrı bulunan, bir mekân üzerinde toplanmış bulunan, kendine mahsus bir ad taşıyan, zümre halinde muhtelif sosyal faaliyetleri yapacak şekilde teşkilâtlanmış olan, ve birçok aile ve hanelerden müteşekkil bulunan bir cemaattir. Bu şekide tarif ettiğimiz cemaat sosyolojik bir tecrit değil, halk ve kanunlar tarafından da tanınan sosyal bir birliktir.

Köyü tetkik edilecek müstakil bir birlik olarak almak, onun başka sosyal birliklerle alâkası olmayan, kendi kendine dayanan ve yaşayan bir zümre olarak alınması demek değildir. Muayyen bir toprak parçası üzerinde dağılmış olan muhtelif cemaatler arasında oldukça mühim bir

karşılıklı münasebet ve tabiiyet vardır. Tetkik ettiğimiz bir köyün civar köylerle, kasabalarla, şehirle ve hattâ çok uzaktan bile olsa dünyanın bazı pazar ve şehirleri ile münasebeti vardır. Avrupanın sınaî merkezlerinin birçok mahsullerine köyün tâ içinde raslarız. Böyle olmakla beraber, bizim tetkikimizde bunlar başlıca alâka merkezi olmayacaktır. Biz şimdilik köyün hariçle olan bu nevi münasebetlerini ikinci plâna bırakarak önce köyün içine nüfuz etmeğe çalışacağız.

Buarda kaydetmek istediğim diğer bir nokta da şudur: burada bahsi geçecek olan köyler üzerinde yapılan müşahedelerle elde edilen neticeleri bütün Türkiye köylerine teşmil etmemek lâzımdır. Bu tetkikimizde sadece Ankara havalisindeki köylerden misaller getireceğiz, belki bazı mukayeseler yapacağız; fakat bunlar bize sadece Orta Anadoluda bulunan bazı köyler arasında büyük benzerlikler olduğunu gösterir. Denebilir ki, köy cemaatleri esaları itibariyle dünyanın hemen her yerinde aynıdır. Bununla beraber teferrüat mühimdir; aynı prensipler her yerde aynı şekilde işlemez; muhtelif sosyal müesseseler arasındaki ahenk ve bütünlük derecesi yerden yere değişebilir. Bilhassa sosyal değişme hadiselerini tetkike gelince bu farkların büsbütün ehemmiyeti artar.

Tek bir köyün tetkikinden çıkarılan tamimler bize başka köyleri tetkik ederken rehber olurlar; daha sonraki tetkiklerde üzerinde daha çok durulacak ve daha derinden incelenecek meselelerin hangileri olduğunu gösterirler. Bu da az bir şey değildir. Bir veya bir kaç köyün ne kadar sürekli olursa olsun tetkiki ile her nevi ilmî araştırma artık bitirilmiş demek değildir. Tam tersine, araştırmalar ne kadar ilerlerse tetkik edilecek meseleler de o nisbette artmış ve daha ince bir şekilde belirtilmiş demektir.

Bu tetkiklere başlarken programımızda köyün başlıca iki tetkik şeklini ayırmak mecburiyetinde kalmıştık. Birincisi ve daha mühim olanı ve tetkilerimizin asıl hedefini teşkil edecek olanı muayyen bir köyü bütün halinde alıp onun fizikî, sosyal ve kültürel cephelerini ve bunların birbirleri ile olan münasebetlerini, ve nihayet zaman içinde bu organik birliğin yaşayışını tetkik etmekti. Böyle bir tetkik uzun ve yakından bir müşahede ister: araştırıcının seçtiği cemaatin bizzat içine girip onun hayatını yaşaması ve bahsettiğimiz cephelerine mümkün olduğu kadar nüfuz edebilmesi lâzımdır.

Köyler hakkında ikinci bir bilgi toplama şekli az çok muayyen meseleler hakkında tasvirî mahiyette malûmat toplama tarzıdır. Bu malûmatın, yukarda bahsettiğimiz birinci şekil çalışma tarzında olduğu gibi, bahis mevzuu olan köylerin bütün hayatını kavrayan malû-

mat olmasına imkân yoktur. Bu malûmat ancak kısa müşahede müddetleri esnasında toplanan malûmat olmakla beraber rasgele ve keyfi olarak ta toplanmış değildir. Bir plân ve sistem dahilinde mütalâalar alınmış ve tasnif edilmiştir. Bu nevi malûmatın bizim için kıymeti birinci tarzı çalışmada karşılanan meseleler hakkında diğer köylerdeki vaziyete dair az çok bir malûmat vererek hadiseleri daha geniş bir çerçeve içinde görmeği kolaylaştırmasıdır. Bu tarzın diğer bir faydası tanışmayı ve araştırma yolları hakkında amelî tecrübeleri vermiş olmasıdır. Bu şekilde 10-15 köy ile tanışmış olan bir kimse bir köyü etraflı bir şekilde tetkike cesaret edecek kadar kendini mevzuuna alışmış ve meseleler yakalayabilcek vaziyette hissedbilir. Bu esnada araştırma tekniğinde bir çok yeni tabiye usulleri bulmasına yardım eder.

İşte bu sebeplerden dolayı bu malûmatı da bir köy tetkikinde kullanabiliyoruz. Bu malûmatın sayesinde bir çok köyler hakkında bazı umumî neticeler çıkarmak ta mümkündür. Böylece, muayyen bir köyün tetkiki yanında, daha geniş bir bölgenin içinde bulunan köylere şamil bazı vasıfları belirtmek mümkün olacaktır.

I

MEVKİ

Tetkik mevzuumuz olan köyler, (elli beş kilometre kadar uzak olan bir tanesi müstesna olmak üzere) Ankara şehrinin etrafında 20-22 kilometrelik bir saha içindedirler. Bununla beraber, mekân üzerindeki bu uzaklık veya yakınlık her zaman için mutlak manada şehirden uzaklık veya yakınlık demek değildir. Nakil vasıtalarının köyle şehri birbirine bağlayan ve yaklaştıran âmillerden olduğu meydandadır. Meselâ, Etimesut nahiyesindeki I. köyü G. köyünden şehre nazaran daha uzak bir mevkide olmasına rağmen Ankara - Etimesut banliyösü sayesinde şehre daha yakın demektir. Günün daha çok saatlerinde istenildiği zaman şehre gidip gelmek imkânları fazladır.

Nakil vasıtalarından mada, köyün şehre olan sosyal uzaklık veya yakınlığını gösteren bir şey şehrin günlük bazı ihtiyaçlarını temin eden yerlerden birisi olmasıdır. Meselâ, şehre her gün süt gönderen köylerden muntazam olarak şehre gidenler ve böylece şehir hayatı ile temas edenler daha çoktur.

Şehir etrafındaki bu saha içindeki nahiye merkezleri az çok kasaba vasfı göstermekte ve şehrin yanında köyleri kendilerine tâbi kılmakta pek az tesirleri olmaktadır. Köylü bu merkezlere daha ziyade nahiye ile olan idarî işleri dolayısiyle gider. Bu merkezler ekseriya demir yolu veya şoseler üzerinde bulunmaktadırlar. Köylerden farklı olarak, nüfusca muhtelit ve gayri mütecanis, ve meşgaleler bakımından ziraatten mada zenaat ve ticareti ihtiva eden ve ihtisaslaşmış olan merkezlerdir.

Garptan şarka doğru Ankaradan geçen demiryolu ile şimal-cenup istikametinde Ankaradan geçen şose Ankara etrafındaki bu köyleri kabaca dört zümreye ayırmaktadır. Şehrin doğu-cenup tarafına düşen kısmında ziyaret ettiğimiz köylerin sayısı 4, batı-cenup kısmında 5, doğu-şimal bölgesinde 3 tür. Batı-şimal bölgesinde hiç bir köye gidilmemiş, fakat buna mukabil bu bölge istikametinde olan, ve Ankaradan takriben 55 kilometre uzakta bulunan M. köyüne gidilmişitr. Bu eserde bu köylerin gerçek adları yerine alfabe sırasiyle harfler kullanılacaktır.

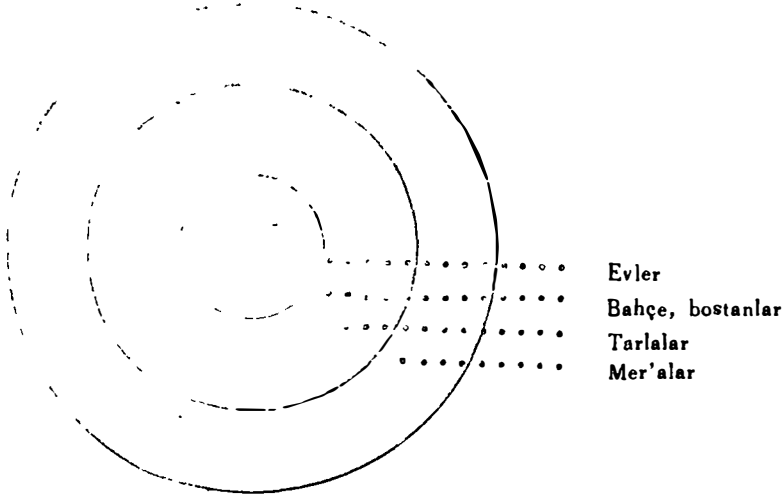
Şehirle bu köylerin hiç birisi arasında işliyen muntazam ve daimî nakil vasıtası yoktur. Yukarda işaret ettiğimiz gibi, bunları şehre bağlıyan en mühim vasıta yakınlarından geçen demiryolu ve şoselerdir. Birinci bölümde zikrettiğimiz köylerden B, C ve D köylerine Ankara - Kayaş hattı müntehasındaki Kayaş istasiyondan yürüyerek 1-4 saatte gidilir. Şehre emtia getiren köylüler demiryolundan ziyade kendi eşek veya arablarından istifade ederler. Diğer bölümlerde bulunan köyler de şehre yürüyerek, araba veya hayvanla 2-6 saatte ulaşılacak mesafelerdirler. Bunlardan da şehre giderken köylünün hemen hemen tamamiyle kullandığı vasıta nadiren araba, en çok eşektir. Köyleri istasyonlara veya şoselere bağlayan yollar kifayetsizdir.

II

DIŞ VASIFLAR

Şimdi bu köylere yaklaşmağa başlayalım ve önce dışarıdan görünüşlerine göre ne gibi hususiyetler gösterdiklerini tesbite çalışalım. Bu köylere girerken dikkati ilk çeken nokta uzaktan bakıldığı zaman toplu ve yığın halinde görünüşleridir. Bunlar «dağınık köy» tipinde olduğu gibi, ikametgâhları teşkil eden kısım birbirinden uzak ve çok geniş bir saha üzerinde parçalanmış değildir. Bilâkis, ikametgâhların bulunduğu kısım parçalanmamış bir kitle halinde bulunur, köyün diğer kısımları bunnu dışında kalır. Bu itibarla, bu köyler «toplu veya yığın köy» dediğimiz tipe girerler.

Bütün köyü teşkil eden muhtelif kısımları nazarî olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Şekil 1.

Şu halde bütün köyü iki esaslı kısma ayırabiliriz: ikametgâhlara ayrılmış olan mahdut saha ve burada yaşayan insanların başlıca geçim kaynağı olan ve ziraate hasrolunan saha. Birinci kısım köy halkının maddî ve sosyal hayatının esas sahnesi olmakta ne kadar mühim ise

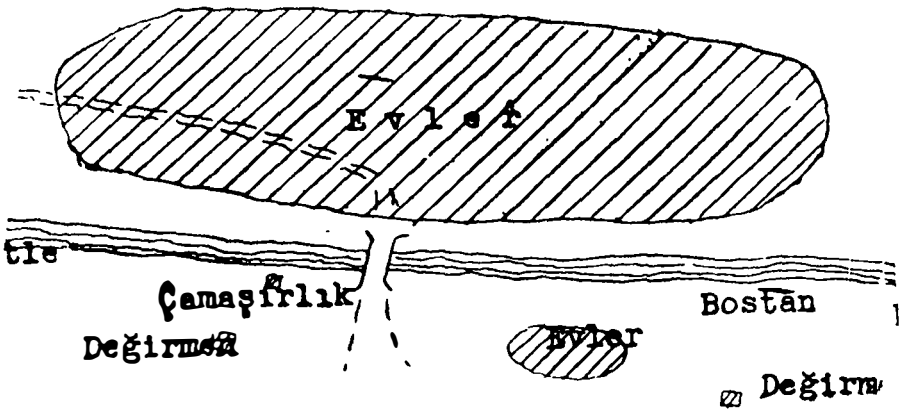
Resim 1. L. köyü uzaktan toplu bir köy olarak görünüyor. Evlerin vaziyetini resim 2 deki vaziyetle mukayese edınız.

ikinci saha da bu hayatı mümkün kılmakta ve devamını temin etmekte o kadar mühimdir. Köylünün birinci kısımdaki hayatının en mühim hadiselerinin, sevinç ve kederlerinin, düğün ve cenaze merasimlerinin, sevgi ve düşmanlıklarının bir çok kökleri bu sahada olup bitenlere geniş mıkyasta bağlıdır. Köylü için birinci kısım ne kadar mühimse ikinci kısım da o kadar, hattâ daha fazla mühimdir.

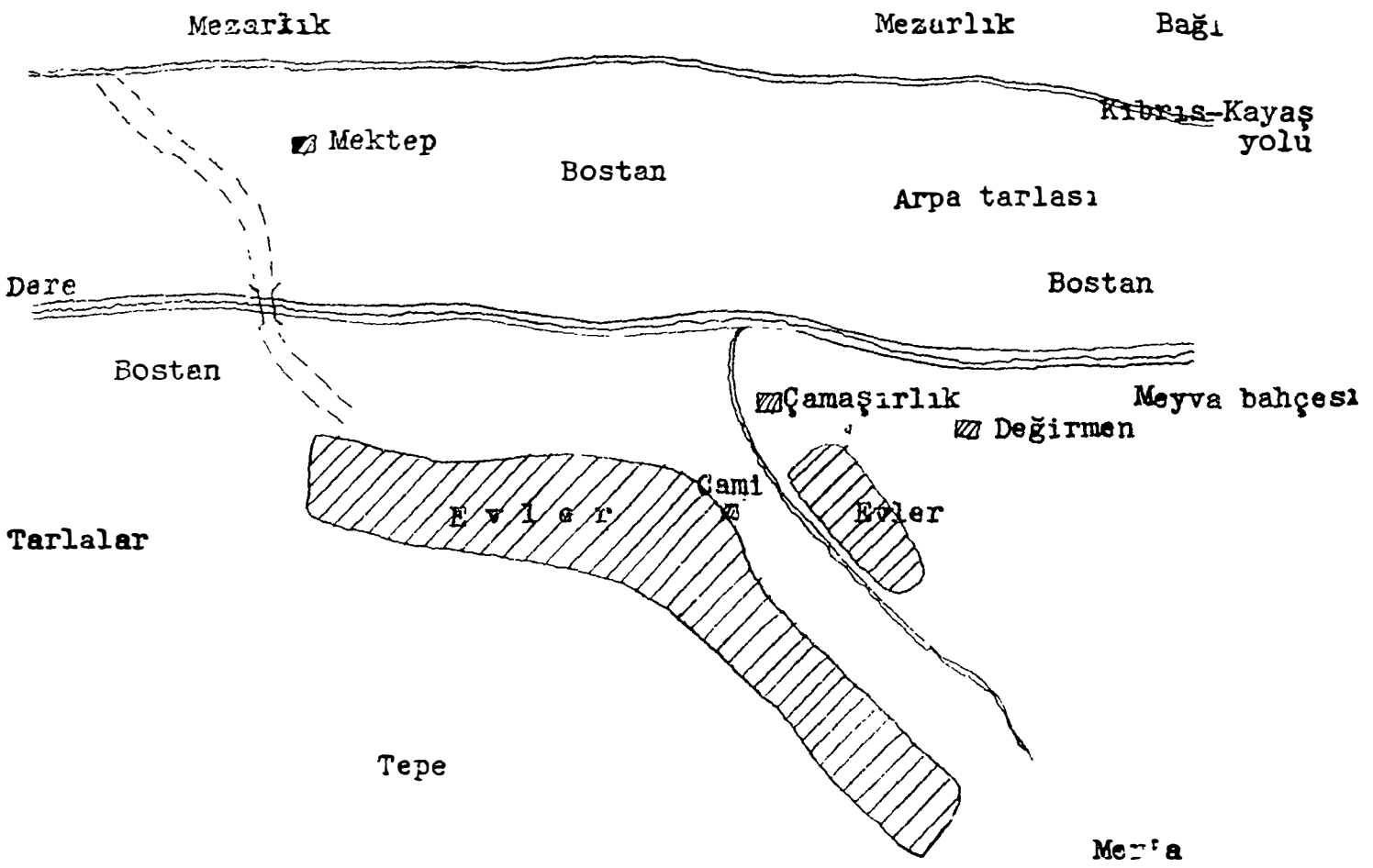
Resim 2. D. köyünün bir parçasını gösteren bu resim evlerin amfiteater tarzında kuruluş şekli hakkında bize bir fikir verir.

Yukardaki ideal şekil muhtelif tabiî âmiller dolayısiyle filiyatta muhtelif şekiller alır. Bu şekli dere, tepe gibi tabiî arızalar bozar. Topografik mevkide en mühim yeri dereler tutar. Köy bir dere boyunca genişler. Bu köylerin büyük bir kısmı bir dere kenarındadır. Ekseriya köyün ikametgâh mıntakası derenin bir tarafındaki yamaç üzerinde ve amfiteater tarzında teşekkül etmiştir. Bunun en tipik misalini Resim 2 de görürüz. Burada görülen D. köyü altında bir dere akan bir yamaç üzerindedir. Bu yamaçın üzerinde evler âdeta muntazam bir amfiteater teşkil etmektedir. Bir dizideki evlerin damı, öteki dizideki evlerin önünü teşkil eder. Bütün köy birbirinin ayni olan tam bir bütündür; yani mekân üzerinde farklılaşmamıştır. Köy meydanı, yanında camisi, bakkalı veya kahvesi yoktur. Yalnız aşağıda, çayın kenarına yakın ve mukabil kıyıda iki değirmen vardır. Çamaşırlık ta dere kenarında, fakat evlerin bulunduğu kıyıdadır. İkametgâh mıntakasının karşı tarafında da ancak bir iki ev vardır; bunların son zamanların eseri olması muhtemeldir. (Şekil 2).

Şekil 2.

Şekil 3 te görülen B. köyünde hatıp çayına Kayaşta katılan bir dere geçer. Köy derenin daha yakın olan bir yamacı üzerindedir. Karşı yamaçta ancak iki mezarlık vardır. Derenin iki tarafında bostanlar ve bir kaç tarla vardır. Cenup taraflarında meyva bahçeleri bulunur. Köyün şimal ve garp istikametlerinde tepelerin ötesinde tarlalar bulunuyor. Bu tepelerin sırtlarında kavun ve karpuz bostanları ve garp yukarısında otlaklar vardır. Köy evlerinin bulunduğu yamacın ebeş al-

Mezarlık
Mezarlık
Bağı
Kıbrıs-Kayaş yolu
Mektep
Bostan
Arpa tarlası
Dere
Bostan
Bostan
Çamaşırlık
Meyva bahçesi
Değirmen
Cami
Evler
Evler
Tarlalar
Tepe
Mezra

Şekil 3.

tı saat» ötesinde yaylâ bulunmaktadır. Ambarlar ve ahırlar tamamiyle köyün içinde ve evlerin bitişiğindedir. Böylece, bu köy de umumî heyeti itibariyle toplu köy tipine girer. Aşağı yukarı merkezî bir mevkide cami bulunmakla beraber, köyün merkezi diyebileceğimiz ve bir toplanma veya konusma yeri olabilecek bir meydan yoktur.

H. köyü hayvanların ve arabaların açtığı bir yol ile Etimesut nahiye merkezine bağlanır. Bu yol yazın araba ve otomobillerin geçmesine elverişlidir. (Doğrudan doğruya Ankaradan Abidin paşa çiftliği - Bal-

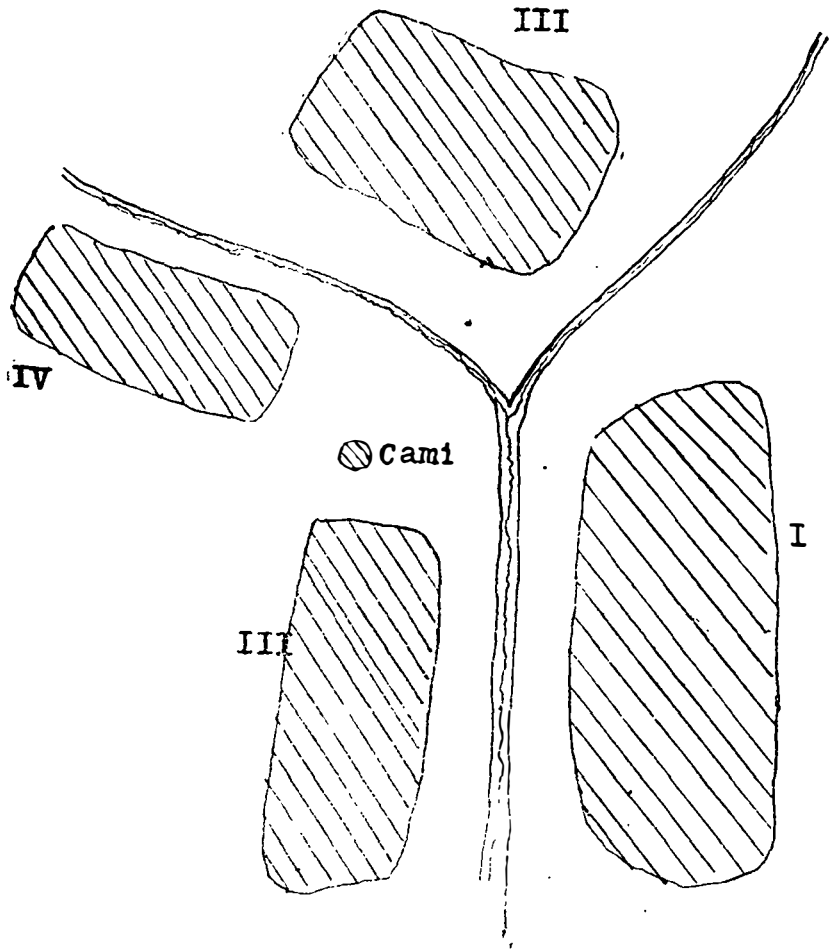

Resım 3. B. köyü de sırtlarda ve kademelenmiştir.

kat istikametinde köye ulaşan bir yol daha vardır ki, hayvanları ile şehre giden köylüler bu yolu tercih ederler). Etimesuttan köye giden yolun hemen yarısında, Etimesut hudutlarını aşdıktan sonra köyün hududundan içeri girilmiş olur. Köy buradan karşıda bir sırt üzerinde görülür. Oraya kadar köye ait olan buğday ve arpa tarlaları arasından geçilir. Köyün merası, ormanı yoktur. Tarlaların bulunduğu sahada sulanmayan kıraçlarda bostanar bulunur. Köy medhalinde meyva bahçeleri vardır. Köy mektebi köyün hemen medhalinde, merkezinde çeşme ve çamaşırlık bulunur. Burası geniş bir meydan halindedir; ve şimalinde köyün camisi bulunur. Caminin 200 metre kadar garbında yeni yapılan bir çeşme bulunmaktadır. Köyün şark tarafından Erzincandan geldikleri söylenen 5-6 yabancı ailenin teskil ettiği bir mahalle varsa da köyde mahalle taksimatı yoktur Bununla beraber, oldukça muntazam sokakları vardır. Evler numaralanmıştır. Köyün ikametgâh kısmı birbirinden ayrı semt veya mahallelere ayrılmış olmamakla beraber, muhtelif akraba zümreleri birbirine mücavir evlerde oturmaktadır. Meselâ, köyün en zengini Satılmış ağanın kardeşleri, gelinleri, oğul-

ları, yeğenleri ağaya ait olan adaya bitişik evlerde oturmaktadırlar. Akrabalık zümrelerinin bu mekânî karabetlerini ilerde münakaşa edeceğiz.

Bu köyün evleri diğer bazılarında olduğu gibi üst üste yığılmış vaziyette değildir. Hattâ bir çok evler birbirinden tamamiyle ayrıdırlar, ve aralarında sokaklar vardır. Adı geçen diğer köylerde sokaklar bu derece inkişaf etmemiştir.

Şekil 4.

Bu köylerin hiç birinde birbirinden vazıhan ayrılmış mahalleler olmadığı halde M. köyünde bunu görüyoruz. (Şekil 4 e bakınız). Diğer köylerde ikametgâh kısmı esaslı parçalara bölünmüş

değildi. Halbuki burada evlerin bulunduğu arazi vazıhan bir kaç parçaya bölünmüştür. Bir dere ve onun iki kolu köyü bu şekilde dört kısma ayırmaktadır. Ankara - Kızılca hamam şosesinden ayrılarak bu köye ait olan tarlalar arasından geçtikten sonra bir boğazdan köye giri-

Resim 4. C. köyünde de evler böyle üstüste yapılmıştır.

lir. Tarlalar, bağlar, ve meyva ağaçları bahçeleri dışarda kalır. Derenin ayırdığı kısım I ve II ye halk arasında «aşağı mahalle», III ve IV kısımlara da «yukarı mahalle» denir. Aşağı mahalle ilerde anlatacağımız iki ayrı ahraba zümresi tarafından mütekabilen «öte mahalle» diye iki kıs-

Resim 5. F. köyü düz bir sahadadır ve evleri kademeli değildir.

ma ayrılır. Bu birbirinden vazıhan ayrılmış olan ve halk tarafından da tanınmış olan kısımlara muhtarlık numerotaj işleri dolayısiyle ayrı ve yeni isimler vererek I inci kısma Güney mahallesi, II inci kısma Kuzey mahallesi, III üncü kısma Pınarbaşı mahallesi, IV üncü kısma da Serindere mahallesi denmiştir.

Bu dört kısım içerisinde ev dizileri arasında sokak ve patikalar vardır. Fakat evler H. köyünde olduğu gibi birbirinden ayrılmış değil,

Resim 6. Ankaraya en yakın köylerden olan A. köyü bir sırtın tâ dibinde kurulmuştur.

diğerlerinde olduğu gibi üst üste yığılmış gibidir. Köyün merkezi diyebileceğimiz yer cami önüdür. Yazın akşama doğru erkeklerin toplanıp konuştuğu yer burasıdır.

C, A, I, F, L, K harfleri ile gösterilen köyler de bir dere boyunda bir sırt üzerine kademe kademe toplanmış, bütün halinde ve nisbeten küçük bir saha işgal eden köylerdir. Bunlar arasında yegâne mühim ayrılığı E köyü göstermektedir. Bu köyde dışarıdan gelen nüfus artmakta, şehrin fakir mahalle evlerine benzer evler gittikçe artmaktadır. Köyün içinde kahve, bakkal, kasap vardır. Bununla beraber, eski toplu ve farklılaşmış bünyesinin esasları vazıhan seçilebilecek vaziyettedir. Öyle görünüyor ki, bu bünyenin değişmesi ilerde daha süratle devam edecek ve burası nihayet diğer köylerden anladığımız mânada bir köy olmaktan çıkacak, ve nihayet şehir işçisinin ve küçük memurlarının yaşadığı (meselâ Mamak gibi) bir varoş haline gelecektir. Bu köyün geçirdiği istihalelerin tetkiki ayrıca mühim bir araştırma mevzuu olabilir.

III

NUFUS

Şimdi bu toplu ikametgâh kümesi içinde yazayan insanların miktar ve terekkübünü kemmiyet gözü ile görmeğe çalışalım. Bu köylerin ayrı ayrı nüfusları, bu bölgenin vasatî köy nüfusu, bu nüfusun yaş ve cinsiyet terekkübü nedir?

Tetkik ettiğimiz 13 köyün 1935 nüfus sayımına göre mevcut nüfusları 23 üncü sahifedeki cedvelde gösterilmiştir. Bu cedvele göre, bu köylerin ortalama nüfusu takriben 375 tir. Esasen bütün Ankara merkez kazasının ortalama köy nüfusu 347, ve bütün Ankara vilâyetinin ortalama köy nüfusu 300 ile 400 arasındadır. Ankara merkez kazasında kilometre murabbaı başına düşen köylü nüfusu 12 dir. Bütün Türkiyede ancak Konya vilâyeti ile en doğu Anadolu bölgesindeki ortalama köylü nüfusu bundan daha aşağıdır (km^2 başına en çok 9 kişi).

Resim 7 Sokak

Bu köyler içerisinde ortalama nüfusun çok üstünde nüfusu olan yalnız bir köy vardır: D. köyü. En az nüfusu olan 164 kişilik K. köyüdür. C. köyü ile M. köyü müstesna olmak üzere, erkek nüfus kadın nüfustan hafifçe fazladır. 13 köyün bütün nüfusuna göre erkekler nüfusun takriben % 51.6 sını, kadınla rise takriben % 48.4 ünü teşkil etmekte-

dir. Fakat, merkez kazasına dahil 126 köye ait olan yaş grupları cedveli ile M. köyüne ait yaş grupları cedvelinin tetkikinden anlaşılacağı gibi, erkek nüfusun kadın nüfusa nazaran çok olduğu yaşlar (25-29 grupu müstesna olmak üzere) 40 yaşına kadar olan yaşlardır. Yani genç nüfusta erkek nisbeti daha fazladır. 40 dan yukarı yaşlarda ise kadın nisbeti fazladır. 0-39 arasındaki nüfusun yakriben % 53 ünü erkek, % 47 sini kadın teşkil ettiiğ halde, 40 dan yukarı olan nüfusunun takriben % 42 sini erkek, % 58 şini kadın teşkil etmektedir.

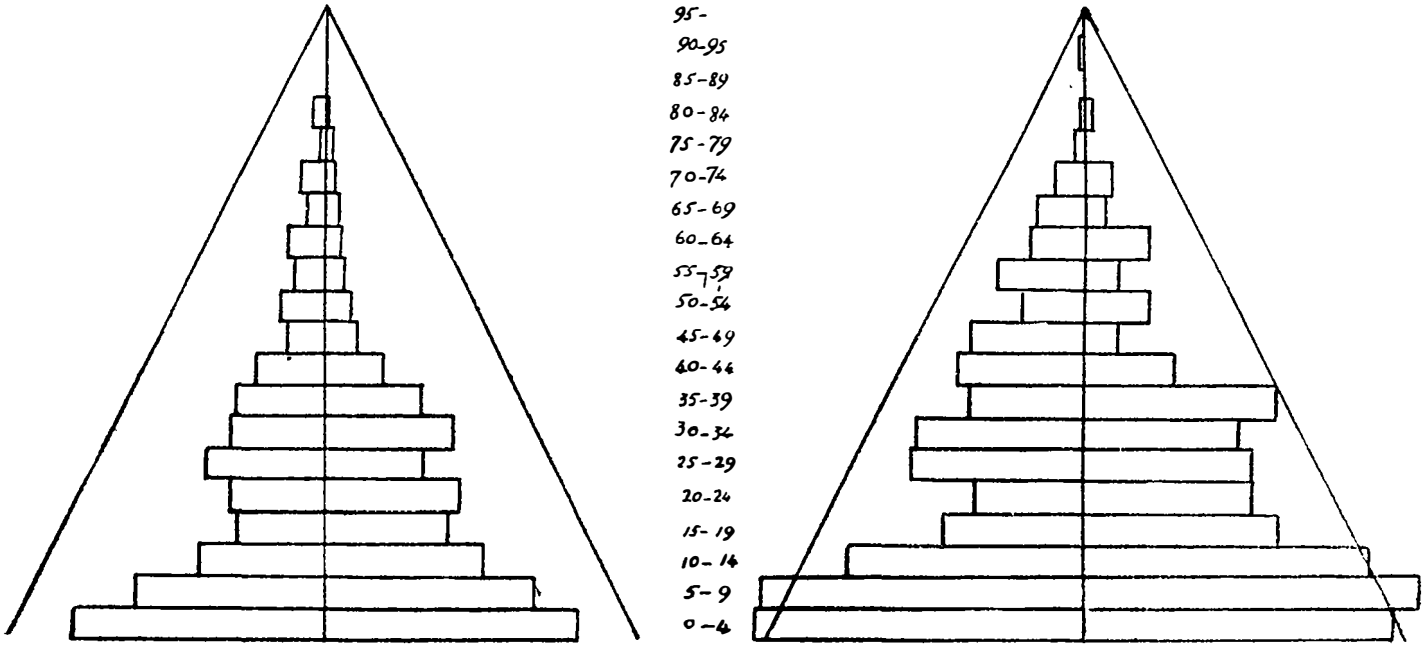
Ankara Merkez Kazasına Dahil 13 Köyün Erkek ve Kadın Nüfusu

(1935 Genel nüfus sayımı, No. 75, S. 10 - 11 den alınmıştır)

Köyler		Erkek	Kadın	Yekûn
1.	E	176	143	319
2.	C	258	290	548
3.	F	94	89	183
4.	B	138	137	275
5.	D	643	584	1227
6.	A	234	205	439
7.	G	121	89	210
8.	K	89	75	164
9.	J	136	136	272
10.	L	113	106	219
10.	H	143	116	259
12.	I	96	82	178
13.	M	278	307	585

Şimdi bu köylerin yaş terekkübünü görelim. Acaba nüfus muhtelif yaşlara ne şekilde dağılmıştır? İstatistik Umum Müdürlüğü 1935 yılına ait sayım neşriyatında köylerdeki kadın ve erkek nüfusun yaş zümrelerine göre dağılışını göstermemiştir. Bu noksanı telâfi etmek ve köy nüfusunun bu hususdaki vaziyeti hakkında bir fikir edinebilmek için iki vasıtaya müracaat ettik. M. köyünden bizzat topladığımız nıûtaları ve bir de Ankara merkez kazasına dahil 126 köy hakkında İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından verilen yaş tevezzülerini kullanacağız

M. köyünde bizim tesbit ettiğimiz nüfus miktarı 665 idi. Demek ki Ankara merkez kazasının diğer köylerine nazaran ortalamanın üstünde, oldukça fazla nüfuslu bir köy idi. Bu nüfusun 327 si erkek, 338 i kadındır. Bu nüfusun yaş zümrelerine ayrılışı 25 inci sahifedeki cedvel-

Kadın Ankara merkez kazası köyleri Erkek

Kadın M. Köyü Erkek

Şekil 5. Yaş Piramitleri

de gösterilmiştir. Burada da görüleceği gibi, 40 dan yukarı olan yaş gruplarında kadın nüfus erkek nüfusa nazaran fazladır.

Diğer taraftan, bu köylerin Ankara vilâyeti merkez kazasına dahil olduğu için ve bu kazaya dahil oln 126 köyün umum nüfusunun yaş gruplarına dağılışı İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından verildiği için M. köyünden aldığımız neticelerle bunları karşılaştırabiliriz. Bu mıntakanın umumî yaş dağılışı vaziyeti esas itibar ile aynı ise ikisinin müşabih neticeler vermesi icap eder. Bu 126 köye ait olan nüfusun muhtelif yaş gruplarına dağılışını gösteren cedvel 26 mcı sahifede görülmektedir. Gerek M. köyündeki tetkikimizden elde ettiğimiz yaş dağılışından ve gerek 126 köye ait olan nüfusu yaş dağlışında meydana getirdiğimiz nüfus piramitleri şekil 5 te görülmektedir.

M. Köyü Nüfusunun Yaş Gruplarına Ayrılışı

Yaş grupu	Erkek	Kadın	Yekûn
0— 4	48	52	100
5— 9	52	51	103
10—14	44	37	81
15—19	30	22	52
20—24	26	17	43
25—29	26	27	53
30—34	24	26	50
35—39	30	18	48
40—44	14	20	34
45—49	5	18	23
50—54	10	10	20
55—59	5	14	19
60—64	5	9	14
65—69	3	8	11
70—74	4	5	9
75—79	—	2	2
80—84	1	1	2
85—89	—	—	—
90—94	—	1	1
95—	—	—	—
Yekûn	327	388	665

Ankara Vilâyeti Merkez Kazası Nahiye ve Köylerinde Yaş Gruplarına Göre Nüfus (126 köyde)

(İstatistik Umum Müdürlüğü, 1935 nüfus sayımı, Ankara vilâyeti S. 124-5)

Yaş grupu	Erkek	Kadın	Yekûn
0— 4	4 135	4 003	8 138
5— 9	3 237	3 113	6 350
10—14	2 402	1 959	4 361
15—19	1 846	1 283	3 129
20—24	2 097	1 678	3 775
25—29	1 627	1 921	3 548
30—34	1 986	1 630	3 616
35—39	1 672	1 294	2 966
40—44	871	1 096	1 967
45—49	616	735	1 351
50—54	545	889	1 434
55—59	378	477	855
60—64	339	718	1 057
65—69	238	226	464
70—74	181	256	437
75—79	68	58	126
80—84	59	77	136
85—89	15	13	28
90—94	12	26	38
95—	9	20	29
Meçhul	6	7	13
Yekûn	22 339	21 479	43 818

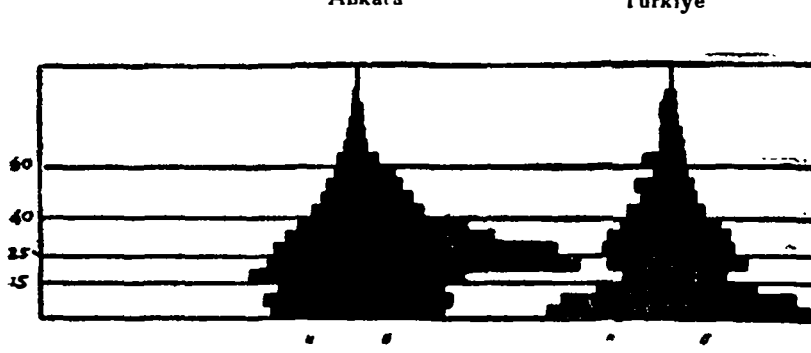
Şimdi nüfusun yaş gruplarına ayrılış cedvellerinden ve nüfus piramitlerinden iki nüfus kitlesini mukayese edelim. İki zümrenin yaş tevezzüü vaziyetinin birbirine pek yakın olduğunu görürüz. Bunu aşağıdaki cedvelden de mukayese edebilir ve ikisinde de aşağı yukarı aynı nisbetler olduğunu görebiliriz:

Yaş grupu	M. K. köylerinde bütün nüfusa göre %	M. köyünde bütün nüfusa göre %
0—14	43	42.7
15—24	15.7	14.3
25—40	23	22.7
40—	18.3	20.3
0—14	43	42.7
15—34	32.1	29.8
35—59	19.6	21.7
60—	5.3	5.8

Şekil 5 te gösterilen iki nüfus piramidinin mahiyeti hakkında daha iyi bir fikir edinebilmek için ve köy nüfusunun yaş dağılışı ile şehir nüfusunun yaş dağılışı hakkında bir mukayese yapbilmek için Ankar şehri nüfusuna ait yaş piramidini bu iki piramitle beraber daha küçük bir mikyas kullanarak Şekil 6 da bir arada gösteriyoruz.

Bu cedvel ve grafiklerin tetkikinden çıkarabileceğimiz netice şudur: Bu köylerin nüfusu gençtir ve doğum nisbeti az değildir. Şehir nüfusuna nazaran burada çok çocuk doğmaktadır. Böyle olmakla beraber bu köylerin vasatî nüfusu azdır ve hissolunur bir nüfus artışı mevcut olmakla beraber, doğum nisbeti ile mütenasip bir nüfus artışı yoktur. Ankara şehrine bariz bir nüfus akını olmadığı gibi, başka şehirlere veya ziraî mıntakalara da mühim bir nüfus akını yoktur. Halbuki gösterdiğimiz nüfus piramitleri kaidelerine nazaran, nazarî olarak, daha on misli ve imkân dairesinde hiç olmazsa beş misli nüfus almağa müsaittir. Halbuki, Ankara vilâyetinin merkez kazasına dahil bulunan diğer köylere nisbetle fazla nüfuslu sayabileceğimiz M. köyünde bile nüfus piramidinin kaidesine nazaran hayli cılız bir nüfusu vardır. Nüfus doğurunun fazla nisbetine rağmen reşit nüfusunun gördüğümüz muayyen enmuzeci alışının sebebi nedir?

Bunun en aşikâr engeli küçük yaşlardaki çocukların fazla ölümüdür. Piramitler de gösteriyor ki 5 ve 10 yaşlarına kadar olan yaş gruplarından daha yukarı gruplara geçebilen nüfus nisbeti azdır. Çocuk ölümünnü şümulü hakkında köyle temas eder etmez bir fikir edinebi-

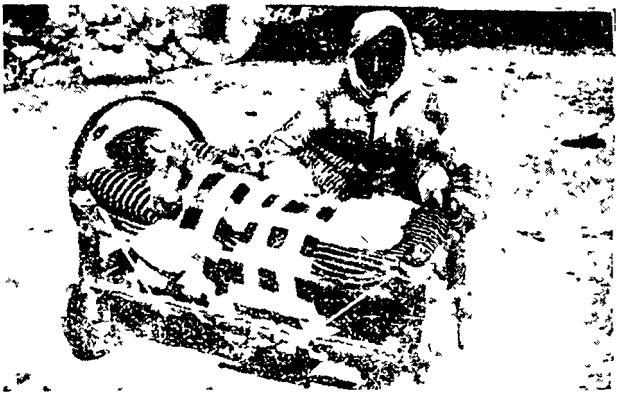

Şekil 6.

Ankara merkez kazası M. köyü

liriz. Ziyaret ettiğimiz ve tetkik ettiğimiz köylerde halkın küçük çocukların ölümünü tabiî bir hadise olarak kabul ettiğini gördük. Köylü Tanrının arzusu ile doğan çocukların bir kaç tanesini nasıl olsa öleceğine âdeta bir zaruret gibi bakmaktadır. Büyüklerin ölümünden farklı

Resim 8

olarak, küçük çocuğun ölümünde bir sebep veya mesul aramak âdeti yoktur. Çocuğu Allah verdiği gibi onu geri de alabilir. Köyde kadınlar «bir kadının beş altı çocuğu olmalıdır ki, bir iki tanesi sağ kalsın»

Resim 9

diyorlar; ve kendilerini misal gösteriyorlar. Meselâ, «benim sekiz tane çocuğum oldu, ikisi kaldı; eğer daha az doğursaydım şimdi hiç biri kalmıyacaktı» diyorlar.

Bu noktayı daha iyi tetkik etmek için topladığımız rakamların yardımına dönelim. M. köyünde günlerce süren bir anket neticesinde her hanede ölen çocuk miktarını, yaşım ve cinsiyetini tesbite çalıştık. Bu rakamları mutlak mânada sahih olarak almamk lâzımdır; çünkü köylünün rakamcı zihniyeti olmadığı gibi, bir çokları da ölen çocuklarının yaşını ancak takribî olarak hatırlıyor. Hattâ, bir iki vak'ada olduğu gibi, ölen çocuğunun cinsiyetini ve yaşını ve sayısını hatırlıyamayanlar vardır. Bununla beraber, tesbit ettiğimiz rakamların fazla değil eksik bile olduğu muhakkaktır. Yaptığımız cedvelden çocukların en çok hangi yaşlarda öldüğünü şöylece hülâsa edebiliriz:

Yaş zümresi	Oğlan	Kız	Yekûn
0—1	66	54	120
1—2	32	15	47
2—3	18	13	31
3—4	3	2	5
4—5	2	1	3
5—10	8	5	13
10—15	3	—	3

Burada görülen ölmüş oğlan çocukların kız çocuklara nisbetle daha fazla oluşuna, oğlan çocuğa daha üstün bir kıymet veren köylünün hafızasında onun ölümünün daha çok iz bırakmış olması ihtimalki tesir etmiştir. Burada görüyoruz ki, çocuk ölümü vak'aları en çok üç yaşına kadar olmaktadır. Demek ki doğan çocuk miktarı normal şekilde yaşayacak olsa, ve köyde erken evlenme mevcut olduğundan onların da nisbeten kısa bir zamanda meydana getirecekleri nüfus ta hesaba katılsa nüfusun artışının ne kadar süratli olabileceğini tasavvur edebiliriz. Halbuki bu böyle olmuyor ve yaşayan nüfus bu bölgede rastladığımız ortalama seviyelerde kalıyor.

Diğer taraftan bu vaziyet köylünün çocuğa düşkünlüğünü bilenler için biraz şaşırtıcıdır. Biliyoruz ki, çocuk ve bilhassa erkek çocuk köyde çok istenen bir şeydir. Halk «gelinin çintisinin (şalvarının) diz yırtılmadan çocuğu olmalıdır» diyor. Bir kadın evlenir evlenmez kendisinden çocuk beklenir. Gebeliğe ve çocuk doğumuna mani bazı iptidaî usuller köylerde biliniyorsa da mühim denecek derecede bir tatbik sahası yoktur. Bir oğlan çocuğun doğumu yeni kurulan bir ailenin en mühim hadisesidir; ve kadının hanedeki veya geniş ailedeki mevkiini yükseltir. Çocuk doğurmayan veya hattâ doğuramıyan kadının yalnız kocası, akrabaları yanında değil bütün köyde mevkii hayli güçleşir.

Fakat köylünün bu çocuk ve bilhassa oğlan çocuk sahibi olma ihtirası onun şehirliden daha iyi bir baba oluşundan veya hesabını bilmiyen bir kimse oluşundan ileri geldiğini sanmamalıyız. Bilâkis bunda nesilden neste gelen tecrübelerin verdiği bir hesaplılık vardır Çünkü doğacak olan oğlan çocuk baba-oğul yolundan geçen aile ekonomi-

Resim 10

sinde en kıymetli bir iş unsuru ve daha sonra da onun reisi olacaktır. Köyün sosyal kurumunun dayandığı son müstakil ekonomik zümre «hane» olduğu için aile ocağının devamı onun ekonomik istiklâlinin yaşatılması ile mümkündür.

Resim 11

Bununla beraber, birkaç oğlan çocuk doğduktan donra kız çocuk ta istenir. Çünkü onun da aile ekonomisinde faydası olacaktır. 5-6 ya-

şından itibaren kardeşlerine bakmağa, ev işi görmeğe; 12-13 yaşından itibaren de tarlada çalışmağa başlayacaktır.

Görülüyor ki çok çocuk, oğlan çocuk sahibi olmak isteyişin dayandığı tabiî zaruretler vardır. Köylü için çocuk sahibi olmak bir ölümdirim meselesidir. Şehirlinin ekonomik hayatı ailenin veya ev halkının dışında temerküz ettiği için onun ekonomik durumu için bu zaruret kendini ayni derecede hissettirmemektedir. Köyde çocuksuz çift istisnadır ve parmakla sayılacak kadar azdır. Böyle bir çiftin ekonomik durumu güçleşir; istihsal faaliyetlerinde aile dışından emek satın almak mecburiyetinde kalır. Hulâsa, köyün domestik ekonomik sistemi doğum nisbetinin yükselmesine tesir eden bir âmildir.

Resim 12. Mektep çağında

Böyle olduğu halde, nüfusun artmasına muayyen bir sınır koyan da ayni âmildir. Gerçi gerek oğlan ve gerek kız çocuk aile ekonomisinde istihsale yardım eden işçilerdir; fakat bunun diğer bir mânası da şudur: istihsali yapan zümrenin âzasının, mevcut istihsal vasıtalarının temin edebileceği istihsal hacmi ile mütenasip olması zaruridir Beş kişilik bir hanenin eldeki toprak, sermaye, âlet, hayvan ve tohum ile yapabileceği istihsal ancak beş kişiyi geçindirebilecek bir miktarda ise ayni imkânlara sahip olan ayni hanenin âzası on kişiye çıktığı zaman aile ekonomisinde müzayaka başlayacaktır. İşte ailenin böyle sıkışık

vaziyetlerinde çocuk ölümleri bir nevi emniyet süpabı hizmetini görmektedir. Doğan bütün çocukların baka bulması ile hasıl olabilecek

Resim 13. M. köyünde ilk mektep çocukları

buhranlı vaziyeti çocuk ölümleri, dolayısiyle, ortadan kaldırmaktadır. Bu gibi hallerde bunu temin eden diğer bir vasıta umumiyetle şehirlere veya başka ziraî mıntakalara nüfusun muhaceret etmesidir. Memleketimizin başka mıntakalarında ve başka memleketlerde bu vaki olmakta dır. Fakat bizim tetkik etmiş olduğumuz köylerde büyük mikyasta böyle bir muhacerete şahit olmdık. Ancak nüfusça en kalabalık olan D. köyünde son senelerde bazı genç nüfusun işçileşmesi hadisesi küçük mikyasta başlamıştır. Fazla nüfus şehre veya başka yerlere muhaceret edebilecek yaşa kadar baka bulamamaktadır. Böylece, nüfusun mevcut maddî imkânlara bir nevi intibakı temin edilmiş ve bir muvazene hali teessüs etmiş oluyor.

Bu neticeyi bize çıkartan bir çok bedahetler vardır. Evvelâ. köyde her doğan çocuğun yaşaması icap ettiği zarurî ve normal bir hadise olduğu zımnen bile kabul edilmiş değildir. M. köyünde 117 hanede çocuk ölmediği bildirilen ancak 39 hane vardır. Çocuk ölümü olan 78 hanenin 22 sinde ölmüş çocukların adedi yaşayabilenlerin adedinin bir kaç misli fazladır. Ancak 10 hanede doğan çocukların yarısı

ölmüştür. Ve ancak 45 hanede yaşayabilen çocuk miktarı ölenlerin miktarından biraz fazladır. 1 hanede ölen çocuk miktarı meçhuldür.

Çocuğun ölümünü tabiî karşılayan ebeveyin hadise karşısında teesür duymuyor demek istemiyoruz. Köylünün şehirliden daha hissiz olduğunu iddia etmek tamamen yanlıştır. Yalnız şu farkı müşahede ettik: çocuğun ölümü ile patlak verecek olan teessür ve ıztırap ve bunun tevlit edebileceği ferdî ve maşerî buhranı yatıştıracak veya tehlikesiz bir hale getirecek olan müesseseselşmiş itikat ve ritler vardır.

Resim 14. D köyünden
iki kız çocuğu

Baba ve ana ölen çocuğun öteki dünyada kendilerine şefaat edeceği itikadı ile teselli buluyor. M. köyünde bir baba bunu şöyle ifade etti: «En çok benim çocuğum öldüğüne göre ahrette de en çok benim şefaatçim olacaktır.» Hâdise sık sık tekerrür ettiği için gündelikleşmiş bir iki merasim ile mesele kapanıyor. Böylece, vaziyete tamamiyle fatalist bir zihniyet hâkim oluyor; çocuğun mutlaka yaşamasını temin edecek çareleri rasyonel bir şekilde araştırmak ne akla gelir ne de mümkündür.

Bununla beraber, köylü fazla çocuk ölümünün önüne geçmek için rasyonel çarelere baş vurmadığı veya vurmak elinde olmadığı halde, fazla çocuk doğduğu ve yaşadığı zaman, sihrî bile olsa, bazı kontrol edici çarelere baş vurmaktan geri kalmaz. Köydeki bütün «Yeter» isimleri fazla nüfusu geçindiremiyeceğini anlayan ana ve babaların tesadüfe ricalarının bir ifadesidir. Bundan mada, geniş mikyasta tatbikine lüzum olmamakla beraber, gebeliğe veya çocuk doğumuna mâni bazı iptidaî usuller veya çocuk düşürme usulü meçhul değildir. Bu gibi tedbirler ,fazla çocuğun mevcut şartlar altında aile bütçesine yük olmıya başlayışının bir ifadesidir.

Biyolojik bir temel olarak köy nüfusunun bu umumî karakteristiklerini tesbit ettikten sonra vardığımız netice bizi bu nüfusun sosyal kuruluşunnu tetkikine girişmezden önce cemaatin diğer bir temelinin yani ekonomik organizasiyonunun tetkikini icap ettirir.

IV

EKONOMİK HAYAT

Bu köylerin başlıca ekonomik faaliyetini hububat ziraati teşkil eder. Bu bölgede arazinin büyük bir kısmı ziraate hasrolunmuştur M. köyünde 117 hane içerisinde ziraatle meşgul olmayan ancak 12 hane vardı. Ziraat bütün köylünnü esas meşgalesidir. Bütün hayat ziraatin etrafında döner. Hububat ziraati için sarfedilen zaman senenin en büyük kısmını alır. Köylünün gelirinin en büyük kısmı ziraî mahsulden elde edilir. Hülâsa, her cepheden hububat ziraati bu köylerde başlıca ehemmiyeti haizdir.

İstihsal edilen hububat arasında buğday ve arpa en başta gelir. Ankara şehrinin hükûmet merkezi oluşundan önce bu köylerin hemen hemen münhasıran ziraî istihsal faaliyeti buğday ve arpa istihsalinden ibaretti. Fakat Ankaranın bir şehir olarak teşekkülü ve büyümesi bu köylerin ziraî faaliyetinde ufak bir tenevvü ve farklılaşmanın başlamasına sebep oldu.

Şehre erişme imkânları kolay olan köylerde sütçülük ehemmiyet kazanmağa başladı. Meselâ A. köyünde buğday ve arpa ziraati bugün ehemiyetini kaybetmektedir. Buna mukabil en mühim varidat sütçülükten gelmektedir. Ankara hükûmet merkezi olmazdan önce köyde sütçülük yoktu .Köylünün dediğine göre, köy evvelce fakir ve geri idi; fakat Ankara hükûmet merkezi olduktan sonra bu sütçülük sayesinde köye biraz para ve refah girmiştir.

H. köyünde de süt istihsali mühimdir. Burada her müstahsil sütü şehre teker teker götürmeyip (faraza köyün en zengin adamı olan Satılmış ağaların yaptığı gibi) ellişer, altmışar kilo sütü bir araya getirerek şehirde Bursa pazarına toptan satmaktadırlar. Bu köyde tereyağı imal ve satışı da oldukça ilerlemiştir.

Sütçülük F. köyünde de mühimce bir yer tutar. H. köyünde olduğu gibi toptan süt satışı yoksa da köy halkından bazıları şehre süt ve yumurta götürüp apartımanlardaki hususî müşterilerine satmaktadırlar. Sütçülüğün ekonomik faydalarından mada köylünün şehirle de temasını temin etmek gibi bir faydası da vardır.

C. köyünde de hububat ziraati eski ehemmiyetini kaybetmekte, sütçülük ehemmiyet kazanmaktadır. Bu köyde bugün bazı kimselerin

bu yüzden kalkındığı ve para tuttuğu anlaşılıyor. Bununla beraber, sütçülüğün artması ile köy gittikçe daha fazla miktarda gıdası için hariçten buğday ve hayvanları için arpa ve saman almak mecburiyetinde kalmaktadır.

Sütçülükte ilerleyen köylerin davarı çoğaldığı nisbette bunların daha zahmetsizce yetiştirilmesi ve daha çok arttırılması için mevcut mer'aların kâfi gelmediği anlaşılıyor. H. köyü gibi davarı nisbeten fazla olan bir köyde bu sıkıntı bilhassa duyulmaktadır.

Resim 15 ve 16. İki köy kızı.
Resimler gündelik kıyafetler hakkında bir fikir verir

Diğer köylerde sütçülük mühim bir yer tutmaz. I. köyünde sütçülük ve sütten yapılan gıdaların ticareti çok ehemmiyetsizdir. Ancak kendi istihlâki için köy halkı sütten tereyağı ve yoğurt yapar. Ancak arttığı takdırde ara sıra şehirde de satarlar. Diğer köylerde de böyledir. Bu köylerin hiç birinde şehir piyasasına kuzu, koyun ve sığır sevkedecek kadar hayvancılık yoktur.

Meyva, bostan ve sebze istihsali bilhassa B, D ve A köylerindedir. Bu köylerde bilhassa sebze ziraati evvelce pek az bilinirdi ve yapılan istihsal de pek mahdut ve ancak ailenin kendi ihtiyaçları içindi. Fakat

Ankara genişledikçe şehre en yakın köylerden itibaren yayılmaya başladı. B ve D köylerinin ahalisi sebze zeriyatını evvelâ Kayaşta ve Üreğil'de gördüklerini ve onları taklit etmeğe başladıklarını söylediler H. köyünde de bostancılık hayli revaçtadır. Köyün zengini Satılmış ağa senede 40-50 dönüm bostan ekmektedir. Burada da bostancılık Ankara şehrinin teşekkülünden sonra başlamıştır ve şehrin tesiri ile olmuştur.

K. köyünde sebze ve bostan ve meyva istihsali ancak ev istihlâki içindir. Bununla beraber, fazla olduğu takdirde şehirde de satarlar. Sebzecilik bu köyde de çok yeni, 4-5 yıllık bir iştir. Bunu köye sokmakta başöğretmenin büyük tesiri olmuştur. Bununla beraber, ne

Resim 17 Köyün güzel ve zeki bir çocuğu

sebzecilik, ne arıcılık veya tavukçuluk köyün iktisadiyatının temelini teşkil etmemektedir.

Sulama sistemlerinin iptidailiğ yüzünden bu köylerde sebze ziraati güçtür. Meselâ, K. köyünde dört çeşme olmasına rağmen su bol değildir. F köyünde de böyledir. Sel yataklarında nisana kadar akan su yazın tamamiyle kurur. Bazan pınarlardan kova kova su taşıdıkları bile olur. Bundan başka bazı sebzelerin yetiştirilmesi çok güç ve hattâ imkânsızdır. Bunu sebze eken köylerin hepsinde ifade ettiler. Bu bölgede sebzeciliğin diğer bir mahzuru sebzelerin ve hattâ bostan ve

Resim 18. M. köyünün dört bölümü bu umumî görünüşte seçilebilir.

Bu köyün plânı 19 uncu sahifede görülür.

üzüm mahsullerinin memleketin diğer bölgelerine nazaran geç yetişmesi yüzünden şehir piyasasına bu emtianın oldukça ucuzladığı bir zamanda çıkması ve fazla para getirmemesidir. Meselâ, A. köyünde yetişen salatalıklar erken yetişmiş olsa şehre yakınlığı sayesinde taze ve erken olarak şehrin piyasasına çıkabileceklerdi. Bu yüzden de sebzecilik veya bostancılık bu köylerin asla esas ekonomik ihtisas sahası olamamıştır. Bazı köylerde ağaçların tahrip edilmesi yüzünden meyvalar azalmaktadır. Meselâ, M. köyünde meyvacılık gittikçe ehemmiyetini

Resim 19. Mevlüt şehirde okumayı özlüyordu.

kaybetmektedir. Eskiden köye mahsus olan bazı meşhur yemişler kaybolmaktadır. Meselâ, eskiden meşhur olan Müşkür armudu (gayet iri, yumuşak, sarı bir armut cinsi) ağaçları kesildiği için bugün çok azalmıştır. Bu köyün civarındaki diğer meyva ağaçları da gittikçe tahrip edilmektedir. Köy halkı, yakınında bir orman olduğu için ötedenberi odun yakmağa alışık olduğundan ve şimdi ormandan kat'iyat yapamadıklarından, ya geceleri ormandan gizlice ağaç kesiyorlar veya kesilmiş olanların kütüklerini söküyorlar, veyahutta birbirlerinin meyva ağaçlarına göz dikip tahrip ediyorlar.

Bu faaliyetlerden mada, bu köylerde arıcılık ta tâli bir mevkidedir. Arıcılığın eski ve daha iyi bir mazısı vardı. Ankara'nın bu köylerinin bazılarında bu tamamiyle sönmüstür. Vaktiyle Ankaranın en iyi balını yetiştirdiğini iddia eden ve hattâ ismini onunla izah eden E. köyü ile H. köyünde de böyle olmuştur. Birinicisinde sebep olarak halkın şehirde işçiliğe başlaması ile arıcılığın ihmal edilmiş olması; ikincisinde de köyün şimdi Etimesuta ait olan toprakları vaktiyle kullanırken arıların bal toplayacağı sahanın vaktiyle geniş iken şimdi daralmış olması gösteriliyor. Arıcılığın yapılmakta olduğu köylerde bir meraktan veya şahsî istihlâk arzusundan ileri geçmemektedir. Anlaşıldığına göre, bunlar arasında yalnız B. ve D. köyleri şehre tüccarlara veya pazarlara veya evlere bal göndermektedir.

Evvelce her halde bu bölgede mevcu tolan tiftik ve dokumacılık domestik sanayii Avrupada müterakki istihsal tekniği ile modern fabrika istihsali başlayınca ve Türkiye dahilî pazarlarını bunların mamulâtı istilâ edince inhitat etti. Sınaî inkılâp domestik ziraî sanayiin yok olmasına sebep oldu.

Hülâsa, bir iki istisna ile, bu köylerde buğday ve arpa ziraati ile rekabet edecek ve onun yerine geçecek başka bir istihsal faaliyeti yoktur. Buğday ve arpa ziraatinin yanında daha az miktarda yulaf, burçak nohut, mercimk ziraati vardır. M. köyünde mercimek ve nohut oldukca daha mühim bir yer tutmaktadır. H. köyünde patates ziraati yeni başlamıştır. D. köyünde de vardır; fakat mühim bir yer tutmamaktadır.

Şimdi tek bir istihsal temeline dayanan bu köylerde başlıca ekonomik faaliyetin dayandığı toprağın vaziyetine gelelim. D. köyünde bildirildiğine göre, bu köye ait olan toprakların sahası hayli geniştir; fakat köylünün ifadesine nazaran, taşlı ve gayri münbittir ve mevcut nüfusa nisbetle (bu köy gördüklerimiz arasında en çok nüfuslu olanı idi) azdır. Toprağın kalitesi çok iyi sayılamaz.

F. köyü halkı topraklarını iyi buluyorlarsa da az olduğunu bildirmektedirler. Köyün hudutları içindeki arazinin büyük bir kısmı Ankaralı bir zatla Hatıp oğullarından birine aittir. Tarlası olmayan köylüler bunlardan tarla icar ederkek ekmektedirler. Buna mukabil dönüm başına bir «yarım» ekin veriyorlar. Bundan mada, köyün otlakları da sütçülüğün bu köydeki ehemmiyetine nisbetle az ve bölümlüdür. Bunun için hayvan otlatmak yaylâdaki gibi kolay değildir; ve köyün yaylâsı yoktur.

H. köyünde mevcut toprakların kâfi gelmediğinden daima bahsedilmiştir. Şimdiki halde ellerinde bulunan toprak iyi olmakla bera-

ber, köyün nüfusuna ve hayvan adedine nisbetle (bu köy davarı çok olan bir köydü) çok azdır. Bilhassa mer'aları olmayışından dolayı sıkıntılı bir vaziyet hasıl olmaktadır. Etimesut kurulmzadan önce mevcut olan ve şimdi Etimesut hudutları içine alınan çiflik tarlaları vaktiyle bu köy halkı tarafından kullanılıyormuş ve o zaman toprak vaziyetleri daha iyi imiş. Bugün köyün hudutları içinde kalan arazinin hepsi sürülmektedir. Bunun bir kısmı buğday, arpa ve yulaf zer'iyatında ve iyi yetişmediği söylenen mercimek, patates zer'iyatmda, bir kısmı da kavun, karpuz yetiştirmekte kullanılıyor.

K. köyü arazisi münbit ve fakat çok az telâkki ediliyor. Köyde oturan başöğretmen bu köyü «fakir» olarak tavsif ediyor. Bugün tasarruf edilen tarlaların çoğu emvali metrükeden verilmiştir ve ermeni-

Resim 20. Köyün genç kızları

lerden kalmadır. Bu toprakların sonradan tapuları çıkarılmış, hudutları tesbit edilmiştir. Ancak son senelerde köyün en zengin ailesi olan Ş. bey ailesinden madaki köy halkı arazi icar etmeğe başlamıştır.

Bu misallerden toprak azlığının istihsal hacmı üzerine tahdit edici bir tesiri olacağını istidlâl edebiliriz. Bununla beraber, toprağı az olmayan köylerde de hububat istihsal hacmını tahdit edecek olan baş-

ka sebepler de olduğunu görüyoruz. Meselâ, bu köylerden I. köyünün nüfusu az olduğu halde arazisi hayli geniştir. Köyde hemen hemen her hanenin toprağı vardır. Böyle olduğu halde, ekilebilir toprağın hepsi (nadas terkedilenler müstesna) sürülmemektedir. Köylüye göre, bunnu sebebi zaman, âlet, tohum ve işçi noksanlığıdır. 1000 dönüm arazisi olan bir köylünün bu toprağın hepsini işletmek için elinde ne kâfi tohum, ne bu tohumu satın alacak kadar parası, ne de ekin ve hasat müddetlerinde bu işi bitirecek âleti ve yardımcısı veya işçisi vardır. Bu köyde 1000 dönüm arazisi olan bir zenginin ancak 300 dönüm ekebildiği ifade edildi. Bu vaziyetin, köylü bakımından, diğer bir mahzuru ekilememiş ve binaenaleyh mahsul alınmamış olan toprak için de vergi vermeğe mecbur oluştur. Eski aşar usulünün kötülüklerini pek alâ bildikleri ve bir çok müşahhas misallerini uzun uzadıya anlattıkları halde bu bakımdan bir faydası olduğunu söylemekten kendilerini alamamışlardır.

Bundan şu neticeyi çıkaarbiliriz ki istihsalin mahdut oluşu sadece toprak kıtlığı veya verimsizliği değil, mevcut toprağı daha verimli bir şekilde istismar edecek vasıtaların ve toprağın kalitesini iyileştirecek usullerin geri oluşudur.

Bu köylerde mevcut toprak, ziraat sistemi, usul ve vasıtaları ile orta derecede yağmurlu senelerde bire beş veya altı alınır. Ancak pek bereketli senelerde bire on alınabilir. Fakat sık sık yağmursuz kıtlık seneleri olur; edilen yağmur duaları ve kesilen kurbanlar para etmez. Bunu, kıtlık senelerine ve sellerin tahribatına dair toplanan folklor mazemesi de gösterir. Ekilen tohumun bile alınamadığı kıtlık seneleri olmuştur.

Toprağın kudretini muhafza etmek için köylünün en mühim vasıtası nadas usulüdür. Bu bölgede bulunan bütün köylerde bu usul bilinmekte ve tatbik olunmaktadır; ve bazılarında ikili, bazılarında da üçlü bir sistemle tatbik olunmaktadır. Fakat münavebe usulü, sun'î veya tabiî gübreleme usulleri tatbik olunmamaktadır. Münavebe usulünün faydası hakkında malûmat ta yoktur. Gübre yağmur yağmadığı zamanlar zararlı telâkki edilmektedir. Sun'î gübre satın alacak kadar kimsede para yoktur. Hayvan pislikleri mahrukat olarak kullanıldığı için kıymetlidir ve tarlalara dökülemez. Ziraattan gübre verildiği söyleniyorsa da bunu da kendileri gidip getirmiyorlar.

D. köyünde arazi her sene yarı yarıya ekiliyor; yani muayyen bir tarla bir sene ekiliyor, bir sene dinlendiriliyor. Yazın hayvanlar dinlendirilen tarlada gecelendirirler. Münavebe usulü malûm değildir;

gübre kullanılmıyor; ekinler sulanmıyor. B. köyünde de dinlendirme usulü vardır; münavebe usulü yoktur. K. köyünde köyün yakınındaki tarlalar (arpalıklar) gübrelendiğinden hemen daima ekiliyor; çok az nadasa bırakılıyor. Burada da münavebe usulü yoktur; yalnız köyün pek yakınında bulunan tarlalar nadasa bırakıldığı zaman sebze ve bostan ekiliyor. Fakat bu tarla boş kalsın diye yapılan bir iştir; münavebenin faydası hakkında bir fikir yoktur. H. köyünde üçlü sistem vardır. Buna göre, tarlalar üçe ayrılıyor; her sene bu üç kısmın ikisi ekiliyor, biri bırakılıyor. Müteakip seneler bu minval üzere tarlaların sırası de-

Resim 21. İki genç köylü

ğişiyor. I. köyünde de ayni usul tatbik ediliyor. M. köyünde de üçlü tarla sistemi tatbik ediliyor Üçe ayrılan toprakların faraza birinci kısmına nohut, burçak ve fiy ekmişlerdir; ikinciye buğday ve arpa ekmişlerdi; üçüncüyü ise hirk edip bırakmışlardı. Ertesi sene üçüncüye arpa ve buğday ekerler; ikinciyi hirk ettikten sonra mercimek ve nohut ekerler; birinciyi bir defa hirk ettikten sonra dinlenmeğe bırakırlar.

Tarlaları hesaplamada kullanılan ölçüler evlek ve dönümdür. Evleği hesap ederken iki uzun adım bir sayılır ve 10 çift adımlık

bir murabba bir evlek sayılır. İki evlek bir dönüm eder. Böylece köy dönümü, hükûmet dönümünün iki mislidir.

1 evlek bir tarlaya 1 ölçek (yarımın yarısı) buğday (kunduru) saçılır; tarla iyi ise 15 yarım (onaltı kilo buğday alan hacım ölçüsü) degilse 10 yarım kadar mahsul verir. 1 evleğe 1 1/2 yarım arpa saçıldığı zaman tarla iyi ise 10 yarım, değilse 5 yarım kadar mahsul alınır. 1 evleğe 1 veya 1 1/2 yarım nohut saçıldığ ızaman iyi tarla takriben 5, iyi olmayan tarlada 3-4 yarım mahsul verir. 1 mucur burçaktan iyi tarlada 10, olmayanda 5 yarım kadar mahsul alınır. Köy halkının daima üzerinde durduğu bir not: bunların hiç biri asla kat'î değildir. Saçılan miktarın ne nisbette fazla mahsul vereceği asla malûm ve emin değildir. Bazan hiç vermiyebilir; bu suretle bazan tohumun da ziyan olduğu vakidir.

Uzun senelerden beri M. köyünde ziraat usullerinde hiç bir değişiklik olmamıştır. Yalnız, buğday cinslerinden kunduru yeni ithal edilmiştir. Kunduru buğdayın büyük ve kırmızımtrak bir cinsidir. Evvelce bundan daha küçük olan sarı buğday ekilirdi; şimdi hepsinde en çok ekilen kundurudur. M. köyüne kunduru 10 veya 15 sene evvel ithal edilmişti. «Ziraat» arpası da yenidir; yani ancak 4-5 seneliktir

Bu köylerde toprağa ve ziraate ait nazarı dikkati çeken diğer bir vakıa muayyen bir köylünün tasarrufunda bulunan tarlaların ayrı ayrı yerlerde küçük küçük parçalar halinde parçalanmış olmasıdır. Tarlaların büyüklüğü, faraza H. köyünde kaydettiğimize göre, 15, 20, 30, 50 dönüm kadar olabiliyor. Ve ekseriyetle bunların her biri bir taraftadır. Bitiştirilmiş tarla sistemine mukabil tarlaların bu şekilde küçük parçalar halinde dağılmasının, köylülere göre, fayda ve mahzurları vardır; bu da muhtelif şartlar bakımındandır. Avrupada tarlalar umumiyetle büyüktür; olmayan yerlerde de, meselâ Orta Avrupa ve Balkan memleketlerinin bazılarında ziraî reformlarla küçük parçalar birleştirilmiştir. Bununla beraber, bazı köylüler mevcut şekli faydalı buluyorlar. Köyün civarındaki bütün toprakların kalitesi ayni olmadığı için ve hepsinin ayni derecede sulanması imkân olmadığı için bir köylü bir sene zarfında bir taraftaki tarlasından iyi netice alamazsa diğer taraftaki başka bir tarlasının iyi netice vermesi ihtimali vardır. Bir sene bir taraftaki harmanını sel götürürse başka bir taraftakinin sâlim kalması ihtimali vardır. Böylece, bu vaziyetin mevcut teknik imknâsızlıklarla bir alâkasr var gibi görünüyor. Şimdiki miras hükümleri bunu tesri ediyor gibi görünmektedir. Toprağın parçalanması vetiresini eski an'anevî hukuk erkek evlâda daha çok hisse vermek suretiyle hiç olmazsa bati-

leştiriyordu. Fakat bugün kız evlâtların da (az çok) müsavi hisse alması ile bu vetire hızlanmış gibidir. Köylü bunun önüne geçmek için kızlara miras olarak tarla verdirmemeğe çalışıyor. Kızları evlendirirken onların toprak üzerındeki hisseleri yerine başka bir şey vemek suretiyle tatmin etmeğe çalışıyorlar. İktisadî bütün aile veya hane olduğu için kıza verilen tarla kocasının hanesine geçiyor telâkki ediliyor.

Fazla olarak bugün bir hane sahibinin sağlığında bile arazisinin parçalanmağa başladığı vakidir. Bugün haneyi teşkil eden aileler ayrılmağa ve müstakil birlikler haline gelmeğe temayül gösteriyor. Bu vetireye ilerde bir fırsatla temas edeceğimizi ümit ediyoruz. Yalnız şu kadarını söyliyelim ki, bugün babalarının sağlığında haneden ayrılan oğullar olduğu gibi, beraber oturan kardeşler de azalmaktadır. Yaşlılar bu ayrılmadan bu sebeplerden dolayı hoşlanmamaktadırlar.

Resim 22. Yetmiş beşlik ihtiyar

Toprak küçülmesinden dolayı bir ailede oğlan adedi fazla olduğu nisbette vaziyet kötüleşmeğe yüz tutar. Bu yüzden eskiden olduğu gibi, şimdi de fazla oğlan olan hanelerden şehre giden oğullar vardır. Umumiyetle şehre yerleşmeğe gidenler köyde çok kardeşleri olanlar

veyahutta babası yabancı ve fakir olup ta köyde evlâtlarına bir şey bırakmamış olanların evlâtlarıdır. Böyleleri umumiyetle köyde kalan kardeşleri namına haklarının büyük bir kısmından feragat etmek mecburiyetinde kalırlar.

Burada toprak vaziyetinin nüfus üzerine olan başka bir tesirini görüyoruz. Bugün ekilebilir toprak miktarı vasatî bir hane azasının zarurî gıda ve sair ihtiyaçlarına kâfi gelecek normal bir geçim vermeğe bir çok hallerde güçlükle kâfidir. Böylece nüfusun toprak üzerine tazyiki çocuk adedinin üzerine tahdid edici bir âmil olmaktadır. Meselâ ancak 20 dönümlük toprağı olan bir haneye üçüncü veya dördüncü oğlan çocuğun doğması ciddî bir mesele olur. Büyüyen çocuklar bu küçük toprağı bölüşecekler ve kendi aile veya hanelerini geçindireceklerdir ki bu da köylerde görmekte olduğumuz asgarî fiziyolojik geçinme seviyesini ancak temin eder.

Resim 23. Emine hala

Bu vesile ile muhtelif köy halkının malî vaziyeti hakkında birkaç söz söylemek icap ediyor. Köylünün bütün malî vaziyeti, yukarda anlattığımız şartlar altında, kat'î surette mahsule tâbidir. Mahsulün iyi ol-

duğu yıllar borçlarını öderler ve vaziyetleri düzelir; kışın hayvanlar otsuz veya samansız kalmaktan kurtulur. Mahsul ise yağmura yani tesadüfe bağlıdır. Köylünnü zihniyetindeki aklî olmayan unsurun kuvvetinde bunun her halde büyük bir rolü vardır.

Gördüğümüz köyler arasında K. köyü halkı umumiyetle fakirdir. Toprakları az ve taşlıdır. Tarlaları çok parçalanmış ve dağınıktır. Köylünnü mühimce bir kısmı barajda, Keçiörende, Hacıkadın bağlarında çalışıyor. L. köyü halkı da umumiyetle fakirdir. Köylünün ifadesine göre yılda 300-400 yarım ekin alarak pazarda satacak kudrette ancak 2-3 kişi vardır. Mütebaki halk kendi idaresine ancak yetecek kadar istihsal yapıyor. Köyün fakirliği arazisi bol olmakla beraber verimsiz olması ile izah ediliyor. F köyü halkı da fakirlikten bahsediyordu. Bir fikir vermek için şehre süt satan Kezibanm misalini zikredelim: Keziban 20 lirayı bir araya getirip te bir öküz alamadığından dolayı bu sene ekin ekememişti. Kendisine ait toprağı da yoktu, ancak başkalarından kira ile ekin ekiyordu. M. köyünde hanelerin hemen yarısının, bilhassa kötü mahsul yıllarında, vaktinden evvel ekini biter. Başka yerden ekin alarak borç etmeğe mecbur olurlar. Meselâ, 1939 yılı iyi mahsul yılı olmadığından köyün hemen yüzde 80 i borç ekin almıştı. 1940 yılında ekin iyi olduğundan çoğu bu borcu ödemişse de bu gün hâlâ, meselâ ekserisi orta halli 20 hanelik bir mahallede 9 hanenin borcu vardı. Demek ki mevcut nufus miktarı ile bile köy halkının büyük bir kısmı malî müzayaka içindedir. D. köyü de fakir köylerden sayılır. Burada bildirildiğine göre, geçinmek için en az 30 yarım tohum ekmek lâzımdır. Bire on alındığını farzedersek bu 300 yarım mahsul demektir. Köyde ancak hali vakti yerinde olan bir kaç hane 50-60 yarım ekin eker. I. köyünün vaziyeti nisbeten iyidir. Burada ekser ailelerin toprağı vardır. En çok tarla sahibi sayılan Kadirin 1000 dönüm kadar arazisi vardı. Bundan başka 300-700 dönüm kadar arazisi olanlar vardır. H. köyü oldukça vaziyeti iyi olan bir köydür. Mer'aları az olduğu halde hayvanları çoktur. Ayrıca kıraçlarının bostana müsait oluşu sayesinde bundan da az çok bir varidat alınmaktadır. Fakir denecek aile sayısı 6-7 kadar tahmin ediliyor. Tarlası veya hayvanı olmayan fakirler başklarının yanında hizmetkârlık yaparlar. Bu köyde fakir denecek adama bir misal göstermek için eğitmeni zikrettiler: 6 davarı, 10 dönüm kadar bostanı vardı, ve 15 lira maaşı 7 nüfuslu ailesini geçindirmeğe kâfi gelmiyordu. B. köyünde hayvanı, davarı, öküzü olmayan vardı. Bu gibiler bostanlarda çalışırlar, bir kısmı hariçte ırgatlığa giderler. I. köyünde ve hemen hepsinde umumiyetle tarlası az olanlar veya hiç olmıyanlar hariçten gelip köyde yerleşenlerdir.

Bu köyde tarlası olan fakirlerin tarla büyüklüğü olarak 30-40 dönüm dediler. Burada hiç tarlası olmayan veya ailesini asla geçindiremiyecek kadar çok fakir olan kimseler arasında şehre amelelik etmeğe gidenler var. Ameleliğe gitmiyenler köyde ortakçılıkla ekerler, veya çobanlıkla geçinirler. D. köyünde tarlası olduğu halde hayvanı olmadığından dolayı ziraat yapamayanlar olduğu ve fakat bu gibilerin toprağı daha az olanlara tarlasını icar ile verdikleri bildirildi.

Resim 24. Nine

Bununla beraber, bu köylerde hali vakti hayli yerinde olan zenginler yoktur demek değildir. Her köyde fazla istihsalde bulunabilen, toprağı ve malî bakımından sivrilen haneler veya aileler vardır. Bunların birkaç tanesini burada misal olarak zikretmek isteriz: K. köyünde Ş. zade Ş. bey ve Çerkes H. sülâlesinden bir kaç aile bunlardandır. Bu üç ailenin her birinin 150 ilâ 220 davarı olduğu söylendi. F. köyünde zenginlerin senede 300 yarım kaldırdığı söylendi. Tahminlerine göre hali vakti yerinde olanlar ve senede pazarda 300-400 yarım ekin satabilecek olanlar L. köyünde 2-3 kişidir. Muhtar Mehmet Onbaşı ile âza Cafer ağa bunlardandı.

Toprak, ekin istihsali, âlet, hayvan, mal, gayri menkul eşya, borç ve vergi bakımından köy halkı arasında hayli farklar vardır. Bu farklar ve umumiyetle köylünün vasıtî malî vaziyeti hakkında bir fikir ve daha esaslı malûmat almak için M. köyünde bu hususta bütün haneler hakkında birer birer malûmat topladık. Hayli güç ve hattâ tam mânasiyle doğru malûmat alınması imkânsız denecek derecede olan bu noktayı tetkik esnasında tahsildarın köyde bulunmuş olması ve köyün ileri gelenlerinin hüsnü niyet ve teşriki mesaisi sayesinde teferrüatlı malûmat elde eymeğe muvaffak olduk.

Bu tetkik neticede bütün hanelerin servet vaziyetlerine göre tasnifi ile neticelendi. Servet farklarını tayin ederkn toprak ve ekin vaziyetinden mada, ziraat âletlerini, öküz, inek, manda, davar, at, eşek. ev, ahır, samanlık, vergi ve borç gibi unsurları da aldık. Bununla beraber, bir haneyi zengin veya fakir diye ayırmada köylünün nazarında bu unsurların hepsinin ayni kıymette değişmez ve tayin edici telâkki edilmediklerini gördük. Meselâ fakirin olduğu gibi zenginin de borcu vardı, veya fakrin de kendine göre mutlaka başını sokabileceği bir evi vardı. Umumiyetle köylü arasında alınan mahsul esastır. Hattâ tarla dönümü dahi büyük bir şey ifade etmez. Bir adamın servetçe mevkini kaldırdığı ekin miktarı ile ölçerler. Yani ölçü dönüm değil, yarımdır. Tasarruf edilen toprak ve kaldırılan ekin itibariyle köy halkı bir takım zümrelere bariz bir surette ayrılmaktadır, köylünün nazarında mühim olan da budur.

Anket neticesinde aşağıdaki cedvelde görüleceği gibi teferrüatlı bir tasnif meydana gelmişti. Bu tasnif bizim itibarî veya kasdî bir kabulümüz neticesinde meydana gelmekten ziyade köylülerin ankete cevap verirken yaptığı «dereceleme» esnasında fiilfiil kullandığı tabirler neticesinde meydana gelmişti. Buraya bütün kayıtlarımızdan çıkardığımız hülâsayı koyuyoruz:

	Köydeki hane miktarı	Vasatî nüfus	Yarım ekin	Dönüm tarla	Davar	İnek veya öküz	Evinin oda Adedi
Çok zengin	2	10	1500	200	50	4	4
Zengin	4	6	1000	100	25	4	3
Zengince	6	6	700	80	20	4	3
Ortadan iyi	7	7	500	70	20	4	3
Orta	48	6	300	50	20	4	2
Ortadan aşağı	3	4	110	25	2	—	1
Fakirce	22	5	100	20	—	2	1
Fakir	15	5	50	20	—	—	1
Çok fakir	11	1	—	—	—	—	—

Köylünün kendisinin yaptığı bu mufassal tasnif netice itibarile şu şekilde hulâsa edilebilir. Aşağıdaki hulâsa cedvelde her zümreye mensup hane adedi, hanelerin vasati nüfusu, vasatî tarla miktarı gösterilmiştir:

	Hane adedi	Vasatî nüfus	Tarlası dönüm	Kaldırdığı ekin «yarım»
Zengin	6	8	150	1250
Orta halli	61	6	40	500
Fakir	49	5	15	53

Burada görülüyor ki, köy halkı arasında muayyen bir servet derecelenmesi vardır. Hiç şüphesiz bununla muvazi olarak bir de sosyal mevki deercelenmesi vardır. Fakat bu noktanın tafsilini ileriye bırakarak şimdi köy ekonomik hayatının iki meselesini daha gözden geçirip bu fasla nihayet vereceğiz.

Köyde kendi âletleri ile, hayvanları ile kendi toprağı üzerinde müstakillen ziraat yapamayanlar aceba nasıl çalışıyorlar? Bu gibi kimseler çobanlık, ırgatlık, ortakçılık veya amelilik yapmaktadırlar Her köyün bir kaç çobanı vardır. Bunlar fakir ailelerin çocuklarıdır; ve yiyecek ve bir miktar zahire mukabilinde bir veya birkaç kişinin davarlarını güderler.

M. köyünde ailelerin bazıları ortakçılıkla geçinirler. Meselâ Hidayet Atalay, Yusuf Efendigil ile beraber eker. Senede 30-40 dönüm hirk eder. Güzün Yusuf efendilerden tohum alır. Öküzleri de evvelce Yusuf efendilere aitti; fakat sonra onlardan bir çift kömüşü 100 liraya

Resim 25. Köyün başlıca istihsal faaliyeti buğday zeriyatıdır.

satın aldı. Bütün işleri hemen hemen Hidayet yapar; ırgatlık devresinde yapılacak işleri yapar. Mahsul alındıktan sonra gerek zahireyi ve gerek samanı yarı yarıya paylaşırlar. Faraza 800 yarım alınmışsa 400 yarımını biri, 400 yarımının da öteki alır. Vergiyi tarla sahibi verir. Tar-

Resim 26

la sahibi yiyecek veya paraya ihtiyacı olduğu takdirde ortakçısına ödünç ekin ve para verir. Bu köyde yalnız iki ortakçı vardır. Diğer köylerde de

bu şekilde ve şeraitte istihsal yapan ortakçılar vardır. Diğer köylerin hepsinde daima 3-4 ortakçı bulunur.

Kısmen ırgatlılıkla geçinenler olduğu gibi yalnız ırgatlıkla geçinenler de vardır. M. köyünde tırpanla çalışan erkek ırgatlar günde 50 kuruş, orakla çalışan kadınlar 25 kuruş yevmiye alırlar. Tırpanla işleyen kadınlar da varsa bu daha çok kuvvet istediğinden bunların sayısı azdır. Hüseyin Üstündağın anası Fadime, kızı Makbule, Necibin karısı Halime, ve dul Azime köyde sadece ırgatlıkla geçinen kadınlardır.

Resim 27. Küçükler de büyüklerle beraber çalışır

Köylerin bazılarına taşradan ve daha uzak yerlerden (denildiğine göre Kırşekir havalisinden) ırgatlar gelir. Bunlara I. ve H. köylerinde rastladık. Diğer köylerde uzak yerlerden ırgat gelmediği bildirildi Bu köylerden civar köylere ırgatlığa gidenler de vardır. M. köyünde geçen yıl Güvenç köyüne on iki kadın ırgatlığa gitmişlerdi. Yabana ırgatlığa gidildiği zaman kadın ırgatlar 30 kuruş yevmiye alırlar. Ekseriyetle iki gün kalıp 60 şar kuruş alıp gelirler. Irgatlık yapanlar arasında bir de kendi tarlasının işini bitirdikten sonra ırgatlık yapanlar da var. Ali Atkoşanın karısı, Ethem Akbalın karısı, Kör Satı, Çoban Mehmedin karısı, Çıtakın karısı, Seyyit Kadın bunlardandır. Geçinecek kadar tarlası olup ta işini peşinen bitirdikten sonra zenginlere ırgatlığa gidenler ve bir kaç gün için çalışanlar ötekilerine nazaran daha çoktur. Kadınlar arasında civar köylere bostan çepinlemeğe gidenler de vardır. Erkekler arasında Saray, Karacakaya köylerine ırgatlığa gidenler olur. Bunlar 60-70 kuruş yevmiye alırlar. Bu sene M. köyünden başka köylere ırgatlığa giden kadın olmadığından erkeklerden 20 kişi kadar gitti. Irgatlara mal sahibi

yevmiyeden mada yiyecek verir. Bazan davar bile keserler, baklava bile yaptırırlar.

Harman kalktıktan sonra genç erkekler yol ameleliği yaparlar 20-60 yaşları arasında bulunanların kanunen vermek mecburiyetinde oldukları 6 lira vergi parasını kazanmak için köy erkeklerinin büyük bir kısmı yollarda çalışırlar. Bu yıl M. köyünden 80 kişi gitmişti. Bunlar şehirde veya şehir kenarlarında çalışırlar. Hükûmet hesabına çalıştıkları takdirde 12 gün çalışmakla vergi borçlarını ödemiş olurlar. Fakat bu usul onların işine gelmez; çünkü bu müddet zarfında yiyecek için hemen hemen 6 lira keseden sarfetmiş olurlar. Başka yerde çalışmak köylü için daha elverişli olur. Bu takdirde 80 kuruş kadar yevmiye alabilirler. İçlerinde 100 ve hattâ 120 kuruş bile alanlar olur. Bu suretle 6 lirayı daha erken toplarlar ve tahsildara teslim edip vergi borçlarından kurtulurlar.

Köyün ekonomik durumu hakkındaki bu tasvirlerden anlaşılıyor ki birkaç hane müstesna olmak üzere köy halkı ancak geçinmelerini temin edebiliyor. Topraktan aldığı mahsul ancak gıdasını temin edecek kadarıdır. Fakat şehirden satın almak ve nakten tediye etmek mecburiyetinde olduğu mamul eşya için, vergisini ve borçlarını ödemek için emeğinin mahsulünnü bir kısmını paraya tahvil etmek mecburiyetindedir. Mahsulün kıymeti ise şehirdeki piyasada tayin olunur; ve bu dolayısıyla köylünün ziraî istihsal faaliyetinin vüs'atine tesir eder. Köyün ne kadar mahsul çıkarabileceği şehir piyasasının temevvüçlerine de tâbidir. Kıymetler düştüğü zaman çiftçi tarlasının ekilen miktarını azaltır. Bazı ahvalde bazı yerleri hiç ekmez; geçen seneden anbarında ne kalmışsa onu istihlâk eder; veya hariçten hububat satın almak mecburiyetinde bile kalır.

Şehirle köy arasında hububat, süt, sebze, meyva gibi gıda maddeleri ile mamul eşya mübadelesi vardır. Bu köyler şehre başlıca iki nevi mahsul satıyor: (1) doğrudan doğruya şehirde istihlâk edilen maddeler; süt, yumurta, kavun, karpuz ilh. (2) şehirde doğrudan doğruya istihlâk edilmiyen maddeler; arpa, buğday, nohut, ilh. M. köyünde şehre satılan başlıca şeyler buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimektir. Bunlar arasında en çok nohuttan kâr edilir. Bundan mada, üzüm, kavun, karpuz da satar. Geçen sene armut, elma, zerdali çok olmuştu. Bu sene üzüm ve bostandan mada satılacak meyva olmadı. B. köyü şehre bal da satar, fakat harice hububat satamaz; mahsul anck köyün istihlâkine yetiyor. L köyünde şehre hububt ve ara sıra yumurta satabilenler ancak 2-3 kişidir Harice satılan süt, tereyağı, yumurta ve hattâ hububat ancak köylünün

kendi istihlâkinden tasarruf edebildiği kadar olanıdır. Esaslı surette denebilecek hububat ve süt satışını her köyde raslanan bir kaç hali vakti yerinde aile yapabilmektedir. Bunlar bilhassa A., H., K. ve I. köylerindedir.

Bu mahsuller bizzat şehre götürülüyor. Ekinler at veya manda arabaları ile çok miktarda ise borsaya nakledilir. Sebze ve meyvalar at veya eşekle götürülür. Götüren bizzat mal sahibidir. Az miktarda ise bizzat müşteriye satar; çoksa Ankara'nın pazar yerlerine veya meyvahoşa götürür. Bostan da arabalarla mal sahipleri tarafından götürülür.

Resim 28 Küçükler su taşıyarak eve yardım ederler

Köyün şehirden en çok satın aldığı maddeler lâstik çarık, pabuç, elbise, kasket basma, yünlü, tuz, şeker, pirinç, mum, gaz, kibrit, tütün, lâmba şişesi, iplik, iğne, kına, ilâh... gibi çok muhtelif ihtiyaçları karşılayacak olan masnu yerli veya ecnebi mallarıdır. Bunların bir kısmı, gündelik hayatla ilgili olmayıp ta uzun istihlâk için veya hususî vesileler için (kız evlendirme gibi) olanlar bizzat köylü tarafından şehirden alınır. Bunun için Ankara'nın bu köy halkının bu ihtiyaçlarını şehirde karşılayan muayyen mmtakalardaki satış yerleri vardır. Faraza, elbiseler Koyunpazarındaki hazır elbisecilerden alınır Yerli Mallar Pazarının hazır köylü elbiseleri ve bilhassa pantalonları şalvar şeklinde olmayıp dar olduğundan çalışırken rahatsız ediyor diyerek bunları satın almıyorlar.

Masnu eşyayı köye getiren diğer bir vasıta da köye gelen seyyar satıcılardır. Bunların ticaret şekli ve nevileri hakkında ileride daha geniş malûmat verilecektir.

Birbirine civar olan köyler arasında da az çok bir mübadele var-

dır. Bu ya (meselâ Kızılcahamama tâbi pazar nahiyesindeki pazarda olduğu gibi) haftada bir gün civar köy halkını alış veriş için bir araya toplayan pazarlarda veyahutta köyler arasında münferit olark yapılan mübadele şeklinde olur. Bazan bir köyden saman alır; bir diğerinden meyva alırlar. Bunları satmak için o köye hususî olarak bir adamı gidebilir.

Mübadele köyün içinde mübadeleye doğru yaklaştığı nisbette aynî mübadele şekline yaklaşır. Köyün içinde ve köylüler arasında eşya ve hizmetlerin mübadelesi mümkün olduğu kadar para vasıtasıyla yapılmamağa çalışılır. F. köyü gibi şehrin tesiri altında kalmış bir köyde bile para ile hizmet mübadelesi çok az inkişaf etmiştir. Hocaya yani imama se-

Resim 29

nede 150 yarım buğday, 50 yarım arpa veriyorlar ve gündelik yemeğini de sıra ile her gün bir evden çıkarıyorlardı; yani imamı bu şartlarla angaje etmişledi. Köy bekçisinin dahi diğer köylerde olduğu gibi para ile değil de muayyen bir miktar ekin vermek suretyle istihdam edildiğini görüyoruz.

Dışardan gelen seyyar satıcılarla alış veriş halinde de köylünün daima temayülü satıcıyı bir mal mukabilinde alış veriş yapmağa razı etmektir.

V

İŞLERİN TANZİMİ VE BÖLÜNÜŞÜ

Buraya kadar köyün maddî görünüşünü, nüfusunu ve istihsal faaliyetlerini gözden geçirdik ve köy halkının esas meşgalesi olan ve başlıca geçinme menbaını teşkil eden ziraatten bahsettik. Şimdi köy halkının günlük faaliyetlerinin cereyan ettiği zamana göre, muhtelif faaliyetleri kimlerin yaptığına göre, muhtelif işlere iştirak edenlerin miktarına göre iş hayatının tetkikine geliyoruz. Yani gündelik işlerin ayrıldığı zaman ölçülerini, aile içinde ve dışında iş bölümünü, ferdî ve müşterek olarak yapılan faaliyetleri, meşgalelerin meslekî ayrılma şeklini tetkik edeceğiz.

Bir cemaatin istihsal sistemini daha iyi anlayabilmek için o cemaati teşkil eden insanların faaliyetlerinin zamanın yürüyüşü içindeki sırasını da tetkik etmek lâzımdır. Bilhassa geniş mikyasta iklim şartlarına tâbi olan zirâî bir ekonomiyi tetkik ederken bu lâzımdır. Çünkü biraz sonra göreceğiz ki, köy cemaati halkının faaliyetleri de muayyen bir zamana, tertibe, sıraya bağlıdır. Bu nizam ve tertibin sırası ve esası şehir hayatının faaliyetlerini gündelikleştiren prensiplerden ne kadar ayrı olursa olsun köy faaliyetlerinin hiç bir zaman rasgele ve tesadüflere bırakılmış olmasına imkân yoktur. Köyün günlük hayatında raslanacak olan sürprizler, normal hayatı sarsan umulmadık hâdiseler v.s. iş sistemini yapan bir teşkilâtla önlenmek istenir; bunu yapmakta sistemin muvaffak olamadığı yerlerdedir ki, bütün köy hayatına teşmil etmeğe terayül ettiğimiz nizamsızlıklarla karşılaşırız.

Uzvî âlemin mevsimlere tâbi olan devreleri hakkında bilgi sahibi olmanın köylü için amelî bir ehemmiyeti vardır. Köylünün istihsal faaliyetleri ferdî ve keyfî değildir. Muayyen maşerî hazırlıklara ve faaliyetlere dayanır. Ekin ekme zamanını tayin etmek için tohumların yeşermesi hakkında bir bilgi sahibi olmak lâzımdır, ilh. Bu faaliyetleri yolunda ve şaşmadan tanzim edebilmek için muayyen bilgiler de lâzımdır. İşte gerek bu bilgiyi ve gerek amelî işleri birbiriyle bütünleyebilmek muayyen bir zaman ölçüsü sistemi olmaksızın mümkün değildir. Zamanı ölçme sistemi, ne kadar basit olursa olsun, her kültür için umumî bir zarurettir. Her cemiyette insanlar geçmişteki, şimdiki ve gelecek-

teki faaliyetlerini muayyen bir sıraya koymak mecburiyetindedirler. Zamanı tanzim sisteminin dinî olduğu kadar amelî hayat için de şümulü vardır. Bu itibarla, köyde sosyal faaliyetlerin nasıl tanzim edilmiş olduğunu da görmemiz lâzımdır.

Fert bakımından mütalâa ettiğimiz zaman, en müşahhas zaman bütünü gündür. Bir günlük bir zaman parçası muhtelif parçalara ayrılır. İptidaîden medeniye doğru muhtelif kültürlerin mukayesesinden çıkarılabilecek netice şudur: bir günün ayrıldığı zaman parçaları cemiyetin kompleksliği nisbetinde küçülür ve hattâ hasselerin doğrudan doğruya ve âlet yardımı olmaksızın ayıramayacağı kadar inceleşir. Meselâ, muhtelif muhabere ve münakale vasıtalarının bu gün için en münkeşif ve kompleks bir hale geldiği sınaî Amerikan cemiyetinde en küçük zaman parçalarının dakika ve hattâ saniye meselesi haline geldiği görülür. Bildirildiğine göre, New York şehrinin ikametgâh varoşlarından birinden her sabah dokuza beş kala hareket ederek şehrin merkezine gelen ve çalışan nüfusu taşıyan bir katar bu nüfusun iş ihtiyaçlarına kâfi gelmemiş ve halk dokuza altı kala başka bir katarın daha tahrik ettirilmesini temin etmiştir. Yine bu memlekette günlük radyo neşriyatında zaman kronometre ile ayarlanacak kadar kıymet kazanmıştır; kaçırılacak olan bir dakika (ki radyo ticaretinde kıymeti para ile ölçülür) radyo şirketi hesabına bir zarar kaydolunur.

Cemiyetin maddî ve manevî kesafetinin azaldığı nisbette zaman taksimindeki dakikliğin de azaldığını görürüz. Tetkik ettiğimiz köylerde günün muhtelif zamanları saatle ölçülmez. Meselâ, M. köyünde müşahede ettiğimize göre, her keste saat bulunmaz. Kullanılan saat alafranga saat değildir. Hattâ alaturka saat dahi her keste bulunmaz. Alafranga saat ancak köy muallîminde bulunur, fakat kimsenin bu saatle alâkası yoktur. Alaturka saati bulunan kimselerin sayısı bütün köyde beşi geçmez. Asıl zaman miyarı güneştir, ve günün ayrıldığı belli başlı kısımlar güneşin vaziyetine göre dinî evkata göre kaba taslak ayrılır. Yalnız ramazanda saatler çoğalır; bir iki evde kurulmamış saat varsa kurulur. Ramazanda erkeklerin mühim bir kısmı namaz kıldığı için zaman az çok dakikleşir. Sair zamanlarda, dediğimiz gibi, belli başlı günlük faaliyetler güneşe göre tanzim edilir. Yazın gün doğarken kalkılır. Bu aralık horozlar az çok zamanında sabahı haber veren bir çalar saat vazifesini görür. Güneşin en fazla yükseldiği zaman günün ortası telâkki edilir. Akşam olup hava kararınca yemek yenir, bir müddet sonra da yatılır. Bu suretle köy halkı kışın fazla uyku uyumuş olur. Fakat bunu asla hesap etmezler. Kışın sadece gecelerin uzun olduğu kabul olu-

nur. Kışın akşam vakitleri oturup biraz lâf atarak daha geç yatıldığı da olur. Böylece günün hâdiseleri tabiî ve dinî bir inkısama göre sıralanır. «Gün doğarken» veya «ezan okunmadan kalkılır» gibi ifadeler kullanılır. Eğer günün ortasında birine saati sorarsanız: «Akşama şu kadar saat var» veya «ezana şu kadar saat var» diye tahminî bir hesap yapar. Veya size zamanı sormak istediği zaman: «İkindi oldu mu? öğle oldu mu?» diye sorar. Müezzinin ezanı da zamanın başlıca işaret noktaları hizmetini görür.

Zamanın bu kısımlara göre ayrılışında günlük faaliyetlerin bu zaman fasılalarına göre az çok ayarlanmasının dakiklik derecesi mevsime göre farkeder. Kışın, ileride zikredeceğimiz gibi, erkeklerin işi nisbeten az veyahutta mevsim şartları icabı inkıtaa ugradığı için boş zaman fazladır. Bu boş zamanları erkekler ekseriyetle köy odasında konuşmakla geçirirler. Bu esnada erkeklerin çoğu namaz kıldığı için dinî ibadet, karın doyurmak, uyumak ve konuşmak zamanları az çok dakik bir surette intizama girer. I. köyünde şubat ayında bulunduğumuz zamın köy erkeklerinin çoğu takriben saat dokuzda köy odasında bulunurlar, öğlen ezanında camiye giderler, namazdan sonra yemek yerler, takriben saat bir buçukta tekrar köy odasında toplanırlar, bir kısmı ikindi zamanı namaza gider, namaz kılmayanlar ortalık kararıncaya kadar odada oturur, ortalık kararır kararmaz akşam yemeği yenir, yemekten sonra tekrar köy odasında uykuları gelinceye kadar köyün işleri hakkında konuşurlar ve takriben 10-11 arası uyumaya giderlerdi. Halbuki yazın günlük hayat bu kadar muntazam ve dakik bir surette ayarlanamaz. Faraza akşam yemeği günlük işler ne zaman biterse o zaman yenir. Yaz günleri sekiz buçukta yemek yedikleri vakidir.

Buna mukabil yaz mevsiminde muayyen ekonomik faaliyetlerin muayyen saatlerde yapılması zarureti artar. Kış mevsiminde ise bu azalır.

Haftanın taksimatına gelince. Günlerden hangi gün olduğunu köyde her kes her zaman bilmez. Bilhassa şehir veya pazarla sık sık teması olmayan köyler halkı ve ayni bir köyün içinde bu nevi temasları olmayanlar, köyden dışarı çıkmayan kadınlar günü bilmek zaruretini daha az duyarlar. I, H, A, F. köyleri gibi şehre daha yakın ve şehirle daha çok günlük temas iolan köylerde günler erkekler tarafından daha dakik olarak takip olunur.

Cuma günü haftanın başı sayılır. Cuma günü iş yapmak hayırlı sayılmaz, daha ziyade istirahat edilir. Pazar tatili henüz köye girmemiştir. Cuma günü cuma namazına gitmek âdettir. İsitrahat ve ibadet günü

olması ve haftanın başı sayılması itibariyle yegâne unutulmayan gün budur; bu umumî ve maşeri faaliyetler her ferde bu günü hatırlatır.

Erkekler ayın kaçı olduğunu kadınlardan daha iyi bilirler. Bununla beraber her erkek ayın kaçı olduğunu sarahatle bilmez. Ayın üçü veya dördü olduğu halde hâlâ: «Hükûmet ayı girdi mi acaba? Bizim aya daha çok vakit var» derler.

Senenin taksim edildiği aylara gelince. Bu hususta üç takvim sistemi köyde yan yana duruyor. Orta bir köylü bu üç sistemi birbirinden vazıhan ayıramaz, fakat filî hayatında bunları birbirine asla karıştırmaz; çünkü biri «iş takvimi», diğeri «dinî takvim», üçüncüsü de «hükûmet takvimi»dir.

Uzvî âlemin mevsim devreleri toprakla ay arasındaki münasebete değil, toprakla güneş arasındaki münasebete tâbidir. «Dinî takvim»in esası olan kamerî sistemde muayyen bir tarih, gerek «iş takvimi» ve gerek «hükûmet takvimi»nin esası olan semsî sistemdeki tarihe tekâbül etmez. Kamerî sistemdeki tarih arzın güneşe nazaran mevkiini ve binnetice mevsim devrelerinin tahavvüllerini ıttıratlı bir surette göstermez. Meselâ bu senenin dördüncü ayının on yedinci günü ekin ekmeğe başlanırsa gelecek sene yine ayni tarihte ekin ekmekle işe erken başlanmış olur. Şemsî ve kamerî sistemler arasındaki fark ve kamerî sistemin muhtelif mevsimlerde ziraat faaliyetlerine göre sabit olmayıp mütehavvil oluşu köy hayatında kamerî sistemin kifayetsiz olduğunu gösterir. Bu itibarla hakikatte köyün an'anevî «iş takvimi» de esasında, eksik olmakla beraber, şemsîdir.

Şehirde kullanılan ve köylünün «hükûmet ayı» dediği resmî 12 ayı köyde pek az kişi bilir. Bilen ve bilmeyen nisbeti, muhtelif köylerde yukarda günler hakkında söylediğimiz şartlara göre değişir, yani bu köyün şehirle olan münasebet derecesine bağlı bir meseledir. Kadınlar arasında bu ayları bilen hemen hemen olmadığı gibi, erkekler de eylüle kadar oldukca kolay saydıktan sonra ylülden sonrasını sayarken güçlük çekrler. Bilhassa teşrinler ve kânunlar onların zihnini karıştırmaktadır.

Dinî ayları da vazıh olarak bilmezler. Bu ayları daha ziyade köyün hocası hesa peder. İcap ederse ona sorulur. Bu ayların, günlerden cuma günü gibi. ancak mühim dinî zamanlara raslayanlarını bilirler. Meselâ. M. köyünde, «üç aylar»a girdiği bilinir ve meselâ çocuğu bu ayda memeden kesmenin caiz olmadığına inanılır. Fakat en mühimleri Ramazan ve Bayram aylarıdır.

Bu zaman tefrikleri içinden iyi bildikleri ve senenin devamı bo-

yünca muntazam bir surette takip ettikleri bizim «iş takvimi» dediğimiz ve köyde bir adı olmayan takvime ait devrelerdir. Bunnu esası da yukarda işaret ettiğimiz gibi, şemsîdir; senenin muhtelif zamanlarında arzın güneşin mahrekindeki mevkiine göre yapılmıştır.

Şehirdeki tefrikin aynı olarak ilk yaz, yaz, güz, kış diye dörde ayrılan mvsimlerde bütün senenin bu takvime göre sekize ayrıldığını görürüz:

1. Nevruz martın 9 zunda başlar. Bu zamanın başlangıcında kış bitmiş ve ilkbahar (ilk yaz) başlamış bulunuyor.

2. Hıdrellez nevruzun 45 inci gününden sonra başlar.

3. Gündönümü hıdrellezin 45 inci gününden sonra başlar ve yaza girilmiş olur.

4. Ağustos gün dönümünün 45 inci gününden sonra başlar.

5. Mihrican ağustosun 45 inci gününden sonra başlar ve sonbahara girilmiş olur.

6. Kasım mihricanın 45 inci gününden sonra başlar.

7. Zamhare kasımın 45 inci gününden sonra başlar ve kışa girilmiş olur.

8. Bucuk zamharenin 45 inci gününden sonra başlar. Bucuğun girişinden 45 gün sonra kış biter ve tekrar nevruz gelir.

Böylece bu kısımların iki tanesi bir mevsim ediyor; büün sene 45 er günden 360 gün oluyor. Geriye kalan 5 günü ne yaptıklarını sorduğumuz zaman cevap alamadık. Belli ki bunu asla saymamışlardı. Bu takvim garp takvimine şu şekilde tekabül etmektedir:

Mevsim	Köy takvimi	Garp takvimi
İlkyaz	Nevruz Hıdrellez	9 mart - 22 nisan 23 nisan - 6 haziran
Yaz	Gündönümü Ağustos	7 haziran - 21 temmuz 22 temmuz - 6 eylül
Güz	Mihrican Kasım	7 eylül - 21 ilkteşrin 22 ilkteşrin - 5 ilkkânun
Kız	Zamhare Bucuk	6 ilkânun - 19 sonkânun 20 sonkânun - 3 mart

Bu takvimlerin üçünün de derece derece köylünnü hayatında yeri vardır. Fakat her birinin ayrı br fonksiyonu vardır, ve ayrı bir münasebetle kullanılır. Garp takvimi, meselâ, mektep gibi köye yeni girmiş müessselerle ilgili olarak kullanılır. Köy hayatının, garp takvimini kullanmakta olan dış âlemle teması olan ahvalinde bu takvim bilgisine sahip olmak zarurî olur. Dinî takvim dinî hayatta ve dinî ve sıhî itikatlarla müterafık hâdislerde kullanılır. Kamerî oluşundan dolayı kolayca takip edilemez, fakat bir iki tane başlıca dinî ehemmiyeti haiz devresi dolayısile muhakkak surette hatırlanır. An'anevî köy takvimi ise ne tarih tesbiti işinde, ne de dinî ehemmiyeti haiz zamanların tayininde kullanılmaz, başlıca fonksiyonu iklim değişikliklerine göre ziraî faaliyetleri tanzim etmektir. Köylü işini bu sistemin hadleri dahilinde hatırlar veya

Resim 30. Kadınların başlıca işlerinden biri de tezek karmaktır.

kendini hazırlar. Fakat bunların hiç biri yalnız başına hâkim değildir. Köylü gerek harıcî münasebetlerinde, gerek dahılî dinî faaliyetlerinde üçünün münasebettar olduğu hallerde birindeki muayyen bir tarihin ötekinde hangisinde tekabül ettiğini hesaplamak mecburiyetindedir, bunu ise hiç bir zaman doğru ve tam olarak yapamamaktadır, çünkü takvimlerinin hiç biri yazılı bir esasa istinat etmemektdir, tamamiyle hafızaya müstenit ve şifahî olarak devam etmektedir.

Şimdi muhtelif zamanlarda yapılan ziraat işlerini kısaca tasvir edelim. Sonbaharın başlarında toprak sürülür ve aktarma, nadas edilir. Hava müsait gittiği müddetçe ziraat yapılır. Kasımın 28 zine «yıldız düşmesi» denir ve o sırada ekin ekilmez. 15-20 gün kadar tarla kendi haline bırakılır. Bu müddete «yıldızın hiddeti» denir, çünkü o esnada

kış düşer ve hiddetli düşerse toprağı dondurur. Bu müddet geçtikten sonra havanın müsait zamanlarında işini bitirememiş olanlar ekin ekmeğe devam ederler. Güzde ekilen ekin ilkbaharda ekilenden daha iyi olur. Nevruza kadar eğer fazla kış olmazsa bu iş böylece devam eder. Eğer fazla kar ve kış olursa her kes evinde oturur ve işler nevruzda tekrar başlar.

Nevruzda, M. köyünde bağ işlerine başlanır. Omcaların (üzüm köklerinin) dibi kazılır, dallar budanır. Bundan mada, yine nevruzda nohut, mercimek, burçak, yulaf ekilir. Nevruzda ekin işleri bittikten sonra, o sene ekilmiyecek olan, boş bırakılacak olan tarlalar sürülerek «hirk» edilir, yani nadas yapılır.

Resim 31 Kalıplanan tezekler kurutulmak üzere güneşe bırakılıyor.

Hıdrellezde tarlaların bu hirki devam eder, aynı zamanda bostan ekmeğe başlanır. Gündönümünün 15 inde ırgatlığa girilir, yani ekinler biçilir ve harman yapılır. Bu, senenin en fazla emek sarfedilen zamanıdır. İşlerin en çok olduğu zamandır. Gündönümünün başında aynı zamanda hayvanlara yedirilen fiy biçilir. Fiy ekinlerden evvel biçilmezse kurur. İsteyen biçtiği fiyi bilâhare düvenle de döğer. Yine bu sıralarda burçak ve mercimek te biçilir. Buğdaydan evvel arpa biçilir, bazı yerlerde nohut ekilir ve bu da buğdaydan evvel veya sonra biçilir.

Bu işler mihricana kadar devam eder. Mihrican girince harman yapılır ve ekin kaldırılır. Ekin biçildikten sonra düğen ile döğülür, savrulur, anbarlara taşınır. Kadınlar unluk buğday süzmeğe, tarhana ve bulgur yapmağa koyulurlar. Bu işler bittikten sonra tekrar nadas zamanı başlar.

BAŞLICA İŞLERİN YAPILIŞ SIRASINİ GÖSTERİR CETVEL

Aylar	Yapılan başlıca işler	Erkekler tarafından	Kadınlar tarafından
Nevruz (9 mart - 22 nisan)	Bağ işleri başlar Nohut, mercimek, burçak yulaf ekilir. Eki miyecek tarlalar nadas edilir.	Bağları budarlar, köklerin dibini kazarlar. Nohut, ilh... ekerler. Nadas yaparlar.	Bağ eşerler - çırpı toplamağa giderler. Tarlaların otlarını ayıklarlar. Kıraçlardan hayvanlar için ot biçerler; damlarda kuruturlar.
Hidrellez (23 nisan - 6 haziran)	Tarlaların nadası devam eder. Bostan ekilir. Öndüçle tezek yapılır.	Nadasla meşgul olurlar. Gece bile çift sürerler. Bostan ekerler. Tezeğe yardım ederler. (Gündüzleri uyuyup dinlenirler)	Ev eri temizlerler; ırgatlığa girmeden bütün ev işlerini bitirirler. Tezek yaparlar, kuruturlar. Öndüce gelenlere yemek yapmakla uğraşırlar.
Göndönümü (7 haziran - 21 temmuz)	Hayvanlara fiy biçilir. Nohut, mercimek ilâh. biçilmeğe başlar. Haziran sonlarına doğru ırgatlığa girilir. Senenin en çok iş olan dev[illegible] başlar.	Fiy biçerler; (vakit olursa bahçe çepinlerler). Nohut, ilâh. biçerler. Arpa, buğday biçerler.	Fiy biçerler; bahçe çepinlerler. Arpa, buğday biçmeğe yardım ederler.

Aylar	Yapılan başlıca işler
Ağustos (22 temmuz 6 eylül)	Irgatlık başlamıştır. 60-70 gün sürer. [illegible]ara kalkıncaya *kadar bütün işler yapılır*
Mihrican (7 eylül - 24 ilkteşrin)	Mahsul şehre satışa götürülür. Değirmene buğday götürülür. Eylülde bağ bozumu başlar. Çift sürülmeğe başlar
Kasım (23 ilkteşrin - 15 ilkkânun	Kasım 28-45 arası ekin ekilmez (yıldız düşümü) Bu devre geçince ekin ekmeğe başlanır.

Erkekler tarafından	Kadınlar tarafından
Bundan mada bağ, bostan, çepinleme işleri de yapılır. (Bazan geceleri bile çalışılır.)	
Şehre alış verişe gidilir. Değirmene buğday götürürler. Şehre üzüm, bostan götürürler. Dağdan kütük getirirler; damların toprağını yenilerler.	Unluk buğday süzerler, bulgur ve tarhna yaparlar. Pekmez kaynatma işleri başlar.
Tarlalar hırk edilir ve üçlenir. Bu işler ikkânuna kadar sürer.	

Aylar	Yapılan başlıca işler
Zemheri (6 ilkkânun 19 sonkânun)	Nevruza kadar ekin ekme işleri devam eder. Kar ve şiddetli yağmur günleri çlışılmaz; evde istirahat edilir.
Bucuk (20 sonkânun 3 mart)	Ekin işleri kısmen devam eder. Köylünün en az işi olan devir.

Erkekler tarafından	Kadınlar tarafından
Çift sürerler ve ekin ekerler. Boş zamanlarını köy odasında geçirirler.	
Büyük hayvanlara bakarlar; ekser zamanları istirahat ve köy odasında konuşmakla geçer.	Yün eğirirler; çorap örerler.

Şimdi erkeklerle kadınlarını muhtelif mevsimlere düşen başlıca işlerini kaydedelim. Martta kadınlar çırpı toplamaya giderler. Erkekler bağları budarlar, bostan ekerler, çift sürerler. Kadınlar bağ eşmeye giderler; fasulya ekerler; ekinlerin içinden ot ayıklarlar; kıraçlardan hayvanlara yem olarak verilen ot biçerler. Bunları kaşa (dama) serip kuruturlar. Erkeği olmayan kadınlar çift sürer. Nisanda bu işlere devam edilir.

Mayısta evler temizlenir, dikiş dikilir. Bütün bunlar yaklaşan ırgatlık zamanına hazırlıktır, çünkü o zaman hiç bir kadın veya erkek bu gibi işlerle uğraşmaya vakit bulamaz. Gündönümünde kemre (tezek) kesilir. Erkekler bazan tezeği kürekleyip çukura atarlar, üstüne su aktarırlar; fakat çok defa kadınlar da tek başlarına bu işleri yaparlar. Tezeği kadınlar çiğner. Çok defa komşular aralarında öndüç yaparlar;

Resim 32. Kadınların başlıca işlerinde bir diğeri buğday yıkamaktır.

Haziranda fiy ve mercimekler olmak üzeredir. Bu esnada kadınlar bahçe çepinleme işleri ile de meşgul olurlar. Vakitleri müsait olduğu takdirde buna erkekler de yardım ederler. Haziran sonunda, yani Gündönümünnü ortasında fiyler biçilmeğe başlanır. Bu işte kadın ve erkek beraber çalışırlar. Bu şekilde fiyden başka mercimek, burçak ta biçilir. Arpanın biçilmesini de haziran dan öteye bırakmamak lâzımdır. Bütün bu ekinler, görüyoruz ki, hep birden oluyor; ihmal edildikleri taktirde kolayca harap olma tehlikesine maruzdurlar. Bu esnada köylü hangi tarafa gideceğini şaşırır. Biçme işlerinde kadınlar daha ziyade orak kullanırlar, erkekler hem orak hem tırpan kullanırlar.

Temmuzda harman başlar, harmanı umumiyetle erkekler yapar. kadınlar ise biçmeğe devam ederler. Bilhassa sıra buğdaya geldiği zaman erkekler harman yaptıklarından kadınlar tek başlarına biçerler. Bu esnada da, yukarda bir defa zikrettiğimiz ve ilerde anlatacağımız «öndüç» te yapılır. Köylünün ırgatlık dediği bu hasat mevsimi iki ay veya yetmiş gün sürer. Bu esnada halk eve girmeğe bile vakit bulamaz. O kadar meşguldürler. Bu devre bu bakımdan köyün ekonomik hayatını en canlı olduğu bir devrede müşahede etmek isteyen araştırıcı için bulunmaz bir devredir, fakat köyün manevî kültür mahsulleri ile meşgul olacak bir araştırıcı için en münasebetsiz bir zamandır. Bu esnada o kadar çok iş vardır ki, erkeklerin geceleri lâmba altında çalıştıkları bile vakidir. Bu yetmiş günlük devre içine bağ, bostan, çepinleme işleri de dahildir. Erkekler harman savururken kadınlar da samanı ayırırlar; yanlarında oğulları varsa bu işi onlar yaparlar.

Resim 33 Kadınlar çay kenarında buğday yıkıyorlar.

Eylül başında tarlalardan gelmiye başlanır. Erkekler satılacak mahsulleri satmaya, evlerine kışın lâzım oacak harçları satın almaya başlarlar. Kadınlar yeni mahsulden unluk buğday süzmeğe, bulgur ve tarhana yapmağa başlarlar.

Teşrinlere doğru erkekler tarlaları hirk etmeğe başlarlar. Hirki üçlerler, yani üç defa aktarırlar. Bilhassa tarla fazla otlu ise üç defa hirk etmek iyi olur. Yine bu esnada erkekler un öğütmek üzere değirmene buğday götürürler. Bu işler ikinci teşrine kadar devam eder.

Eylül başında M. köyünde bağ bozumu yapılmıştı. Bağ bozumu bittikten sonra evlerde pekmez kaynatma işi başladı. Pekmez kaynatma

daha ziyade kadınların işidir. Fakat erkeklerden de, bilhassa üzümü çiğnemek suretiyle yardım edenler vardır. Bağ bozumunu müteakip erkekler zehre inerek üzüm ve bostan satarlar. Kaşları (damları) yenilerler, üstüne çorak (damın üstüne konan taze toprak) korlar; dağa gidıp kütük getirirler. Bütün bu işler birinci kânuna kadar sürer ve tamamlanmağa çalışılır. Bundan sonra nadas ve ekin işleri tekrar başlar.

Kadınlar senenin bütün aylarında hiç boş değildirler. Ev dışında çalışmadıkları zamanlar «fengere» ile yün eğirirler, çorap örerler. Erkekler boş zamanlarında istirahat ederler; yazın cami önünde, kışın koy odasında bol bol köy işlerinden ve siyasiyatatn bahsederler Çorap ormek, çocuk'ara bakmak, yemek pışırmek gibi kadın işlerini işten savmazlar.

Resim 34.

Bütün halk, bılhassa erkekler, kışa nazaran yazın daha çok çalıştıkları halde kışın umumiyetle kadınların erkeklere nazaran daha çok iş vardır. Köyün en ağır ışı yazın harman kalkıncaya kadar iki ay kadar olduğundan bu işlerin sonunda insanların yorgunluktan hayrı kalmaz.

Köyün belli başlı işlerinin zaman içindeki bu tertip ve nizamını buraya kadar böylece anlatmağa çalıştık. Şimdi işlerin ferdler arasında ne gibi esaslara göre bölünmüş olduğunu tetkike geliyoruz.

İstihlâk vetiresinde köy halkının tasnif edilebileceği müteaddit meşgale ve meslek zümreleri yoktur; fakat istihsal vetiresinde yapılan işlerin muhtelif şekillerde farklılaşma gösterdiğine şahit oluyoruz. İstihsalde iş bölümü, her köy ekonomisinde olduğu gibi, esas itibariyle cinsiyet tefriki üzerine istinat eder. Kadın ve erkek arasındaki fonksiyonların tevzi ve tayini oldukça bellidir. Denebilir ki köyde çiftçilikle meşgul olmayan erkek, ev işlerine ve gıda hazırlama işlerine bakmayan kadın yoktur.

Resim 35 Genç kadınlar bulgur döğüyorlar.

Birçok ihtiyaçlarını kendi içinde halleden hane içerisinde cinsiyet farkına, yaş farkına ve fertlerin aile içerisindeki mevkiine (yani gelin, kaynana, kaynata, baba, oğul v.s. olmasına) göre iş bölümü vardır.

Karı - koca veya gelin-oğul arasındaki iş bölümüne baktığımız zaman görürüz ki, umumiyetle erkek tarla, sebze bahçesi, bostan, meyva ve bağ işleri ile uğraşır. Öküzlere, atlara, mandalara, eşeklere o bakar. Şehre gider; harice sevkolunacak malları götürür ve satar. İhtiyaçları

olan şeyleri satın alır getirir. Kadın ise, her şeyden önce evin işleri ile meşgul olur. Evi temizler, sıvar, yemek pişirir; ineklere ve koyunlara bakar. Süt sağar, tavuklara bakar. Yayıkta veya süt makinesinde yağ, kaymak, ve yoğurt yapar. Çorap örer, dikiş diker; tezek yapar, bulgur döğer, pekmez kaynatır. Birçok kadınlar, bununla beraber, tarlaya da gider, sebzeleri sular ve çapalar. Bilhassa ekin yolma işlerine yardım eder. Genç gelinler şehre gönderilmezler; evde başkaları varsa su tasımak için çeşmeye gitmezler.

Resim 36 Bulgur değirmeni

Karı-koca arasındaki bu iş bölümü katı hudutlarla ve sıkı tabu kaideleri ile ayrılmış değildir. Zaruret olduğunda kendilerine ayrılan işlerde tedahüller olabilir. Bununla beraber, kadınların bazı işeri vardır ki, dinî tabular olmamakla beraber, bunları asla erkekler yapmazlar veya yapamazlar. Meselâ çamaşır yıkamak, ekmek pişirmek, çocuk bakmak gibi. Bunları erkeğin yapması şiddetli bir yadırgama ve alay gibi meşerî aksülâmellerle karşılanır. Fakat kadınlar, erkekleri olmadığı zamanlar, zaruret halinde erkeğin yaptığı bütün işleri yapmağa mezundurlar. Meselâ böyle bir kadın çift sürer, hayvanlara bakar, ekin

kaldırır. Erkekler hemen hemen hiç bir zaman karısız kalmazlar; hangi yaşta olurlarsa olsunlar evlenmeleri mümkündür. Halbuki yaşlı ve dul kadınlar çok defa evlenemezler. Yetişmiş oğulları ve gelinleri varsa evlenmeleri ayıp olur. Bu itibarla oğulları veya akrabaları yoksa veya var da onların vakitleri kendisine yardım etmeğe müsait değilse bütün işlerini kendileri yapmak mecburiyetindedirler. Bazı köylerde çoluk ve çocuğunu erkekten iyi geçindirebilen dul kadınlar vardır.

Resim 37.

Eve gelin geldiği zaman zevcenin işlerinde oldukça değişiklikler olur. Ekmek pişirmek, çamaşır yıkamak, ortalık süpürmek gibi işler gelıne yükletilir. Kaynana bundan sonra yemek pışirmekle, çorap örmekle meşgul olur. Torunlara bakar, ve ancak icap ederse geline yardım. eder. Tarlaya gitmek hususunda esaslı bir değişiklik olmaz. Gelin ve kaynana her ikisi de tarlaya gider. Evin ve gıdanın idaresi ve hükmetme sağ olduğu müddetçe kaynanın elindedir. Orta yaşlı zevceler, erkekler gibi şehre alış veriş etmeğe veya süt satmağa giderler.

Umumiyetle erkeklerin yapmakta oldukları işler üzerinde köyden köye büyük farklar yoktur. Fakat kadınların yaptığı işlerde köyden

köye az çok farklar vardır. Meselâ bazı köylerde kadınlar tarla işlerine daha az giderler; yalnız ekini kaldırma zamanı ekin yolmaya vesaireye yardım ederler. Bazı köylerde ise tarla işlerinde kadınlar daha fazla çalıştırılırlar. Bu farklar üzerinde topladığımız mutalardan çıkardığımız netice şudur: Köyün şehre yakın veya uzak oluşu ve daha doğrusu köyün az veya çok şehrin tesiri altında kalışı ile kadınların köyde yaptıkları işin miktar ve nev'i arasında bir münasebet vardır. Şehrin fazla tesiri altında kalmış köylerde kadının tarlada çalışması azalmaktadır; şehrin tesirine az maruz kalmış köylerde kadınlar tarlada daha çok çalışmaktadırlar. Bu itibarla bu nevi köyler kızlarını, kadınları tarlada daha az çalışan ve nisbeten rahat eden köylere gelin olarak vermekle âdeta şehre göndermiş olduklarını sanırlar.

D. köyünde sapan sürme münhasıran erkeklere aittir. Kadınlar ve çocuklar ot ayıklamada ve harmanda yardım ederler. Kadınlar bostanda ve çapa işlerinde de çalışırlar. Büyük hayvanlara erkekler, davarlara da kadınlar bakarlar. Süt sağmak kadınlarla aittir. Tuz ve toprakla oğulup kurutulan deri hazırlamada erkekle kadın arasında bir iş bölümü yoktur. Kadınlar yün büküp çorap örerler. Kadının işi çok olursa çocuğu bir müddet erkeğe bırakabilir.

B. köyünde kadın her şeyden önce evinin ve çocuklarının işini yapar; eğer varsa davarlara bakar; inek ve koyunları sağar. Boş kalan zamanında tarlada erkeklere yardım eder; fakat çift sürmez. Yalnız ekin biçer ve yolar. Sebze bahçesi sular ve bulgur döğer. Tezeğin su ile karıştırılması erkeğin işi olduğu halde, içine girip çiğnemek ve sonra onları kalıp haline koyup kurumağa terketmek kadının işidir. Çeşmeden su getirmek te kadınlara ait bir iştir. Kadınlar kışın boş zamanlarında mütemadiyen çorap örerler; ve ev işi yaparlar. Bu esnada erkeklerin işi daha azdır. Sadece öküzlere, atlara, mandalara ve eşeklere bakarlar. Tarlanın mütebaki işlerini görürler. Kadının yalnız kalıp çift sürdüğü, öküzlere ev sair hayvanlara baktığı vakidir. Yalnız erkek asla çamaşır yıkamaz, çocuğa bakmaz, çorap örmez, ekmek pişirmez. İşi idare edenler, kadınları çalıştıranlar ve iş gösterenler erkeklerdir.

H. köyünde kadınlar ev işi yaparlar, koyun sağarlar, eğer varsa süt makinesiyle krema çıkarırlar, tereyağı, süt, kaymak yaparlar. Bu köyde farklı olarak kadınlar tarlada çalışmazlar. Nadiren tarlaya giden kadın olsa bile mühim bir iş yapmakla mükellef değildir. Bu işleri evin erkekleri ve ırgatlar yapar. Erkek yoksa sadece ırgat yapar ve dul kadınlar vaziyeti böylece idare ederler.

A. köyünde de böyledir. Kadınların tarlada çalışması D. köyünde olduğu gibi şehrin fazla tesiri altında kalmamış olan köylere nazaran daha azdır. Bununla beraber, burada tarlaya giden kadın yine vardır. Civar köy halkı buraya kız vermeyi tercih ederler, çünkü burada kadının işi nisbetn hafiftir.

Resim 98. Tarladı öndüçle arpa yolan kadınlar mola vererek ekin sahibinin hazırlattığı yemeği yiyorlar.

K. köyünde kadınlar tarlada çalışırlar. Bilhassa ekin yolmak ve kaldırmak işlerinde tarlada çalışırlar. Mahsulün istikbali emin olmadığından, sel ve sair felâketler olması ihtimalinden dolayı bu işi bir an evvel başarmak için bütün hane efradının iştirak etmesi lâzımdır. Müstakillen aile geçindirn kadınlar vardır. Vaktiyle yakın bir köyden gelmiş olan Çerkes Hasan'ın gelini Keziban elinde üvendire çifte gider, ve tek başına çalışarak evlâtlarını geçindirir. Kocasından fazla tırpan işleyen kadınlar vardır. Köyde yalnız ağa olan Hacı Bey ailesinin kadınları tarlada calışmaz; lâkin onlar da evde davar sağarlar.

Gerek G. köyünde ve gerek M. köyünde kadınlar tarlalarda çalışırlar. M. köyünde kadınların daimî olarak, kocaları karışmaksızın yapmaya mecbur olduklrı işler şunlardır: ev temizlemk, yemek pişirmek dikiş dikmek, çorap örmek, ilâh... Bunlardan mada, inek ve davar sağmak, turfan (yayık) çalkamak ta kadınların daimî işlerindendir. Fakat zaruret hasıl olursa bunları erkekler de yapabilirler. Mandayı, ineği pek nadiren erkekler içinde sağan bulunur.

Her köyde günlük hayatta çocukların da yaptığı işler vardır. Oğlan çocuklar 8-9 yaşına kadar bir iş yapmazlar. Bu yaşlarda ise evvelâ buzağıları daha sonra da daha büyük hayvanları gütmeğe başlarlar. 12-13 yaşlarında tarlaya babalarına yardım etmeğe giderler. Kız çocuklar 5-6 yaşlarında daha küçük kardeşlerine bakmağa başlarlar. Daha sonra 8 yaşlarından itibaren ev işlerinde annelerine yardım ederler. 13 yaşlarından itibaren diğer kadınların yaptığı işleri yapmağa başlarlar. Tarlaya giderler, çeşmeden su getirirler. Fakat genç kızlar ve kadınlar zaruret olmadıkça ve şehirde akrabaları yoksa şehre gitmezler; bir çoğu evlenmek için ilk defa olarak şehre gitmişlerdir.

Resim 39. İş hayatında küçüklerinde yeri var.

Büyük babalar ve nineler çalışamıyacak yaşlarda evde ve evin civarında çocuklara bakarlar, onları oyalarlar ve terbiyelerine nezaret ederler.

Doğrudan doğruya çiftçilik ve onu tamamlamak bakımından zarurî olan faaliyetlerden sonra köyde yapılan diğer işlere gelince, bunları yapan kimseler bakımından iki kısma ayırabiliriz: (1) Her ailede, yukarda anlattığımız aile içi iş bölümü esasına göre yapılan muhtelif işler: dikiş, ev bakımı, gıda hazırlama, çocuğa bakma, çarık, çorap, kuşak ,çamaşır imali ve tamiri, bunlar için lâzım olan ham maddelerin hazırlanması gibi işler. Bunlardan muhtelif vesilelerle yukardaki sahifelerde bahsetmiş bulunuyoruz. Bu işler pek az bilgi ve ihtisası icap ettiren işlerdir. Bu işler için lâzım olan âletler bir çok evlerde mevcut bulunur. (2) Aile haricinde ve bütün köy içinde muayyen bir kaç ferdin mesleği haline gelmiş olan ve her çiftçi tarafından yapılamayan ihtisasileşmiş işler. Bunları da iki kısma ayırabiliriz: (a) Maddî hayata müte-

allik işler: dokumacılık, nalbantlık, değirmencilik, marangozluk, dülgerlik, demircilik, semercilik, berberlik gibi işler. Bunların malzemesinin çoğu kasabadan tedarik edilir. (b) Sosyal veya dinî hayata müteallik işler: muallimik, muhtarlık, azalık, bekçilik, koruculuk, imamlık gibi.

Resim 40. Elbirliği ile tezek karıştırılıyordu.

Kudsî neviden olmıyan muayyen bazı meslek sahipleri umumiyetle köyün yerlisi olmıyan kimselerdir. Bu suretle: kalaycı, değirmenci, dülger, yapıcı ustası, kunduracı, bilhassa çalgıcı, oyuncu ve Çerçi köyün yerlisi olmayanlardır. Bu işlerin bazıları köyün yerlileri tarafından da yapılmıyor demek istemiyoruz. Fakat bu işler bu gibilerin mesleği haline gelmemiştir. Meselâ bir adam kendisinin veya çocuklarının pabuçlarını tamir edebilir, bir adam kağnı yapabilir; fakat bu işler hiç bir zaman bu adamların daimî meşgalesi ve maişet vasıtası olan işler değildir.

665 nüfuslu büyük bir köy olan M. köyünde daimî surette zenaatla meşgul olanlar hakikaten çok azdır. Bunlardan bir kısmı hem zenaatla, hem de ziraatle meşgul olurlar. Ziraatla meşgul olanlar arasında köyün belli başlı vaktı hali yerinde aileleri bulunduğu halde zenaatla meşgul olanlar arasında böyle sivrilmiş kimseler yoktur. Yukarıda da söylediğimiz gibi, köyde dahilî ihtiyaçları temin edecek bir sanayi yoktur. Dokumacılık, dericilik, çömlekçilik vesaire yoktur. Ancak birkaç tane daimî zenaatkâr vardır. Bir de civar köylerden gelen kunduracı, terzi, kalaycı gibi seyyar zenaatkârlar vardır.

Köyün yerlisi olarak bir kişi demircilik yapar Bu adam ziraatla meşgul olmaz Kendi evinin altındaki dükkânında iptidaî âletlerle çalışır; demirden hattâ karyola bile yapar ve başka taraflara da satar. Koylerde kullanılmak üzere kazma, çekiç, orak v s. nevinden zıraat âletleri ve diğer ufak tefek âletler yapar. Diğer bir kişi koyde eşek semeri yapar. Butun semer ısmarlayana altı liraya mal olur. Lâzım olan şap, deri ve ağaç gibi malzemeyi semeri yaptıracak olan satın alır. Yalnız kamışlarını semerci kor. Bu adam az miktarda da ziraatla meşgul olur Fakirdir, bir semer için yalnız 60 kuruş el emeği alır.

Resim 41 Koy dısında da kuçukler iş hayatına iştirak ederler.

Diğer bir köylü ve kardeşleri musait zamanlarında dülgerlik ve yapı işlerile meşgul olurlar. Bu adam iyi bir dülgerdir, gayet çalışkan ve becerikhdir. Fakat başlıca işi ziraat ve bağcılıktır. Orta hallidir, ve malî vaziyeti seneden seneye düzelmektedir. Kardeşleri yapı işlerinde kendisine yardım ederelr Bunlardan biri ayni zamanda pala, heğbe ve çuval dokur. Ağaçtan iptidaî bir tezgâhı vardır. İşini onunla yapar. Bir kadın da pala ve çuval dokur, ve yorgan dikerek para kazanır. Ondan maada diğer iki kadın da yorgan dikerler, ve bir yorgan için 40 veya 50 kuruş el emeği alırlar.

Koydeki berberlerden biri komşu koylerden bazılarının inhisarını da elinde bulundurur M. köyünün bir kısım ahalisini de o tıraş eder Ücret olarak yalnız, senede bir ölçek arpa ve bir ölçek buğday alır Muayyen bir zamanı yoksa da, ihtiyarlar takriben ayda bir, orta yaşlılar onbeş gunde, gençler haftada bir tıraş olurlar. Diğer birisi ise bu

köyün geriye kalan kısmını tıraş eder. Bu köyde oturan bir üçüncü berber Soğulcak köyü halkının bir kısmını tıraş eder. Berberler aralarında anlaşmışlar, köyleri paylaşmışlardır. Birinin köyünü veya müşterilerini diğeri alamaz.

Köyde eskiden bugün ortadan kalkmış olan bazı zenaatlar vardı. Meselâ eskiden bir aile ölçek yapardı. Bir başkası da kasnak yapardı. Bu işler elekçi dedikleri bir nevi halka mahsus, adî ve aşağı görülen işlerdir. Köyün kuruluşunun efsanesinde burayı elekçilerin kurduğu rivayet edilir. İhtimal ki bu efsane bu bahsedilen işlerin hâlâ bir iki ailede bulunuşundan çıkarıldı. Civar köylerden bu köy hakkında «Elekçiler» diye prejüje besleyenler vardır.

Bundan on yıl kadar önce bu köyde leblebicilik yapılırdı. O zaman köyde bu işle meşgul olan yirmi aile kadar vardı. Aşağı yukarı yüz kişi bu işle uğraşırdı. Sonraları leblebi para getirmez oldu. Memleketin başka taraflarından bu nohut yetiştiren Ankara köylerine rakipler çıktı, vergi ağır bastı. Bu suretle yavaş yavaş bu zenaat ortadan kalktı Bir köylü bu yıl bu işe tekrar başlamak niyetindedir.

Resim 42 Köyde büyük rol oynıyan mandayı sahibinin yardımı ile amatör nalbantlardan biri nallar.

Köyde yeni bir ev veya ahır yaptırılacağı zaman, daha ziyade civar köylerden usta bulup getirirler. Meselâ komşu Y. köyünde dört tane usta vardır. Bugünlerde ağıl yaptıran bir aile P. köyünden usta getirdi. Bu adam ihtiyar olduğundan yevmiye olarak bir lira (kayme) verildi. Daha fazla iş gören genç ustalara yüz yirmi kuruş gündelik verirler. Usta ile beraber, binayı yaptıran ailenin azası da çalışır. Mese-

lâ bir ailede ana ve kızı kovalarla çeşmeden su taşıyorlardı. Oğulları ustanın gösterdiği şekilde duvar yapıyorlardı. Hattâ on iki yaşlarındaki kızları ustaya ağır taşlar götürerek yardım ediyordu. Bazan ustaya çırak ta tutarlar, o vakit 50-60 kuruş gündelik verirler.

Köye, birkaç gün kalmak üzere gelen seyyar zenaatkârlar da vardır. Bunlar köylü tarafından çağırılır, âlet ve edevatı hattâ sermayelerini alarak gelirler. Kendilerine boş bir ev verilir. İşini yaptıran aileler yatak, yorgan, gaz lâmbası gibi zarurî eşyayı da götürürler. Bu ustalara «konak»la yemek verilir. Yani her aile sırasile bir öğün yemeklerini verirler. Meselâ civar köylerden birinden köye kunduracı gelir. İsteyenler ona kundura diktirirler. Bilhassa kadınlar «mest kundura» diktirirler. Bu, şehirde eskiden kullanılan mest ile, lâstik yerine onun üstüne giyilecek olan kalın dekolte bir kunduradan ibaretir. (Eskiden imamların giydiği galoş biçiminde). Kunduracı bunu altı buçuk veya yedi liraya diker. Fakat kadınlar yazın hiç ayakkabı giymediklerinden kıştan kışa olmak üzere bunu uzun seneler giyerler.

Bazan köye terzi de gelir. Bu erkek terzisi tabiî kadın elbisesi dikmez. O, delikanlılara üstü çiçekli beyaz pamuklu kumaştan dik yakalı, önü ve kolları büzgülü şık mintanlar diker. Bunların herbiri için yarım lira el emeği alır. Bazen de mintanlar civar köylere sipariş verilir.

Köye seyyar kalaycı gelir ve uzun müddet kalır. Bunlar takımlarını iki eşeğe yükleyerek getirmişlerdi. Zengince bir adamın boş evine yerleştiler. Yemek zamanlarında onlara «konak» verildi. Yatak ve yorgan götürüldü. Kalaycılar küçük kapları 10, daha büyükleri boyuna göre yirmibeş kuruşa kadar kalaylarlar. Bunlar aslen Kazan köylüdürler. Yalnız bir köyde yerleşip iş yapmakla geçinemezler. Bu şekilde başka köylere de giderler. Köyün ahalisi kaplarına meraklıdırlar. Onları sıksık kalaylatırlar, islendiği zaman toprakla oğarak paratırlar.

Yapılan diğer küçük işlere gelince, sakat bir adam tütün satar. Fakat dükkânı yoktur. Köyün kahvesi de yoktur. Kışın bazı kimseler kısmen bakkalın gördüğü vazifeyi görürler. Yani bir teneke yağ, bir kaç kilo şeker v.s. gibi şehirden bazı şeyler satın alır, sonra bunu az bir kârla isteyen komşularına satarlar.

D. köyünde iki değirmen vardır. Değirmencinin biri ayni zamanda kalaycıdır. Nalbant yoktur, kendi hayvanını nallayacak kadar nalbantlık bilenler çoktur. Köyde on taneden fazla fırın vardır. Bu fırınların sahipleri olmakla beraber herkes kullanır. Çünkü işletilmek için yaptırılmıştır. Ekmek pişirecek olan fırını kızdırır ve ekmeğini pişirir. Fırı-

rın sahibine de bir iki tane ekmek verir. M. köyünde fırın yoktur. Herkes ekmeğini kendi ocağında, saç üstünde pişirir.

M. köyünde yegâne ticaret fonksiyonu yapmakla meşgul diyebileceğimiz seyyar satıcılar veya «çerçiler» vardır. Köyün ihtıyaçlarının büyük bir kısmı bunlar vasıtasiyle temin olunur. Bu satıcılardan bazılariyle kadınlar, bazılarıyla da erkekler doğrudan doğruya alış veriş ederler. Meselâ kadın'ar çerçidenğ veya çömlekçiden, sepetçiden doğrudan doğruya alış veriş ettikleri halde «pırtıcı» ya gitmeleri ayıptır. Onlardan ancak erkekler alış veriş edebilirler .

Resım 43. Köye dışardan çerçi gelır.

Çerçi veya dökmeci köye en sık gelen satıcıdır. Hemen hemen iki günde bir defa gelir. Bu satıcılardan biri civar bir köydendir. Kız kardeşi bu köyde gelin olan bir çerçi de pek sık gelir. Bunlardan maada arasıra uğrayan bazı çerçiler daha vardır. Yukarıda söylediğimiz gibi, köyle sıhriyeti olanlar daha sık gelirler, meselâ birinci çerçinin de köyde bir yakın arkadaşı, «ahretlik»i vardır. Çerçi, evlerden birinin duvarının kenarına bir örtü yaymış, üzerine eşyalarını sıralamıştı. Bu eşyalardan baş-

lıcaları şunlardır: kalın siyah ve beyaz iplik çileleri, lâmba ve fener şişeleri, siyah tire erkek çorapları, iğneler, makaralar, makaslar, dantelâ örmek için ince iplik (külâh ipliği); bunlardan maada, çanaklar, çiçekli çinko tabaklar, kupalar, camdan çay ve su bardakları, düğmeler, boğaç boncukları, yemeni boncukları, çocuklara mavi nazar boncuğu, çocuklara şişirme veya madenî düdükler, kalem, kâğıt, defter, lâstik gibi mektep eşyası, ve öksürük ilâcı, aspirin ve nevrozin gibi ilâçlar.

Çerçinin bütün eşyası bundan ibaretti. Bir kenarda bir tenekenin içinde yumurtalar vardı. Bu yumurtalardan herbiri bir kuruş yerine verilmişti. Bundan maada, çerçi, para yerine yün, tiftik, heğbe, çuval, ve yün çorap eskisi gibi şeyler de alıyordu. Eşyanın fiyatı şehre nazaran biraz yüksekti. Bu da çerçinin köylünün ihtiyaçlarından bir kısmını karşılamasına mukabil kendisine kalan kârdır.

Resim 44 «Pırtıcı» cami önünde ticaret eden bir seyyar satıcıdır.

Köye gelen en mühim seyyar satıcılardan biri de pırtıcıdır. Bu âdeta seyyar bir kumaşçı dükkânıdır. Köylü ihtiyaçlarının bir kısmını da onun vasıtasiyle temin eder. Pırtıcı daima eşyalarını caminin duvarı boyunca sıralar. Etrafına köyün bütün işi olmayan erkekleri toplanırlar, ve konuşurlar. Burası ayni zamanda erkeklerin bir içtima yeri olur. Onun için de kadınların geçmesi ayıp sayılır. Kadınlar istedikleri kumaşı erkeklere ısmarlarlar, onlar satın alırlar. Pırtıcının sattığı eşyalar şunlardır: muhtelif renklerde basmalar, pazenler, ve ayni cinsten daha birtakım ucuz pamuklu kumaşlar, siyah, beyaz, sarı, çarlar (baş

örtüsü), Beğpazar çarları (75 kuruşluk siyahlı beyazlı, sarılı büyük pahalı çarlar), kışın çar olarak kullanılan ufak Bursa peştemalları v.s. Kumaşlardan daha pahalı olmak üzere, damese, alpak, dokuma adı verilen kumaşlar; yatak yüzü yapmak için oldukça pahalı tok keten kumaşlar, bunlara astarlık yapmak için Amerikan bezi «humayun» vardır. Burada alış veriş daima para ile yapılır. Pırtıcılar köye gayri muntazam zamanlarda, tahminen haftada iki defa gelir. Bunlar civar köylerde de dolaşan muhtelif pırtıcılardır.

Köye hazır ayakkabı satan ayakkabıcılar da gelir. Bunlar bilhassa köylünün parası olduğu zamanda, yani harman sonu gelirler. Kadınlar, her zaman giymemekle beraber, yazlık ayakkabı olarak çivili kundura giyerler. Bu kaba deriden yapılmış, topuksuz, dekolte siyah bir ayakkabıdır. Bir buçuk veya iki liraya alınır.

Köye dışardan gelenlerden bir de sepetçidir. Bunlar çok defa ekinle mübadele suretiyle alış veriş ederler. Küçük ve tepesinden saplı üzüm sepetleri yarısını dolduracak miktarda arpa vererek satın alınır. Yumuşak ve ince söğüt dallarından yapılmış büyük ve mahrutî üzüm sepetlerini Yabanovadan gelenler satarlar. 50 kilo kadar üzüm alan bu sepetlere «hey» denir. Hey'ler bir yarım veya üç mucur ekine satılır. Diğer sepetlerin fiyatları boylarına göre olur. Kışın ekin koydukları büyük, kulpsuz, dört köşe sepetler boyuna göre bir yarıma veya beş mucura satılır. Buğdayın kıymeti daima arpanın kıymetinin iki mislidir. Bu alış verişte satıcıların çoğu mercimek, nohut gibi sair hububatı pek almazlar. Çünkü satması zormuş, «piyasa»sı yokmuş. Bütün eşyanın fiyatları aşağı yukarı şehirlerdeki gibidir, veya pek cüzi bir fark yapar.

Köye tekneciler de gelir. Bunlar büyük veya küçük çam kütüğünden oyularak yapılma tekneler satarlar. Bu teknelerin küçüklerine ekmek konur, ve hamur teknesi olarak kullanılır. Büyükleri ise ekin ve bulgur süzmeye yarar. Kışın da içinde ekin saklanır. Yekpare olan ve bir ağaç kütüğünden oyularak yapılmış olan bu tekneler kolayca çatlar ve kırılırlar. Bunun önüne geçmek için tekneleri ziftlerle veya etrafına demir çember geçirirler. Bunlardan beş yarım ekin alacak kadar büyük olan bir tanesini üç yarım buğday, bir ölçek mercimek, ve yarım lira vererek aldılar. Mecmunun para olarak kıymeti 375 kuruş tutuyordu. Satıcı pazarlıktan önce beş lira kıymetinde ekin istemişti.

Köye «çamşır kili» satıcıları da gelir. Bir yarım arpaya on üç kilo kadar kil verirler. Bu kadar kil bir evin ihtiyacını bir sene için temin eder. Kil yumuşak taş gibi kitleler halindedir. Kilciler bunları eşeklerin iki tarafına bağladıkları çuvallarının içinde getirirler, ve terazileriy-

le tartarlar. Kadınlar bunu döğerler, elerler, ve ortası oyulmuş büyük bir kabağın içine koyarak saklarlar. Bu kil ile yalnız çamaşır yıkanır. Baş'arını yıkadıkları kil ayrıdır. Baş kili Sayrak köyünde bir yerden çıkar. Evin erkekleri oraya gidip yeri kazarak bu kili çıkarırlar. Onun rengi daha beyazdır. Denildiğine göre saçları yumuşak tutar. Köyde temizlik için daima kil kullanırlır. Çok pahalı olduğundan sabun hemen hemen hiç kullanılmaz.

Resim 45. Yüksekten galen su, tahta oluktan akıtılarak değirmeni döndürür.

Köye, develere yükletilmiş olan tuzlarını satmaya, tuzcular da gelir. Kilosunu 5 kuruştan verirler. Bu deniz tuzu olmayıp kaya tuzudur. Bu topak halinde bulunan tuzu kadınlar döğerler, ve kili koydukları büyük kabaklara koyarak saklarlar.

Köye «iğneci» veya «elekçi» dedikleri seyyar satıcı kadınlar gelir. Bunlar aslen Çankırılıdırlar. Ve köylü nazarında çingene ile bir tutulurlar. Göçebedirler, ve köylüden daha görgüsüzdürler. Bu genç kadınların omuzlarında ikişer heğbe vardır. İğne ve firkete gibi ufak tefek eşyayı ekinle mübadele ederek aldıkları ekinleri heğbelerine doldururlar. Meselâ bir tabak arpa vererek bir çuvaldız satın alınabilir. Bunlar ekmek te alırlar. Bazan pırtı (kumaş) ve çineyer (büyük kalbur) da satarlar.

Köye gelen seyyar satıcılardan biri de çömlekçilerdir. Bunlar sırlı küpleri ve çömlekleri eşeklerine yükleyerek getirirler. Küplerin en büyüğü iki teneke su alacak büyüklüktedir. Bunları şimdi beş yarım arpaya, yani paraya tahvil edersek iki buçuk liraya satıyorlar. Eskiden

daha ucuzmuş. Şimdi niye pahalılaştığını soranlara: «Ne yapalım iyseri (çivi)nin bile okkası atmış kuruşa çıktı.» diyorlar. Halk ta: «Allahın toprağı da pahalılaşmadı ya?» cevabını veriyor. Daha küçüklerine, küp biçimindeki çömleklere «kupecık» diyorlar. «Çömlek» diye içinde yemek pişirilen toprak tencereye derler. Küplere ve kupeciklere bilhassa pekmez korlar. Kadınlar bunları satın almaya pek meraklıdırlar. Erkelerin gelip pazarlık etmesine meydan bırakmadan bunları çabucak kapışırlar. Bu rağbeti gören satıcılar da fiyatları yükseltirler. Kupecikler bir veya iki yarım arpaya satılır. Hepsinin fiyatları boylarına göredir.

Köydeki bütün yabancılar ticaret erbabı, zenaat sahibi, veya çoban ve bekçidirler. Bu meşgalelerin hariçten ithal edilip edilmediği malûm değildir. Ancak yeni meşgalelerin hariçten yabancılar vasıtasiyle ithal edildiği muhakkaktır. Teknik bilgi esas itibariyle akrabalık yoliyle intikal ettiği için bunlar yerli halk tarafından kolaylıkla temsil edilemez. Hattâ zenaatların çıraklığa açık olduğu ahvalde bile evlâdını tarlasında çalıştırabilecek olan kimseler onları çifçi yapmayı tercih ederler. Köydeki ekilebilir arazi miktarı nüfusun fazlasını kaldırmaya mütehammil olmadığı için yabancının toprak sahibi olması güçtür. Tarlalar nadiren satılığa çıkarılır. Bunun için bütün yabancılar tarlasızdır. Maişet temin edecek vasıtaları muayyen bir meslek, zenaat veya ticarettir.

Resim 45. Bu köylerde pek az rastlanan dokuma tezgâhı

Daimî meşgale olarak (yani bütün vaktin verildiği maişet vasıtası olarak) aile içinde ferdin mevkiine göre otomatik bir surette elde edilen bir ihtisas olmaktan ziyade köylü için kolayca elde edilmesi mümkün olmayan, hususî bir talim ve ter-

biye isteyen en mühim meslek imamlıktır. İmamın esas işi dinî faaliyetlere rehberlik etmektir. Bu da beş vakit namaz kıldırmak, ezan okumak, ölü yıkamak, duasını okumak ve gömmek gibi lâzım gelen dinî ayinleri yapmak, ve fırsat düşerse hastalara okumaktır.

Kudsî mesleklerin çoğunda olduğu gibi, imamlıkta da imamların hemen hepsi yabancıdır. Bunlar ekseriyetle Of veya Çerkeş taraflarından gelirler. Eskiden, padişahlık zamanında Ankaranın uzak köylerinden Şıhlar (Şeyhler) köyü imtiyazlı bir mevkiye sahipti. Bu köy hükûmete asker vermez, ve bütün civar köyler için imam yetiştirirdi. Fakat bugün o da diğer köylerin vaziyetindedir. Kudsiyeti tarihe karışmıştır. İmamlar gençliklerinden itibaren bu mesleğe girerler, köy köy dolaşarak memelektin her tarafına dağılırlar.

Gördüğümüz köyler içinde imamı olmayan bir iki köy vardı. Fakat umumiyetle onların bu vaziyeti muvakkattir. Pazarlıkta uyuştukları vakıt bir imam tutacaklardır. Meselâ bir aralık M. köyünün de imamı yoktu. Ekinle, harman kaldırmakla meşgul oldukları sıralarda halkın dinî vazifelerle de alâkası azdı. Fakat işler bitip Ramazan da yaklaştığı zaman imam bulmak hususunda telâşa düştüler, ve biraz pahalı olmasına bakmayıp bir imam tuttular. Gördüğümüz imamların hiç birisi maaşlı değildi. Köylü imamı ile pazarlık ederek senevî muayyen miktarda «yarım» hububat ile uyuşurlar. Bu miktar köyün büyüklüğüne ve zenginliğine göre 150 ile 250 «yarım» arasında değişir. Buna ilâveten imama bir ev tahsis edilir. Bazan imama yiyecek nevinden hediyeler, veya muvakkat bir zaman için sağılacak koyun verilir. Bundan maada mektup veya ilmühaber yazmak, ölüyü kaldırmak gibi işlerde ekseriya imamın emeği ayın halinde ödenir.

Bundan maada, imam köyde diğer köylüler gibi tarla, bahçe, mal, davar edinmisse imamlık vazifeelrinin dısında hayvanları veya tarlası ile meşgul olabilir. A. köyünün Çerkeşli imamı köyde hiç kimsenin günlük namaz kılmadığını hatırlatarak, yapacak işi olmadığı, ve köyün içi yazın çok sıcak olduğu için gününün büyük bir kısmını dere kenarında, söğütler altında yatmakla geçirdiğini söyledi. Kendisini bulduğumuzda da ağaçların altında sırtüstü yatmakta idi.

İmamın fonksiyonlarından birisi de görücülük veya düğürcülüktür. Bir kızı babasından istemek için daima imam, muhtar çok defa köyün diğer hatırı sayılır kimseleriyle beraber gönderilir. İmam muayyen bir formüle göre meseleyi anlatır, buna mukabil oğlan evi tarafından hediyelerle taltif edilir. Medenî kanunun tatbikinden evvel evlenmede başlıca fonksiyon imamların elinde idi. Fakat bugün resmen bu

işle alâkaları yoktur. Bununla beraber, ileride anlatacağımız gibi, «kumalık» bulunan köylerde gizlice nikâh kıyanlar yine bunlardır. İmam ile bulunduğu köyün ahalisi iyi geçindikleri takdirde imamın köydeki işi birkaç sene devam eder. Aksi takdirde bir seneden fazla duramaz. Halkın bir imamda aradığı başlıca vasıflar: güzel sesli olup güzel ezan okuması, âkil, hürmete lâyık, iyi bir adam oluşudur. Böyle olmayan imamları kudsî mahiyetini nazarı itibara almakızın alaya alır, aleyhinde bulunurlar.

Resim 46.

Çobanlar ve bilhassa bekçiler de çok defa hariçten gelirler. Bağı olan köylerde bağları beklemek için bekçi tutmak zarureti vardır. Bekçinin ücreti para üzerinden olmyıp yarım üzerinden hesap edilir. Üzümleri beklemek için iki veya üç ay müddet için bekçi tuttukları zaman onunla kırk elli yarım buğday ve bir o kadar arpaya pazarlık edilir Muhtar bu miktarı muhtelif ailelere salar yani taksim eder. Her ailenin bağı ayni büyüklükte olmadığı için, bağı büyük olanlar bir nispet dahilinde daha fazla ekin vermeye mecbur olurlar. Köye bekçilik veya çobanlık vesilesiyle gelip yerleşmiş olan aileler, veya köyden evlenen bekârlar vardır.

Öğretmenler ve çok defa eğitmenler de köye hariçten gelir. Eğitmenler daima köylü olmakla beraber içinde çalıştıktan köyün yerlisi değillerdir. Meselâ I. köyünün eğitmeni aslen Balıkesirlidir. Fakat köyde evlenerek yerleşmiştir. Diğer bazıları da muhtelif vilâyetlerin köylerinden gelmişlerdir. Bunun esbeplerini araştıracak olursak görürüz ki yerli halkın çoğunun tarlası olduğundan rencberdirler. Ancak tarlası ailesini geçindiremiyecek olanlar ziraat haricinde iş ararlar. Köyünden dışarı çıkmamış, başka memleketler görmemiş olan yerli ahali eğitmen olmayı düşünecek kadar açık fikirli değillerdir. Ancak menşei olan köyle rabıtasını kırmış, az çok seyahat etmiş olan kimseler bu gibi köy anasinde bulunmayan, yeni ihdas edilmiş olan işleri kabul etmeye daha müsaittirler. Eğitmenlerin aylığı çok az olmakla beraber birçok ahvalde köyde geçinmeleri kabildir. Evi olmayanların modern, küçük mektep binalarının içinde iki odalı bir dairesi vardır. Birçok eğitmenlik vazifeleri haricinde bağ, bahçe hattâ tarla işleriyle de meşgul olurlar.

Resim 47. Bazı mutfak eşyası tahtadan yapılmıştır

Öğretmenler beş sınıflı büyücek mektebi olan kalabalık köylere gönderilir. Öğretmenler umumiyetle şehirli, pek nadiren köylüdür. Köye yeni bir eğitmen veya öğretmenin gelişi köylüyü çok yakından alâkadar eder. Öğretmene hükûmet tarafından vazifesini yapmak üzere gönderilmiş bir memurdan ziyade köylerine kendileriyle beraber yaşamaya gelmiş bir komşu veya bir misafir nazariyle bakar, onunla uyuşmayı isterler. Eğer öğretmen gençse delikanlılar onun kibirli olup olmadığını, kendi meclislerine uyup uymıyacağını araştırırlar. Çocukların ana ve babaları bebeleri dikkatli okutup okutmıyacağını araştırırlar. Köyde umumî bir

hareket, bir düğün veya bağ bozumu vesaire olduğu zaman öğretmenin de buna iştirakini isterler. Eğer anlaşırlarsa çok yakınlık gösterir, hoşlanmazlarsa öğretmeni bıktırıp köylerinden kaçırmanın çaresine bakarlar. Bir çok köylerde hâlâ eski âdet mucibince çocuğunu iyi okutsun diye öğretmene hediye göndermek isteyenler olur. Öğretmenlerin çoğu bu eski âdete karşı koydukları halde nadiren bundan istifade etmek isteyenlere de vardır. Halkın büyük bir kısmı bu çeşit kimseleri ayıplar.

Netice: Umumî fonksiyonların ihtisaslaşması ve mesleklere ayrılması pek iptidaî bir haldedir. Köy sakini olarak bazı kimseler arasında bir iki fonksiyon daimî meşgale haline gelmiştir. Fakat bunlar da tamamile ticarileşmemiştir. Bunların emeği ayın halinde ödenir. Hizmet ve hattâ eşya mübedelesinde paranın rolü azdır. Sosyal ve dinî mahiyetteki işler muayyen fertlerin fonksiyonu haline gelmiştir. Mütebakî işler köyler arasında dolaşan yabancıların meşgalesidir. Davulculuk, köçekçilik, elekçilik gibi meslekler gayet aşağı görüldüğünden köylülerin büyük bir kısmı tarafından asla kabul edilmiyeceklerdir. Köyün içinde hiçbir fert münhasıran ticaretle geçinmez. Bakkal, kasap, kahve, han yoktur. Alış veriş sahasında hiçbir mütehassıs meslek sahibi yoktur.

VI

ALETLER VE TEKNİKLER

Amelî hayatta kullanılan âletlerin eskerisi an'anevî tekniklere göre ve mahallî olarak yapılmaktadır. Çoğu an'ane ve görgünün mihanikiyeti üzerine istinat etmektedir.

Ziraî istihsalde kullanılan âletler ve usuller en eski an'anelerde köklüdür; ve belki de asırlardan beri esaslı bir değişikliğe maruz kalmamışlardır. Âlet ve tekniklerin bu zamandaki değişmezliğinin diğer bir ifadesi mekândaki değişmezliğidir. Tetkik ettiğimiz köylerin hepsinde ayni ziraat âletleri ve bu âletler ve aksamı için ayni isimler kullanılmaktadır; ve hepsi de ayni tarzda ve usullerle kullanımaktadır. Bundan şunu da çıkarabiliriz ki, bu âlet ve usuller üzerinde şu veya bu köyde esaslı bir terakki meydana getirilmemiş, asırlarca babadan evlâda intikal etmiştir.

Resim 48 Kağnı burada ve diğer resimlerde görüldüğü gibi çeşitli işlerde kullanılır.

Ziraatte kullanılan başlıca âletler meşhur kara saban, orak veya tırpan, düğen, tırmık, yaba, bel v.s. dir. Bunların ekserisi tahta âletlerdir. Öküz, manda, eşek ve nadiren beygir kuvveti ile ve vasi mikyasta insan kuvvetile tahrik edilirler. Tahta aksamın bir kısmı mahallî olarak yapılır;

düğen tahtası, yaba, tırmık gibileri bu bölgenin haricinde bu nevi âletlerin imalinde ihtisaslaşmış olan kasabalardan gelir.

Bununla beraber pulluk ve saire gibi bazı ziraî makineler bazı köylere az çok girmiş bulunmaktadır. Bunlar şehre en yakın olan köylerde daha çoktur; şehirden uzaklaştıkça bu âletlerin miktarı da azalır.

Resim 19. Koğnı

B. köyünde bir kaç pulluk vardır. Fakat hiç biçme makinesi yoktur. F. köyünde 15 kadar pulluk, 2 biçme makinesi vardır. Pulluklar at veya öküzle çekiliyor. Harman makineleri yoktur. Biçme makinesi olanlar makinelerini kira ile olmayanlara verirler. F. köyünde olduğu gibi A. köyünde de pulluklar vardır, biçme makinesi de vardır; ve bu civardaki köylere nazaran bu bakımdan ileridir. I. köyünde de hemen her kesin bir pulluğu var denecek derecede çoğalmıştır. Buna mukabil D, K, G, L, M. köyleri gibi şehirden daha uzak olan köylerde pulluk miktarı çok düşüktür. M. köyünde hâlâ ekseriyet öküz veya manda ile çekilen kara sabanla çift sürer Ancak 5-6 rençber beygirle çift sürebilmektedir. Pulluk buraya pek yeni girmiştir. Üç veya dört sene evveline kadar bir tane bile yoktu. Bugün kullanılanların en küçüğü 3, en büyüğü 5 numaradır. Beş numara olanı gürbüz olmak şartı ile bir çift öküz çekebilir. Aksi taktirde 2 çift öküz ancak çekebilir ki, ekseriyetle de burada böyle olmaktadır. Bilhassa çayırı ve ham yeri sürmek için 2 çift öküz veya manda mutlaka lâzımdır. Köylü pulluğun faydalarını müdriktir. Kendi ifadelerine göre, sabanla günde 1 1/2 ilâ 2 dönüm sürülebilirken bir

demirli pullukla 3 dönüm, 2 demrili pullukla 5 dönüm araziı sürülebilir. Bu köye biçme makinesi girmemiştir; ancak bir hane tarafından civarda bulunan Y. köyündeki akrabalarından ödünç olarak yani masrafını ödemek suretiyle alınmıştır.

Köylerin hepsinde hayvanlar ziraatte mühim bir yer tutmaktadır. Ziraatte en çok kullanılan hayvan manda ve öküzdür. Zenginee olanların manda ile beraber öküzü de bulunur. Manda köylünün lokomotifi, motörü, veya traktörü mesabesindedir. Vasatî köylünün en faydalı yardımcısı bu battal hayvandır. Ailelerin ekserisinin birer eşeği de bulunur. At her ailede bulunmaz. Bazı köylerde zengin sayılan kimselerin bile atlı arabası yoktur. Kağnı eşekten sonra en mühim nakil vasıtasıdır ve ekseriyetle manda tarafından çekilir.

Resim 50 Manda köyün istihsal hayatında en mühim vasıtadır.

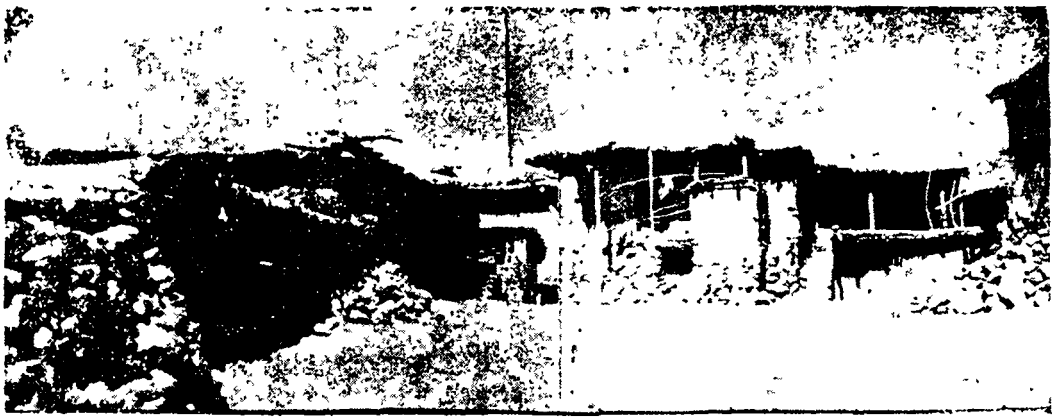
Ankara köylerinde evler umumiyetle kerpiçten yapılmıştır. Yapıya müsait taşı olan köylerde bazı ahvalde binanın birinci katı taştan yapılır. Bunlar iyi yontulmamış oldukça gayri muntazam taşlardır Ağıllar ve ahırlarda bazı yerlerde bu suretle taştan yapılır. D. ve K. köyleri gibi fakir ve daha geri köylerde evlerin camı son derecede küçük olduğundan evlerin içi karanlıktır. Bunlar iyi havalarda daima kapıyı açık bırakırlar. Bu suretle içeri hava ve ziya girer. Denildiğine göre, pencerelerin küçük oluşu yakacağı az köylerde veya çok soğuk olan dağ köylerinde soğuğa karşı alınmış bir tedbirdir. İhtiyarların anlattığına göre eskiden hemen bütün köylerde evler bu vaziyette idi. Bugün camın ucuzlaması ve çoğalmasile yeni tip evler daha aydınlık olarak yapılıyor.

Evlerin damları daima ağaç dallariyle kapatılmış, üstüne toprak döşenmiştir. «Yuvak» denilen üstüvanî bir taşın ortasında sopa geçirmeye mahsus bir delik vardır. Bu taşı yağmur yağdığı zamanlarda damın üstünde yuvarlayarak damı düzler, ve içeri yağmur sularının akmasına mâni olurlar. Bazı köylerde, meselâ I. köyünde «akar çorak» denilen bir nevi toprak vardır ki, damın üstünü bununla örterler. Bu toprak yağmur sularını akıtmaz. O zaman yuvak lâzım değildir. Damlar sıksık bozulur ve her sene tamir edilir.

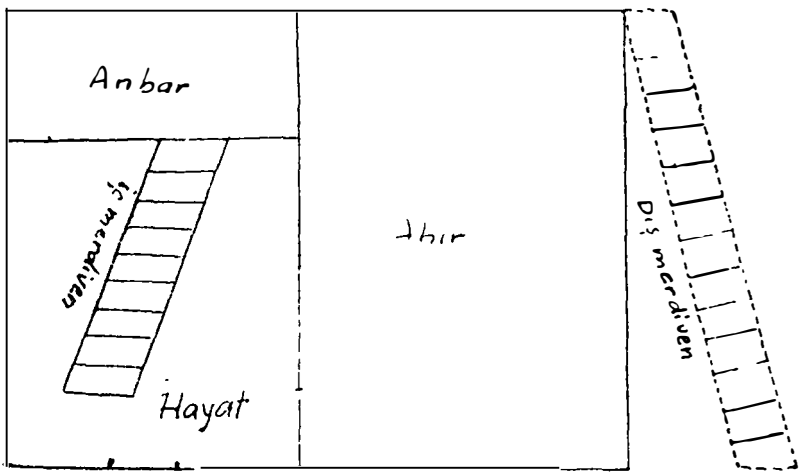
Resim 51 Kağnı

Ağaç ve ormanı bol olmayan köylerde, yani bu köylerin ekserisinde yerler toprakla döşenir. I, K, D. köylerinde ve daha bir çoklarında böyledir. M. köyünde ise umumiyetle tahta ile döşenmiştir. Bazı köylerde duvarlar ve yer kireçli ve beyaz bir nevi toprakla sıvanır, ve evler daha güzel görünür. Diğer bazılarında bu nevi toprak mevcut olmadığından siyah toprakla sıvanır. Denilebilir ki, odunu olan ve zenginçe köylerde evler iki katlıdır. Diğerlerinde ise tek katlı yer evleri vardır. H. köyünde iki katlı evler az olmakla beraber mevcuttur. Bu köy civarın zenginçe köylerinden sayılır. Bu evlerde üst kat kaba ağaçlardan yapılmış olup duvara dayanmış bir merdivenle çıkılır. Evlerin damları diğerlerinde olduğu gibi toprakla örtülmüştür. Toprağın altında sazlar ve ince kamışlar vardır. D. köyündekinden ziyade şehir evlerine benzerse de F. köyünde olduğu kadar mütekâmil değildir. Nadiren tahta döşeli ve dolaplı evler de vardır. Bazılarının avlusu olup evler bunun etrafında dizilmiştir.

Resim 52. Birbirine bitişik evler,

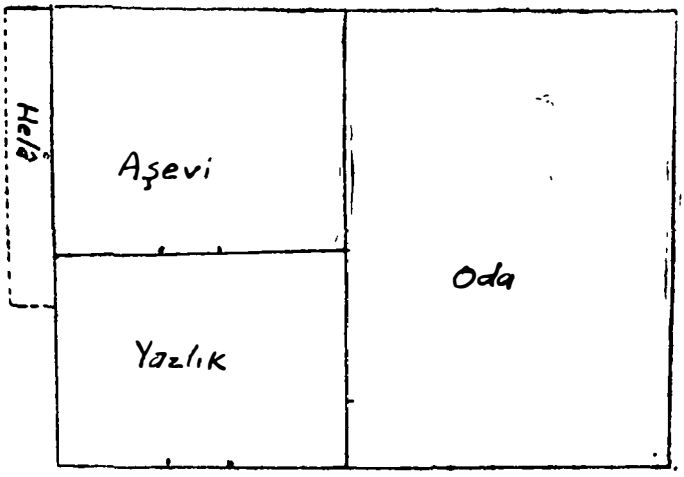
D. köyünde evler diğer Ankara köylerinden birçoklarına nazaran daha iptidaîdir. Ancak fakir bir Alevî köyü olan L köyü ile mukayese edilebilir. Evler biribirinin içine geçmiştir. Birinin merdveninden diğerinin damına çıkılır. Bazan bir evin damı üç tarafı ve damı kapanarak bir tarafı açık olduğu halde, diğer bir ev için bir «yazlık» teşkil eder. Odaların içleri ve duvarları I. köyünde olduğu gibi beyaz kireçle sıvanmış değildir. Kara toprakla sıvanmıştır. Bu hal odaya kasvetli bir manzara veririr. Odanın ortasında, mustatil bir çukurluk halinde «tandır» yeri görülür. Bugün D. köyünde tandır sobadan ziyade kullanılan bir şeydir. Fakat bu L. köyü müstesna, saydığımız diğer bütün köylerde ya çok azalmış veya büsbütün ortadan kalkmıştır. Bunun yerine saçtan yapılmış ucuz, hafif, ufak sobalar geçmiştir. Bu sobalarda tezek, varsa ağaç kökleri, ve hayvanların yemediği kalın saman yakılır. Odalarda tavanın çok yakınında bir oyuk kadar küçük pencereler vardır. Burada umumiyetle mutfak ve oda birbirinden ayrılmış değildir. Bölmesi olmayan bir odanın bir tarafında bir ocak, onun üstünde raf ve mutfak edevatı, diğer tarafnıda da hem oturma ve hem de yatak odası vazifesini gören bir oda bulunur. Bu oda çok defa mutfaktan biraz daha yüksek ve tümsek olmakla tefrik edilir.

Şekil 7. Bir evin alt kat plânı.

Şehre oldukça yakın ve zengince bir köy olan B. köyünün evleri ayni şartları gösteren A. köyünnü evlerine benzer, M. köyündekinden mütekâmildir. İki katlı evler çoktur. Üst katında damı kapalı, direkler-

İle tutturulmuş, önü açık bir balkon bulunur. Buna «zigâh» diyorlar. Evleri beyaz, tebeşirli bir nevi taşı ezerek sıvarlar. Bu taş civardaki bir tepeden getirilir. Evlerin pencereleri geniş ve içerisi aydınlıktır. Pencere tarafında tahtadan veya topraktan bir sedir bulunur. Evlerin içi I. köyü evlerinin içine çok benzer. Burada mutfak odadan tamamiyle ayrılmıştır. Bahsettiğimiz balkonlar I. köyündekinden fazla ve farklı bir şeydir.

Şekil 8. Evin üst kat plânı

M. köyünde evler umumiyetle iki katlıdır. Civardaki ormanlar eskiden daha zengin olduğundan, eski evler daha zengin bir tahta malzeme ile yapılmıştır. Bazı evlerde ahır evin altındadır. Kapısı ayrıdır. Ahırın yanı başında bulunan bir dış merdivenle ikinci kata, yani asıl eve çıkılır. Bazı evlerde hemen kapının yanında «yazlık» vardır Yazlık zigâh veya avlu gibi, üç tarafı kapalı, ön tarafı açık ve sokağa bakan bir sofadır. Ön tarafı bebeler düşmesin diye bir iki uzun tahta ile derme çatma bir şekilde mıhlanmıştır. Buna rağmen yazlıktan çocuk düşme vakaları pek çoktur. Yazlığın bir tarafından helâya çıkılır. Helâ daima evlerin bir kenarına yapılmıştır; ikinci katta olduğu halde altı tamamiyle boştur. Bazı evlerde kazuratın düştüğü yer biraz çukurlaştırılmış, etrafına taşlar konularak hafifçe yükseltilmiştir. Fakat bu, tavukların girmesine bir mâni teşkil etmez. Diğer bütün köylerde helâlar daima evin dışında, sokakta yapılmıştır.

Yazlığın etrafında çepeçevre odalar bulunur. Bu odalar evvelce tarif ettiğimiz odalar tarzındadır. Bu ev tipinde evin birinci kısmını teşkil eden ahırın kapısı tamamiyle ayrı, ve aşağıdadır. Diğer bir ev tipinnde ise ikinci kata çıkan merdiven dahildedir. Evin yalnız bir kapısı olup girildiği zaman toprak bir avlusu vardır ki, buna «hayat» derler. Burada bazı evlerde üzüm sıkıp şıra yapmaya mahsus oluk «şirelik», geniş zahire ambarı gibi şeyler bulunur. Burada tavuk, keçi gibi küçük hayvanlar geceler. İçeride yan taraftaki bir kapıdan asıl ahıra girilr. Burada eşek, inek, öküz gibi hayvanlar yatar. Hayatta bulunan bir merdivenden yukarı kata, asıl eve çıkılır. Ahırın kapısının ayrı olduğu ahval de çoktur.

Bu köyde kerpiçten olmayan iki büyük şehir evi «konak» vardır. Bunlar zengince olan ve eskiden köyde yetişmiş bir mülâzım ile şimdi başka bir yerde oturan ihityar bir şeriye avukatına aittir. Bu evler büyük, eski Ankara evleri tarzı mimarisinde, bağdadî olarak yapılmıştır. Geniş taş avluları vardır. Evler umumiyetle diğer köylere nispetle geniştir. Oda adedi faz'a olduğu gibi yerlerde çok defa tahta ile döşenmiştir. Yerli yükleri, dolapları, rafları oluşu bu köyün evlerini diğer bir çok köylere üstün bir hale kor. Evler burada hayıra yapıldığı zaman birinin yazlığından diğerinin «kaş»ına (dam) geçilir.

Bazı evlerde ahırın veya hayatın damları «yazlık» haline konmuştur, fakat üstü kapatılmamıştır. Bu, evin odalarını iki kısma ayırır. Evde gelin, kaynana ve eltiler varsa her birinin ayrı bir odası bulunur. Bunlar orada kocaları ve çocuklariyle beraber kalırlar. Eve yeni bir gelin geleceği zaman oda lar kâfi değilse eve yeni bir oda ilâve olunur. Eğer ev müsaitse geline evin en iyi odasını vermek âdettir. Çok defa kayınana evin daha fena bir köşesine çıkarak iyi odayı geline bırakır. Bu odaların tertibatı umumiyetle şöyledir: kapıdan girince pencerelerin bulunduğu tarafta alçak tahta bir sedir bulunur. Bu müstatil şeklindeki odanın dar kısmında bir ocak bulunur. Önü açık, içeriye doğru bir girintiden ibaret olmak üzere bir yüklük bulunur. Bunun yanından zemini tahta kaplı, su akmasına mahsus bir deliği bulunan dolap biçiminde bir gusülhane vardır. Odanın duvarlarında ve ocağın üstünde raflar bulunur. Üzerine kalaylı kalaysız yeni kaplar, tencereler sahanlar, kapaklı çorba tasları, irili ufaklı tepsiler boy sırasiyle sıralanmıştır. Bazı evlerde önü açık, kapaksız raflı dolaplar vardır.

Evin «aşevi» deninlen müşterek bir mutfağı vardır. Bu odada yemek pişirlir, bazı evlerde kışın kadınlar tarafından oturma odası olarak kullanılır. Bu odalarda, umumiyetle kapıdan girinci karşıda bir

ocak bulunur. Odaların zemini tahta olduğu halde aşevi ve çok defa yazlık umumiyetle topraktır. Aşevinde erzakın bir kısmı saklanır. Sandıkta ve bahsettiğimiz sepetlerde ambara sığmayan hububat, kışın yenilmek üzere saklanan büyük kablar, patlıcan, taze fasulya gibi kurutulmuş sebzeler vardır. Mevsiminde tavanlara üzümler ve kavunlar asılır. Aşevinin bir köşesinde de sedir gibi bir tümsek bulunur. Kışın sıcak olduğunda, veya eve misafir geldiğinde burada da yatılır.

Resim 53. Burada bir ev değil, üstüste iki ev görüyorsunuz.

Ev eşyası bütün köylerde birbirine benzer. Umumiyetle, zenginçe köylerde eşya daha çok, daha iyi cins ve mütenevvidir. Bütün köylerde oturma ve yatak odası vazifesini gören tek odanın başlıca ve en kıymetli eşyasını yatak ve yorgan teşkil eder. D, L, K. köyleri gibi pek fakir köyler müstesna, diğer bütün köylerde bir gelinin asgarî dört beş, azamî onar kat yatağı ve yorganı bulunur. Bunlar daima, evdeki hayvanların yünleriyle veya komşulardan satın alınma yünlerle yapılır. Vakti hali yerinde ailelerde yatak yüzleri iyi cins ve kalın keten bezinden yapılmıştır. Yorgan yüzleri de yazma veya üstü işlemeli oldukça iyi cinstendir. Her gelinin iki üç atne yatak çarşafı olarak renkli çözme bezler kullanılır. Her gelinin iki üç tane yatak çarşafı olur. Yastıklar da yünden olup dört tane veya daha fazladır. Bu yataklar ve yorganlar gelinin boyalı tahtadan esvap sandığının üstüne muntazaman yığılır. I. köyünde bunların üstüne daima bayrak renginde üzeri pulla işlenmiş bir örtü örtmek âdettir. Diğer birçok köylerde ise aynı zamanda odanın süsü olan yeni yatakların misafir tarafından görülmesi tercih edilir. I. F. ve H. köylerinde bir iki tane karyolaya da rastladık.

Bunlardan maada, sedirin üstüne ve ocağın etrafına dizilen ve yüzleri âdi kumaşlardan yapılan minderler vardır. Bunların arkasında dayanmak için yastıklar vardır. Zenginee köylerde gelin cihazında bu yastıkların halıdan ve altı tane olması şarttır. Yerde çiçekli kilim, ve köylerde dokunan ve pala denilen bir nevi kilim bulunur. Fakir evlerde bunların yerinde hasırvardır. Yukarıda saydığımız zenginee köyler eşyalarına meraklıdırlar. Bunların sedirlerinde tiftik postları, hattâ halı bile bulunur. Pencerelerinde ve ocağın üstünde bir örnek basma perde ler vardır. Yakın köylere bir çok yeni eşya daha girmiştir. H, A, B. köylerinde zenginee ailelerin evinde, yeni gelinin odasının bir köşesinde bir masa bulunur. Bunun üzerinde cam bardaklardan ve surahilerden maada mahpusane işi boyalı ve resimli aynalar ve levhalar bulunur. Bazı evlerde nadiren bir iki sandalyeye raslanır. Fakat «gelin iskemlesi» denilen alçak tahta boyalı isekmleler her köyde ve her evde bir tane olmak üzere vardır. Yalnız H. ve A. köylerinde birer zengin evinde ucuz cinsinden fakat şehir işi oda takımlarına rasladık Bütün köylerde oturma odaları yalnız kışın döşenir. Yaz geldiği zaman bütün minderler, yastıklar, kilimler kaldırarak bir tarafa yığılır. Çünkü yazın köylünün tarlada çok işi olduğundan yalnız uyumak için eve girerler.

Resim 54. Bir zengin evi.

Mutfak eşyalarına gelince, bunlar umumiyetle bakırdan yapılmış ve şehirden satın alınmıştır. Bunlar irili ufaklı sahanlar, tepsiler, ayaklı taslar, çeşmeden su getirmeye mahsus «helke» adı verilen bakraçlar, güğümler, tencereler ve kazanlardan ibarettir. Her evde el yıkamaya mahsus bir leğen ve ibrik bulunur. Bunlardan maada köy eşyaları arasına

yeni girmiş olan «çerçi»lerin sattığı renkli çinko tabaklar, camdan su ve çay fincanları ve kahve fincanları vardır. Tahtadan yapılmış mutfak eşyaları da vardır: hamur teknesi, havan, «açkı tahtası» denilen hamur tahtası, kurutulacak eti asmağa mahsus çengel ilâh... gibi. Köylerde mumiyetle çatal, madenî kaşık, veya sofrada kullanılmaya mahsus bıçak gibi şeyler yoktur. Sadece tahta kaşıklar vardır. Keza mutfak eşyası da zengin ve şehrin tesirine maruz kalmış yerlerde daha zengin ve daha mütenevvidir. Fakir köylerde ise ancak kullanılması zarurî bir kaç kaptan ibarettir.

Evde kadınların kullandığı ufak tefek âletlere gelince bunlar pek basittir. Yün eğirmek için «fengere» denilen haçvari biçimde tahtadan yapılmış âletler vardır. Yegâne bilinen örgü olan çorap örgüsü için ince küçük başlı şişeler vardır. Dante â örmek için kullanılan tığ da girmiştir.

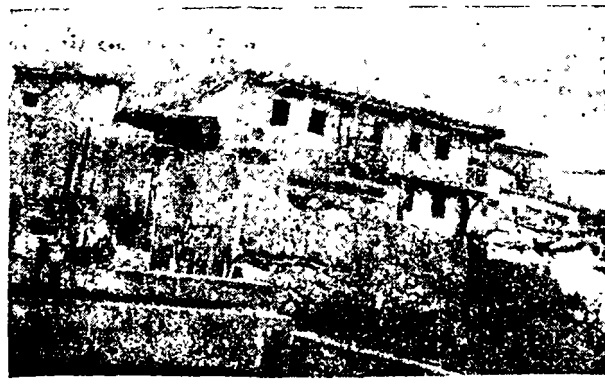

Resim 55. Bir zengin evi

Evlere girmiş olan diğer âletlere gelince, köylerin hemen hepsinde bir iki tane, veya zengin ve şehre yakın köylerse daha fazla dikiş makinesi bulunur. Gramofon tevezzüünde de vaziyet aynidir. Meselâ köy fakir olduğu için K. köyünün yegâne zengin ailesinde bir dikiş makinesi ile gramofon vardır. Köyde başka hiç kimsede bu âletler yoktur. Orta halli ve şehre uzak olan M. köyü büyük bir köy olduğu halde ancak iki dikiş makinesi ve iki gramofon vardır. Halbuki şehrin tesirine fazla maruz kalmış bir köy olan I. köyünde küçük ve orta halli bir köy olduğu halde dört dikiş makinesi ve üç gramofon vardır. Bu hususta en ileri gitmiş olan köyler A, B, H. köyleridir. Bu köylerde müteaddit dikiş ma-

kineleri ve gramofonları vardır ki, kolaylıkla saymak kabil değildir. Hattâ A. köyünde bir de radyo vardır, bir başkası da yakında almak niyetindedir.

Sütçülüğün ilerlemiş olduğu köylerde bir çok evlerde yağ çıkarma makinesi bulunur. Bu hususta en ileri gitmiş köyler H. ve A. köyleridir. Sütçülüğün ilerlemiş olduğu C. köyünde de birkaç makine vardır. Yağ çıkarma makinesinin bulunmadığı köylerde ve evlerde umumiyetle tufran veya turfan dedikleri tahtadan yapılma elle kullanılan yayık vardır. Bunlardan maada evlerde kullanılan başka makineler de yoktur. Keza başka hiç bir köyde radyo da yoktur.

Resim 56. Muhtar evi.

Kıyafetler Ankara köylerinin hemen hepsinde birbirine benzer. Erkekler umumiyetle siyah kasket, külot pantalon, yakası kapalı çiçekli basma veya pazenden mintan, dar caket, yaz kış yün çorap ve çarık giyerler. Kadınlar ise umumiyetle pazenden yapılmış çok defa bir örnek çinti (şalvar) ve içlik giyerler. Uzak dağ köylerinden bir kısmında bu kıyafet yerine üç etekli ve yere kadar uzun entari, kışın bunun üstüne bir caket giyilir. Bu elbiseler daima Amerikan bezinden astarlanmıştır. Kadınlar umumiyetle çar veya namaz bezi denilen oldukça kalın ve geniş bir baş örtüsü örterler. Bu mustatil şeklinde olup her rengi vardır. Bazı köylerde bilhassa kışın Bursa havlu ve peştemallarını çar olarak kullanırlar. Bu örtünün altına, üzerine altın dikilmiş olan fes giymek âdeti artık bir çok köylerde kaybolmuştur. Bilhassa yakın köylerde hemen hiç kalmamıştır. Fakat uzak dağ köylerinde hâlâ vardır. Bilhassa şimdi fes bulmak çok güçleştiğinden mevcut fesler çok eskimiştir. Kadınlar umumiyetle, köylerin ekserisinde yazın yalın ayak gezerler. Çocuklar için de

vaziyet aynıdır. Bu daha ziyade köyün an'anesine bağlı bir meseledir. Yakın köylerde yazın ayakkabı giyen kadınların miktarı daha çok olduğu gibi, bazı köylerde fakir olmalarına rağmen giyimlerine daha çok itina ederler: L köyünde olduğu gibi.

Kışın kıyafette büyük bir değişiklik görülmez. Erkeklerde paltosu olanlar azdır, ve bu âdet köye, daha doğrusu vakti hali yerinde köylere yeni girmeye başlamıştır. Erkekler kışın üşüdüklerinde daha fazla astarlı gömlek giyer, bellerine yün kuşak sararlar. Umumî olmamakla beraber evden örme yünden boyun atkısı kullananlar da vardır. Kadınlara gelince, onlar üst üste iki üç tane çinti ve içlik giyerler. Başlarını kapalı alıştırdıklarından kalın örtüler örtmezlerse çabucak üşütürler. Bunun için peştamal veya havludan başörtüsünün altına «çember» dedikleri kalın yemeniyi bağlarlar. Yakın köylere yünden örme hazır kadın hırkaları da gitmeye başlamıştır. Bunların fiyatı üç buçuk dört lira kadardı. Fakat uzak ve fakir köylerde buna raslanmaz. Yünden caket veya fanilâ örmek âdeti hiç bir köyde mevcut değildir. Yalnız erkekler için tiftik veya yünden, düz veya çiçekli veya muhtelif örgülerle örülmüş uzun, kadınlara daha kısa çorap örmesi bilinir. Nadiren uzun boyun atkısı, kaba çiçekli eldivenler de örülür. Kışın kadınlar daima yün çorap ve ayakkabı giyerler.

Resim 57. A. köyünde muhtar evi

İç çamaşırlarına gelince, kadınlar içliğin içine «goynek» dedikleri uzunca kollu, ve hemen dizlere kadar uzayan bir gömlek giyerler. Erkeklere gelince, kadınlarınkine benzeyen uzunca bir gömlek, fazla olarak bir de uzun iç donu giyerler. Bütün bu çamaşırlar «humayun» deni-

len Amerikan bezinden yapılmıştır. Gece yatarken gecelik giymek âdet değildir. Erkekler iç çamaşırlariyle, kadınlar ise tamamen günlük kıyafetleriyle, çinti ve içlikleriyle yatarlar. Dediklerine göre yatak takımlarını on veya onbeş gün gibi gayet kısa addetikleri bir zamanda yıkadıklarından bunun bir mahzuru yoktur. Çocukların kıyafetine gelince kundaktan çıkmış olan çocuklar analarının çintisine benzeyen uzun donlar giyerler. Bundan sonra beş yaşlarına kadar olan kız ve erkek çocuklar yazın sadece uzunca bir entari giyerler, ve yalın ayak dolaşırlar. İç çamaşırı giydirmek te âdet değildir.

Köylerde giyilen ayakkabılar şehirde kullanılanlardan oldukça farklıdır. Kadınların en ziyade giydiği ayakkabı çeşidi «çivili kundura» denilen ve bir buçuk iki liraya alınan bir nevi ayakkabıdır. Bir santim kadar topuğu olup dekoltedir. Üstünde süs makamında bir düğme bulunan bir parça dikilmiştir. Siyah kaba dariden ve kaba köseleden yapılmıştır. Altında yassı yuvarlak çiviler vardır. Bu kunduranın çivisiz nevi de vardır. Evvelce bahsettiğimz, altı yedi liraya kundaracıya diktirilen mest kundura eski imamların mest ve galoşlarına benzer. Bundan maada mest ve lâstik bilhassa şehre yakın köylerde kullanılır. Daha ziyade yazın giyilen ayakkabılardan «şehir ayakkabısı» denilen ayakkabı topuksuz dekolte siyah ayakkabıdır. Eskiden yüz on kuruşa satın alınırdı. Şehrin tesiriyle girmiş olan kaba bağlı ayakkabılara «kesik», tek atkılı ayakkabılara «ıskarpin» derler. Bunlar üç dört liraya kadar alınır. Şehre yakın ve zengin köylerde, yeni gelinlerde veya genç kızlarda rastlanır. Erkek ayakkabılarından da «kuyruklu ayakkabı» vardır. Bu çeşit ayakkabının topuğunun üst kısmı ayağın bileğine doğru sivri bir şekilde yükseldiğinden bu ismi almıştır. Bunlar eğer çivili olarak yapılmışsa hafif bir topuğu vardır. Eğer dikişli ise hiç topuksuzdur. İki veya üç liraya satın alınırdı. Bundan maada «çarık» veya «yemeni» denilen ökçesi basık ayakkabılar da vardır. Kışın bir çok erkekler sadece yün çorap üstüne lâstik giyerler. Mest tarzındaki çocuk ayakkabılarına «edik» derler. Bundan maada tek atkılı veya bağlı hafif meşinden kaba bir tarzda dikilmiş çocuk ayakkabıları da vardır. Kışın çocuklar da umumiyetle kırmızı otomobil lâstiğinden yapılmış, sivri uçlu, bir liraya kadar alınan lâstikler giyerler. Bu lâstiklerin erkeklerin giydiği büyükleri de vardır.

Bu gündelik elbiseler haricinde düğünlerde vesair mühim günlerde giyilen yabanlık elbiseler de vardır. Başlıcası «bindallı» veya «harbalı» denilen kırmızı kadife üstüne sırma veya beyaz madenî tellerle çiçekler işlenmiş, hazır alınan ve umumiyetle iki üç nesil giyilen gelinlik elbiseleridir. Bunların üstüne giymek için «birhoş» dedikleri kadifeden kırmızı veya yeşil ceketler vardır. Bugün «alpak» ve «datmese» denilen

üzerinde sunî ipekten parlak çiçekler bulunan kumaşlardan ve hattâ kırepdöşinden de gelinlik elbisenin yanı başında bu kumaşlardan birkaç entari daha yapılıyor. «Fistan» dedikleri entari giymek âdeti köylerde pek yenidir. Yazın iş zamanında şalvar daha pratik sayılmakla beraber, yakın köylerde kışın entari giyilmeye başlanmıştır. Bilhassa imam veya eğitmen gibi memleket görmüş kimselerin ve zenginlerin bir kısmının karıları entari giyerler. Fakirlerin, ve bir kısım zenginlerin karıları daha ziyade entari giyerler. Uzak köylere entari daha az gimiştir. Entari giymek fikrine bilhassa kadınlar daha çok itiraz ederler. Bununla beraber gençlerin bir çoğunun sandığında entarileri vardır.

Resim 58 D. köyü muhtarının balkonundan bir görünüş.

Denildiğine göre, eskiden, cihan harbinden önce erkeklerin kıyafeti böyle değildi «Çift» dedikleri ççekli basmadan veya pazenden uzun entariler giyerlerdi .Başlarına arakiye denilen sarık gibi bir şey sararlardı. Böyle caket ve pantalon giymek âdeti yenidir. Halbuki kadınların kıyafetinde büyük bir değişiklik hasıl olmadı. Kadınlar o zaman da şalvar giyerlerdi Fakat denildiğine göre şimdikinden daha sıkı bürlenirlerdi. Yani çarşaflarıyle yüzlerini daha fazla kaparlar, yalnız gözleriyle burunlarını dışarıda bırakırlardı. Bugün, bilhassa şehre yakın köylerde alınları ve boyunları müstesna, yüzlerinin diğer kısmını gösterecek tarzda başlarını örtüyorlar. Genç kadınlar yaşlı kadınlardan daha itinalı bir surette örtünürler. Fakat umumiyetle genç kızların ve gelinlerin elbiseleri yaşlı kadınlarınkinden daha yenidir. Yamaları olsa bile azdır. Sandıklarında hemen daima cihazlık temiz ve yeni elbiseleri bulunur. Yaşlı kadınlar ise soluk ve çok yamalı hattâ yırtık elbiseler giyerler.

Umumî müşahedemize göre, köylerde ekmek, hamursuz, çörek ve bazlama ekmek makamında istihlâk edilmektedir. Ekmek buğday unundan yapılır. Un, su ve tuz ile hamur yapılır, mayalanır, hiç yağ sürülmez. Evvelâ toparlak toparlak koparılır, somun şekline konarak fırında pişirilir. Bazlama fırını olmayan köylerde ocakta saç üstünde pişirilen ekmektir. I, H, F, ve M. köylerinde fırında yapılan ekmeğin yerine bunu gördük. Ekmek veya bazlama haftada veya on günde bir defa evin kalabalığına göre bir veya daha fazla tekne hamurla pişirilir. Hamur teknesi içinde üstü bir bezle örtülerek saklanır, her yeneceği

Resim 5?. Birçok evlerin önünde veya yanında bir balkon bulunur.

zaman ateşte ısıtılarak yumuşatılır. «Hamursuz» yine ayni hamurdan yapılır, şehir pidesi şekline konur, üstü baklava baklava çizilir, ve hafifçe sulandırılmış yoğurt sürülür; pişirildikten ve kızardıktan sonra üstüne elle çiğ yumurta sürülür, (bir yumurta on kadar hamursuza sürülür). Ekmek çok sıcak olduğunda yumurta hafifçe pişmiş olur. «Çörek» daha ince elenmiş undan yapılır, üstüne yağ ve yumurta sürülerek kızartılır. Daha pahalıya malolduğu için ekmek ve bazlamaya nazaran daha lüks birşey sayılır.

Köylerde yenilen başlıca gıdanın esasını buğday teşkil eder. Ekmek şehirlilere nazaran pek fazla yenildiği gibi ekmeğin yanında katık olarak yenilen gıdanın çoğu da yine buğdaydan yapılmaktadır. Bu bilhassa I. köyü gibi hemen hemen arpa ve buğdaydan başka birşey yetiştirmeyen köylerde böyledir. B. M. ve H. köyleri gibi başka nevi mahsuller (mercimek, nohut, fasulya ilâh... gibi) ve az çok sebze ve

meyva yetiştiren köylerde katığın nevileri nispeten daha çoktur. Undan yapılan ve ekmekten daha makbul sayılan pek çok yiyecekler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: «Gözleme», hamurun içi yağlanarak yufka gibi fakat biraz daha kalın olmak üzere kat kat açılır, saç üstünde pişirilir. Şehirdeki gözleme gibi tatlı olmayıp tuzludur. Yazın tarlaya götürmek ve yoğurtla yemek için çok pişirilir. «Şepit» gözlemeye çok benzer, fakat yağsızdır. Kurban bayramlarında veya etin bulunduğu sair ahvalde «su böreği» yapılır. Bu şehirdeki tatar böreğinin aynidir. Açılmış hamurun içine bir miktar et konulup muska şeklinde bükülerek kaynar suda pişiirlir, yağ ve yoğurtla yenir. Etsiz olarak müselles şeklinde kesilmiş hamurlar kaynar suda pişirilir ve bir miktar yağ ko-

Resim 60. M. köyünde muharririn kaldığı ev. Bir nci katta hayvanlar barınır. Sağda görülen balkon hakikatte helâdır

nularak yoğurtlu yenirse ona «yoğurtlu hamur» derler. En çok yapılan hamur yemeklerinden maada daha pek çok çeşitli hamur yemekleri vardır. Hergün yenilen yemekler arasında olmamakla beraber düğün, amazan, bayram gibi hallerde bir çok hamur tatlıları da yapılır. Bunlar şeker veya pekmez ve balla yapılan tatlılardır. Şeker daha makbul sayılmakla beraber pahalı olduğundan birçok ahvalde onun yerine bal veya pekmez ikame edilir. Hamur tatlılarından başlıcaları şunardır: Baklavanın yapılış tarzı şehirde yapılışının aynıdır. Yalnız esmer köy unundan ve daha kalın açılarak yapılır. «Hoşmerim» süt ile hamur biraz yağla karıştırılarak tavada kızartılır. Üstüne toz şekeri serpilir veya pekmez dökülür. «Pişmani» bilhassa düğünlerde yapılan bir tatlıdır. Yağ, un ve şekerle yapılır. Yapılması güçtür. Keten helvası gibi tel tel ayrılması lâzımdır. Bunlardan maada: lokma, malak hamuru, hasıd,

öküz helvası gibi daha birçok undan yapılan tatlı nevileri vardır. Unla muhtelif çorbalar da yapılır. Hemen hergün yeniden çorba tarhanadır.

Yine buğdaydan yapılan bulgur halkın nazarında diğer yemeklerden ayrı bir gıda sayılır. Bulgur plâvı her evde hergün ve ekmekle katık edilerek yenilen bir yemektir. Bunadan maada buğdayla (biraz döğülerek yarma adını alır) ve bulgurla birçok çorbalar yapılır. Yarmayı ocakta kaynatırlar, pişmek üzere iken bir tavada yağ eritir ve içine soğan çenterler. Ayni çorbayı bulgurla da yaparlar. «Toygaç» denilen ve en çok yenilen çorbalardan biri olan yoğurtlu çorbayı yapmak için kaynamış suya bulgur veya yarma atarlar, azıcık ta un katarlar. Yoğurdu bir kapta su ile ezerek içine boşaltırlar. Mütemadiyen karıştırarak pişirirler. Yumurta kırılırsa daha lezzetli olur amma çok defa köylü bunu yapamaz.

Resim 61 Köy odası.

Civardaki ova köylerinde patates ve pirinç yetişir. M. köyünde ise yetişmez. Buna mukabil iyi mercimek ve nohut yetişir, oldukça iyi üzüm bağları da vardır. Bu ova köyleri ahalisi istedikleri zaman pekmez nohut ve mercimekle değiştirmek üzere pirinç ve patates getirirler. Köyde bilhassa pirince rağbet fazladır.

Hergün yenen yemekler yukarıda saydığımız yemeklerin bir kısmıdır. Sebze olan köylerde mercimek, fasulya, patates, nohut, vesaire gibi sebzeleri etsiz olarak biraz yağla pişirerek yerler. Yazın ve bilhassa sonbaharda gıda nevileri daha boldur. Kavun, karpuz, ve bazı köyler-

de üzüm, elma, armut gibi meyvalar bulunur. Ekşi ve yabani meyvalar şekersiz olarak pişirilerek yenir. Bazı köylerde hıyar, domates, soğan ve sarmısak ekilerek daima yenir. Kışın bu sebzelerin bir kısmı kurutulur. Kabuklu fasulyalar, ve içi oyulmuş olan patlıcanlar ipliğe dizilerek güneşte kurutulursa renğini pek fazla kaybetmez. Eğer gölgede kurutulursa kararır ve fena olur. Köylünün iddiasına göre kışın bunlar pişirildiği zaman taze gibi olur. Patlıcanların içi bulgurla doldurulup bir az da yağ konursa dolma olur. Kışın bütün köylerde hergün için yenen yegâne tatlı pekmez, veya pekmezin içine un katılarak yapılan «ağda» dır. Üzümü olan köyler bunu kendileri yaparlar, olmayanlar komşu köylerden para ile veya erzak değiştirerek satın alırlar.

Resim 62. Eski mektep.

Köyde yumurta hergün yenen gıdalar arasında değildir. Bazı ahvalde yenen ve misafire ikram edilen kıymetli bir gıdadır. Şehirde yenilen bütün gıda nevileri arasında köyde en az yenileni ettir. Köyün vakti hali yerinde aileleri ancak takriben ayda bir defa tavuk yerler. Hindi ve ördek beslenen yerlerde arasıra bunlar da yenir. Gerk tavuk, ve gerek hindi olsun bunun hepsini bir oturuşta yemek âdettir. Hattâ köy için kalabalık sayılmayan beş kişilik bir aile dahi böyle yaşar. Bunun yanına fasulya, patates vesair olan sebzelerden ve tatlı da katarak mükellef sayılabilecek bir yemek yemek âdettir. Bu, orta halli aileleri için nadiren yapılan birşeydir. Koyun veya kuzu âdi ahvalde, hemen hiç kesilmez. Ancak sonbaharda kışı çıkaramayacak kadar ihtiyar koyunlar veya öküz veya manda gibi hayvanlar da kesilir. Umumiyetle ölüm halindeki hasta hayvanları da keserler. O vakit bu etleri ya kilosu yirmi veya yirmi beş kuruştan komşulara satar, yahutta tuzlayıp bir

çengele asarak evin içinde kurutur, pastırma yaparlar. Bu usul pek te iyi sayılmaz. Çünkü bir çok ahvalde etin kokusu ağırlaşır. Bazen de sinekler ete kurt düşürür. O zaman eti temiz bir bezle siler yine kurumaya terkederler. Köylü bu usulde pastırma yapmakla beraber bunu kendisi de pek beğenmez. Eti kavurma yapmak usulü bazı yerlerde bilinirse de umumî olarak tatbik edilmez. Bunlardan maada evliya adaklarında, bazen de ziyafetlerde kuzu veya koyun kesilir. Senede bir defa herkes mutlak et yer: O da kurban bayramıdır. Bayramda zenginee veya orta halli ailelerin hemen hepsi kurban keser, ve kudreti yetmeyen fakirlere de verirler.

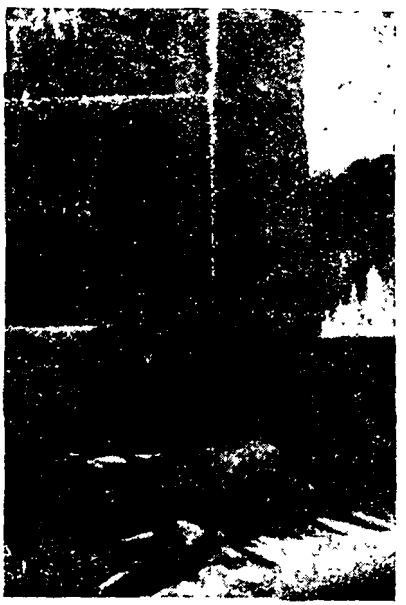

Resim 6 Yeni mektep

Yukarıda da söylediğimiz gibi, mevsim'e göre gıda maddeleri de değiştiğinden bütün sene yenilen gıdaları ayni değildir. İlkyaz yani ilkbahardan itibaren gerek zenginler ve gerek fakirler tarafından yenilen gündelik yemekleri şu suretle hulâsa edebiliriz: İlk yazda süt bol olduğundan gün doğunca «sütlüaş» yaparlar. Bulgur ile suyu ocağa korlar, içine tuz da katarlar, pilâv olur. Bunun içine bir kilo kadar da süt korlar, biraz da bu suretle kaynar. Sonra demlendirilerek yenir. Ortahallilerin iddiasına nazaran bu lezzetli yemeği daha ziyade kendileri yer. Fakirlerin kâfi derecede sütü olmadığından, zenginler de cimri olduklarından çok defa bunu yemezler. Zaten denildiğine göre zenginlerle fakirlerin yemekleri arasında büyük bir fark yoktur. Zengin evleri ayni zamanda kalabalık olduğundan pek iyi yiyecekler yemezler. Halkın mühim bir kısmı sütlü aş yerine «unlu aş» yer ki suya bulgur, un,

tuz, biber, biraz da yağ konularak yapılır. Sabah yemeği gün doğar doğmaz herkes işine dağılmadan önce bütün ev halkı tarafından toplaşılarak yenilir. Bunun yanına pekmez ve peynir ilâve edenler de vardır.

Öğlen yemeğinde en ziyade bulgur pilâvı ve turşu yenir. Bunun yanında soğan çiğ olarak, yahut dört şak ettikten sonra ateşte pişirerek yerler. Bundan sonra aralıkta, yani öğlen yemeği ile akşam yemeği arasında acıkan ayran ile ekmek yer. Akşam yemeğini gün kararınca yerler. Mercimek çorbası, veya toyga aşı denilen yoğurtlu çorba yaparlar. Bulgur pilâvı, su böreği veya sair hamur yemeği de yapılır. Fakat da ma bir türlü olur. Eğer çorba yapılmışsa bunun yanına başka bir yemek ilâve etmek âdet değildir.

Resim 64 Cami önü yaz akşamları erkeklerin toplantı yeridir.

Yazın, ırgatlık zamanı denilen iş zamanında, sabahları bütün ev halkı toplaşarak yemek yiyemez. Kadınlar akşamdan gözleme veya çörek yaparak erkeklerin heğbesine korlar. Yoğurt da verirler. Tarlada çalışanlar sabahleyin ve öğleyin bunu yer, akşam üzeri yemeğe gelirler. Sebze eken köylerde yazın akşamları bir sebze yemeği pişirmek âdettir. Bunun yanına meyva da katmak âdettir.

Güz vakti her nevi gıdanın en bol olduğu zamandır. Yukarda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı arasıra et de yenir. Ev halkı sabah yemeğini toplaşarak yerler. Orta hallilerin iddiasına nazaran zenginlerle fakirler çok defa yalnız tarhana aşı ile kalkarlar. Öğleyin çok defa fasulya, patates yemeği gibi bir türlü sebze, dara gelirse bulgur piâlvı pişirirler. Yanında üzüm ve «bostan» dedikleri kavun karpuz yerler. Akşam yemeğinde de vaziyet aynıdır. Bir çorba veya sebze yemeği yapıp yanına meyva veya pekmez, veya şekersiz olarak pişirilmiş kestane kabağı ilâve ederler. Sebze yemekleri ucuza malolur amma yağ pahalıdır. Yağı fazla olursa yemeğin daha lezzetli olacağını söylerler.

Resim 65. Camı.

Bütün sene zarfında pek iktisadî olan bu yemek sistemi ramazanda değişir. Bu oruç ayı zarfında en fakir evlerde bile en az iki türlü yemek pişirildiği gibi br çokları da üç hattâ dört türlü yemek pişirirler. Bir iftar yemeğinde ortahalli bir ailede şu yemekler bulunabilir: Tarhana çorbası, patates, et yemeği, sarmısaklı taze fasulya, baklava. Yahut ta şöyle bir kombinezon olur: Tarhana aşı, et yemeği, sarmısklı ve

yoğurtlu, fasulya, bulgur, pilâvı, üzüm ve bostan, höşmerim gibi. Geçen sene ramazan gıdanın en bol olduğu bir zamana, güze rasladı. Kışın gıda çeşitleri her zamankinden daha azdır. Sabahleyin tarhana çorbası, öğleyin pilâv vya yumurta, akşam da su böreği, kurumuş sebze, «halep» dedikleri bulgurla doldurulmuş kuru patlıcan dolması, kuru fasulya, patates, mercimek çorbası gibi şeyler yenir, ve daima bir tünlü olur.

Resim 66 Yayla

Yemek hususunda ramazanda yapılan israf düğün ve ziyafetlerde de yapılır. Köyde akrabalığı olan kadınlar köye misafir geldikleri vakit akrabalarına birkaç arşın kumaş veya başörtüsünü hediye olarak götürür. ... Bu yakın akraba veya ahbaplar da misafire ziyafet verirler. Bu ziyafet yalnız kadınlara mahsustur. Hergünkü yemeklere nazaran ziyafetteki yemek listesi zengindir. Ziyafete hali vakti yerinde aileler misafirden maada bir kaç kişiyi daha çağırırlar. Yere büyücek bir sofra bezi yayılır. Onun üstüne bir alçak iskemle veya bir büyük kalbur konur. Tepsinin kenarlarına ev sahibinin cömertliğini göstermek için bol miktarda ekmek yığılır. Misafirler küçük çocukları kucaklarında, büyükler yanlarında olduğu halde otururlar. Hatırlı olan misafirler en iyi yerlere oturturlar, ve onlara havlu veya peşkir verilir. Ev sahibi bazen oturur yer, fakat çok defa oturmaz, misafirlere hizmet eder. Evvelâ sofraya büyük bir tas çorba gelir. Misafirler evin en yeni boyalı tahta kaşıklarıyla ayni tastan yemeye başlarlar. Bundan sonra bir sebze yemeği, me-

selâ bir tepsi etli pathcan gelir. Bu da elle yenir. Bundan sonra bir tepsiye mahrutî bir şekilde yığılmış pilâv gelir. Eğer aile fakirse bu bulgur pilâv olur. Bundan sonra baklava veya höşmerim, ve meyva gelir. Erpilâvı olur. Bundan sonra baklava veya höşmerim, ve meyva gelir. Erkeklerin kendi aralarında yaptıkları ziyafetlere «ferfene» derler. Yakın ram etmek âdet halini almaya başlamıştır. Bunlar yoksa süt veya ayran ikram edilir. Yazın kavun veya karpuz keser, eğer varsa üzüm korlar. Bağlarındaki salatalıklardan da ikram ederler.

VII

SOSYAL KURULUŞ : AİLE

Şimdiye kadar köy cemaatinin üç temelini yani coğrafî, demoğrafik ve ekonomik temellerini tetkik ve müuakaşa ettik. Bunlar, köyün sosyal organizasiyonunu ve manevî kültürünü anlamak bakımından zarurî idi; çünkü bu iki cephe bu üç temelin kurduğu sahne üzerine konmadan anlaşılamaz. Bizim bu kısımda şimdilik yapabileceğimiz hâdiselerin tesbiti, tasnifi ve mümkün olduğu kadar tarifi ve bu suretle daha sonraki hususî meselelerin tetkikine yolu hazırlamaktır.

Köyün sosyal teşkilâtının esasları ve birlikleri nelerdir? Bunlar aydın olarak ve kendi isimleri ile köy halkı arasında tamamiyle bilinemediği için aradığımız şeyi hazır olarak bulamayacağız. Onun için mukayese yolu ile bunların ne olduğunu keşfetmek, mahiyet ve hudutlarını tayin etmek lâzımdır.

Şimdiye kadar muhtelif sosyal kuruluş şekillerinin iki esastan biri üzerine dayandığı ileri sürülmüştür: bunlarnı biri kan bağı üzerine dayanan birleşme şekli; diğeri bu bağdan başka neviden olan bağlar üzerine dayanan birleşme şeklidir. Muhtelif müellifler tarafından muhtelif mevzular üzerinde bu iki cephe şimdiye kadar çok münakaşa edilmiştir; hattâ sosyal tekâmülün birinci şekilden ikinci şekle doğru gittiği dahi iddia edilmiştir. Biz bunun münakaşasını bir tarafa bırakarak bu iki prensibin köy içtimaî hayatındaki rolüne ve birbirleri ile olan münasebetlerine işaret edeceğiz.

Köyün sosyal organizasyonunu tetkik ederken alâkadar olacağımız nokta fertler arasındaki münasebetlerin müesseseleşmiş şekli, yani yeknesak ve muttarit bir şekilde devam eden ve fertlerin kendi indî telâkkilerinin değil de bir çok fertlerin haberleri olarak veya olmayarak bir takım kaidelere uymak suretiyle birbirleriyle olan münasebetleridir. Bu münasebetleri ifade eden haricî alâmetler muayyen vaziyetler karşısında fertlerin birbirlerine karşı hareket atrzları, tavırlarıdır. Bu tavırla tesadüfî değil, müesseseleşmiş kaideleri bulunan bir takım zümrelerin terbiye tarikiyle ferdin şahsiyetine yerleştirdiği derunî temayüllern ifadeleridir. Bu itbarla bu tavırlar, ayni zamanda fertlerin derece derece içinde yaşadıkları muhtelif zümrelerin ve bu zümrelere

ait kaidelerin neler olduğunu anlamamıza yarar. Bunu tesbit ettikten sonradır ki, elimizdeki cemaatin fertlerinde müşaahde ettiğimiz âdet, zihniyet ve kıymet hükümlerini de anlamış oluruz.

Köye girdiğimiz andan itibaren dikkatimizi çeken nokta köy halkının kendilerini bir birlik olarak telâkki ettiğidir. Kendilerini köylü olmak sıfat ile şehirlilerden ve kendi köylerinin köylüsü olmak sıfatı ile diğer köylerin köylülerinden ayırırlar. Köylü şehirli tefriki şehirlinin kafasında olduğu kadar köylünün kafasında da vardır. Bir çok noktalarda köylü kendisini şehirliden ayrı görür. Onun bir çok âdetlerini, telâkkilerini ve zihniyetini anlayamaz. Fırsat buldukça onu tenkit eder veya alay eder. Şehirlinin huzurunda ve şehirlinin hâkim bulunduğu vaziyetlerde onu kendisinin efendisi olarak kabul eder. Bununla beraber, şehirlinin de kendisine tâbi olduğunun şuuruna maliktir. Bir misal olarak şunu zikredelim: M. köyünde tahsildarın gelişi münasebetiyle vergilerden bahsediliyordu. Birisinin bir aralık «vergi vermeseydik ne iyi olurdu?» demesi üzerine bir diğeri: «Biz vergi vermiyelim de şehirdeki efendiler taş mı yesin?» cevabını vererek bize tarizde bulundu.

Resim 67. Yayla evi.

Velhasıl köy halkı kendi köyünün birliğini ve tesanüdünü duyar; servetçe, bilgice, zihniyetçe ve kıymetler itibariyle şehirliden ve başka tarafların köylülerinden farklı olduğuna kanidir. Bu itibarla köy sadece idarî bir birlik değildir. İdarî cüz'ü tam olarak köy, hariçteki bir teşkilâtın, millî devlet organizsyonunun dışarıdan empoze ettiği bir şeydir. İdarî bakımdan bu köyler müstakil köy ekonomisine dayanan müs-

takil bir cemiyet şekli değil, esas itibariyle şehir medeniyetine dayanan bir devlet teşkilâtı içinde tâbi küçük ziraî merkezleridir; sosyal bakımdan bir devlet teşkilâtı içinde şehirle ekonomik karşılıklı münasebeti olan, nüfusunun hacmi, mobilitesi, tecanüsü, sosyal organizasyonunun basitliği ile ayrılan fertler, zümreler, müesseseler ve kıymetler heyeti mecmuasıdır.

Resim 68 Köy erkekleri.

Köy kendisini (kendi kıymetler âlemine göre) bir çok şeylerin merkezi sanır. Kendi köyü köylüye en insanî, en ahlâkî ve en makul olarak görünür. Gerek kıymet hükümlerine ve gerek şeniyet hükümlerine temel olan köydeki hükümlerdir; bunların haricinde olabilecek olanları kavrayamaz ve tabiî bulmaz. En yakınından en uzağına doğru kendi köyünü, başka köyerden de ayırır. Gördüğümüz köylerin hepsinde bu «zümre-içi» ve «zümre-dışı» tefrikinin bir çok misallerine şahit olduk.

Fakat daha ileri gidince, dışarıya doğru tek bir uzviyet halinde birbirleriyle aynileşen köy cemaatinin kendi içinde kendi tesanüdünü duyan birçok zümrelere ayrıldığını hissederiz. İlk ve kolayca göze çarpan mekân farklarıdır. Birinci fasılda köyü ekolojik bakımdan mahdut bir sahada yaşıyan mahdut insanlar topluluğu olarak göstermiştik. Bu mahdut mekânın hudutları içinde mahdut miktardaki insanlar hemen hemen her gün birbirleriyle fizikî ve sosyal temas halindedirler. Bununla beraber, bu evler yığını içinde müteaddit haneler arasında mekânî yakınlığa müstenit bir sosyal yakınlık ta vardır. Müşterek bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar arasında karşılıklı tesir ve münasebet ve-

aileleri daha çoktur. Hastalık, doğum, ölüm, kıtlık, fıkaralık gibi bir çok fertleri hep birden alâkadar eden âmillerin tesiri altında karşılıklı yardım münasebetleri doğar. Birbiriyle komşu olanlar arasında bir takım karşılıklı sosyal borçlar bile vardır. Cenaze işlerinde, bir kaza vukuunda, hastalık hallerinde, hattâ ağır bir taşı kaldırmak veya yuvarlamak gibi işlerde bile komşuların birbirlerine yardımı beklenir.

Resim 69 Çeşme.

Fakat bu hissî zümreleşme bu köylerde «mahalle» diyebileceğimiz mekânî bir zümreleşme halinde şekilleşmemiştir. Bu köyler o kadar küçüktürler ki bütün köy bir ev için âdeta komşu gibidir. Ancak gördüğümüz köyler içinde yegâne mahalle taksimatı olan M. köyü idi (Birinci fasla bakınız). Bu köydeki kametgâh mıntakasının farklılaşması yalnız mekânî bir farklılaşma olmaktan ibaret kalmamış, ayni zamanda gerek hissî ve gerek idarî bakımdan sosyal bir farklılaşma da olmuştur. Köy halkı ile temas edilir edilmez bütün köyün dört mekânî kısma ayrılışına mukabil dört büyük sosyal zümreye de ayrıldığını, içine düştüğünüz zümrenin diğerleri hakkmdaki tavırlarından ve telâkkilerinden, çok geçmeden anlarız. Bu köyde mekânî esasa müstenit zümreleşme ile akrabalık esasına müstenit zümreleşme arasında bir münasebet olup olmadığını araştırmak imkânı ile de karşılaştığımız için bu noktanın münaka-

şasını biraz daha ileriye bırakarak burada sadece mekânî bitişiklikle alâkadar diğer bir noktayı daha tesbit edeceğiz.

Gördüğümüz köylerin hemen hepsinde «yabanlar» denen ve bazı hususlarda yerli köy halkından ayrı bir zümre olarak telâkki edilen kimselerin işgal ettiği bir kısım veya mahalle vardır. Meselâ F. köyünde Bayburt'tan geldikleri söylenen bir kaç muhacir ailesi vardır ki, bunlar köyün garp müntehasının eteklerinde küme halinde birkaç evde birbirlerine yakın otururlar. A. köyünde de köyün kenarında böyle bir kısım vardır; burada da yabanlar otutur. Yerli köy halkı bunlara «türkmen» der ve bununla ayni zamanda bir prejüje de ifade edilmiş olur; çünkü göçebe türkmenleri kendilerinden aşağı görürler. H. köyünde de köyün cenup-batı ucunda köyden ayrılmış 5-6 haneden mürekkep bir küme halinde bir kısım vardır ki, bunların Erzincan'dan gelme yabancı oldukları bildirilmiştir.

Demek ki, bir mahalle farklılaşması olmamakla beraber, «segregation» dediğimiz ekolojik vetire mevcuttur. Köyün etrafı bir şekilde ekolojik bünyesi tetkik edilmemiş olmakla beraber, şimdilik bu zümrelerin yeninin hemen hemen kat'iyetle köyün kenarında olarak taayyün ettiğini kolayca görebiliyoruz.

Köye girerken köyün büyüklüğünü öğrenmek ister ve bunu bir köylüye sorarsak «bu köy şu kadar hanelidir» diye bir cevap alırız; köyün nüfusu hakkında daha kat'î bir malûmat almakta ısrar edersek beher haneye 5 nüfus koyduğunu ve evvelce verdiği rakamla bunu zarbederek nüfusu çıkardığını görürüz. Böylece daha köye girerken bu hane kelimesini işitmiş oluruz. Acaba bu tabir neyi ifade eder?

Bu tabir biri idarî diğeri sosyal olmak üzere iki mânada, bazan ayırt edebilerek bazan ikisi bi rarada olarak kullanılmaktadır. M. köyünde hane şu şekilde tarif edilmiştir. Bir aadmın hanesi vardır, denebilmesi için şu şartları haiz olması lâzımdır, denmiştir: (a) evli olmak, (b) bekçi hakkı salınmak, (c) imam hakkı salınmak, (d) ayrı vergisi olmak, (e) ayrı köy salgını olmak, (f) ayrı tarlası, çifti, çubuğu olmak. Bu tarif, idarî mülâhaazlar da göz önünde tutularak yapılmıştır. İdarî mânasında gere knüfus sayımında ve kayıtlarında ve gerek nahiye kayıtlarında, vergi kayıtlarında ilâh... kullanılan «hane» müstakil bir ev içinde oturan bir veya birkaç aileden mürekkep bir zümredir. Şu halde, idarî bakımdan ister akraba olsun ister olmasın bir evde oturan ve aralarında bir takım ekonomik münasebetler bulunan kimseler hepsi bir «hane» halkı sayılmıştır. İdarî mânada «hane» bir yerde ikamet dolayısiyle teşekkül eden bir zümredir.

Fakat köy halkı arasında «hane» tabirinin daha şümullü bir mânası vardır. Köylü arasında «hane» diye bütçesi bir olan bir akraba zümresine denir ki bunu «bir kazan kaynatmak» tabiriyle ifade ederler. Böylece, bu tabirin içine hem akraba olmak, hem de bir ekonomik birlik olmak mânaları dahildir. Şu halde, ayni evde otturup bir ekonomik hayata iştirak eden ve aralarında sıhriyet ve akrabalık münasebetleri bulunan kimselerin hepsi bir «hane» âzasıdır.

Resim 70. Yazlık (zigâh).
Yazın hayat burada geçer.

«Hane» ekseriya şu şekilde teşekkül eder: bir adam karısı veya karıları, evlâtları ile bir evde yaşarken evlâtları büyüyünce ana ve baba bunları evlendirir. Kız evlâtlar evlendirildiği zaman evden giderler ve kocalarının hanesinde otururlar. Erkek evlâtlar ise evlenince ana, baba, oğular, gelinler ve torunlar hep bir evde otururlar. Kızlar daima dışarıya verildiği için evli kızlar bu zümreye dahil değildir. Halbuki birden fazla oğul olduğu ve evendirildiği taktirde bir hane içinde eltiler bulunmuş olur. Bazen evde yetim bir kardeş çocuğu (kız kardeşin veya erkek kardeşin olsun) bulunur. Bu da hanenin azasından sayılır. Fakat evde bir ırgat veya yanaşma varsa bunlar hanenin âzasından sayılmaz. (halbuki idarî bakımdan bunlar ayni haneye dahildirler). Demek ki,

hane azasından sayılmak için bir sıhriyet olması şarttır. Sun'î olarak akrabalık münasebetlerinin tesis edildiği ahvalde, meselâ evlâtlık edinmede, mevzuu bahis şahıs hane azasından sayılabilir. Fakat, ileride zikredeceğimiz gibi, bu köylerde evlâtlık mühim bir mevki işgal etmez.

Karı, koca ve çocuklardan mürekkep olan dar mânadaki aile köyde zarurî olarak ekonomik bir birlik değildir. Hane bu mânadaki ailenin yukarıya ve aşağıya doğru genişlemiş bir şeklidir. Bu bakımdan hanede birkaç aile birden bulunabilir; yalnız bunların ortasında «müve-aile» bulunur; ve hepsi onun etrafında toplanır. Şehirde aile hemen hemen tamamiyle karı-koca-çocuklardan mürekep olan şekle doğru gitmektedir. Halbuki köyde bizim meşgul olduğumuz hane bu zümreden geniştir, ve bu itibarla ona «büyü kaile» diyebilirz. Bu da bir ailedir; fakat kaide olark ayetişmiş ve evlenmiş oğulları ve onlarm karılarını ve çocuklarını da ihtiva eder. Karı-koca-çocuklardan mürekkep küçük aile her zaman ekonomik mânada kâfi bir birlik değildir. Hane vasıtası ile ise hısım ve akraba olan daha geniş bir zümre ayni yerde müşterek bir ekonomik hayata iştirak edebiliyor ve istihsal hayatında daha verimli olabiliyor.

Hanenin sosyal fonksiyonlarını şöyle hülâsa edebiliriz: cemaat hayatına müessir olan biyolojik âmil ile ekonomik âmil hane dediğimiz bu teşekkül vasıtasıyla faaliyetet bulunur ve tanzim edilir. Nev'in devamını tanzim eden müessese büyük aile müessesesidir; aile azasının geçimi istihsal birliği olan hane içinde temin edilir. Müstakil ekonomik birlik hanedir; diğer taraftan hane mekân üzerinde akrabalık münasebetlernin katılaşmış şeklidir. Bir hane içerisinde bir veya birkaç aile bulunabilir; ve ayrı birkaç hane birbiriyle akraba olablir; ve bir aileinn efradı zarurî olarak ayni hanede yaşamayabilir. Hattâ başka köyde olabilir. Böyle olduğu halde o kimseler akrabalıktan çıkmış olmazlar; fakat hane âzası olmaktan çıkarlar. Hane içerisinde eğer baba çok yaşlı değilse evi idare etmeğe devam eder. Yani oğullar ve diğer hane efradı ona tâbi olurlar. Araziyi ve malları o tasarruf eder veya başkalarının tasarrufunda ve idaresinde olanlar üzearine geniş ölçüde söz'ü vardır. Müşterek bütçeyi o idare eder. Hane âzası iş bölümü vasıtasıyla müşterek bir maiset elde etmek için el birliği yapar. Çocuk bu zümre içinde dünyaya gelir, büyütülür, terbiye edilir ve içtimaî mevkiini bu zümre içinde alır.

Faka thane hudutsuz bir şekilde büyüyemez. Yeni teşekkül eden küçük bir aile çoğalma fonksiyonlarını yaptıkça genişler ve bu vetire esnasında zümrenin âzası arasında gerginlikler baş gösterir ve nihayet

ümrenin zarurî olarak parçalanacağı bir zaman gelir. Hanenin hacmını bir taraftan onun bütünlüğüne müessir olan bir takım âmillerle diğer taraftan bu bütünlüğü bozmağa mütemayil bulunan bir takım âmiller arasındaki muvazene tayin eder.

Ebeveyin-evlât ve karı-koca münasebetleri hane teşkilâtının iki ana mihveridir. Hane âzası arasındaki bütün sosyal münasebetler, hane içerisinde fertlerin mevkii bu iki mihvere göre şekil alır. Fakat ebeveyin-evlât münasebeti mühim bir rol oynar; ebeveyinden biri öldüğü zaman bile haneyi kuranların veya onun başında bulunanların bakımından istenen şey evli oğulların haneyi terketmemeleridir. Nüve-aile yaşadığı müddetçe oğulları evlendırmek ve yanında alıkoymak onun çalıştığı bir şeydir. Böylece hanedeki ebeveyin-evlât münasebetleri hanenin bütünlüğünü ve gelişmesini temin ededecek şekildedir.

Resım 71 Kaynana ve gelin

Diğer taraftan karı-koca münasebetleri mihveri de hanenin hacmını, olduğu gıbı tutmakta veya arttırmakta müessir bir âmildir. İzdivaç hadisesi kövde daıma ebeveyinliğin bir başlangıcı telâkki edilir. Evlât yetistirme fonksiyonunu yapmayacak olan bir izdivaç fikri köyün en yabancı olduğu ıbir şeydir. İzdivaçtan başlıca maksat ailenin temadisini garanti edecek zürriyet yetiştirmektir. Alınan gelinin bunu tahakkuk ettirememesi hane içndek bütün mevkiini kaybetmesine ve hattâ onun haricine atılmasına sebep olabilir. Bunun aksi olarak ta çocuk doğar doğmaz gelinin hanedeki mevkii yükselir. Halbuki çocuk doğmadıkça gelinin hane azasıyla sıhriyet münasebetleri teessüs etmiş

sayılmaz; yani o henüz daha hanenin tam mânasıyla azası değildir. İşte böylece karı-kocalığa müteallik münasebetler hanenin hacmını ve bütünlüğünü temine hizmet eder.

Halbuki diğer taraftan, hanenin hacmını tahdid eden başka âmiller vardır. Domestik ekonomide hane azasının artması istenen bir şey ise de bu miktarı bazı ekonomik âmiller tahdit eder. Çünkü domestik ekonominin (yukarıdaki fasıllarda anlatmağa çalıştığımız gibi) sabit bir kapasitesi vardır ki kontrolsuz bir nüfus artışı ile mütenasip değildir. Toprağın ve ailenin başlıca geçim menbaı olan çiftçiliğin mahdut oluşu yüzünden hanede aynı şartlar altında fertlerin adedi ilânihaye artamaz. Bu yüzden bazan baba ile oğullar arasında, ekseriya kardeşler arasında veya eltiler arasında rekabet ve ihtilâflar baş gösterir. Bazı ahvalde oğullar evlenir evlenmez babalarının hanesinden ayrılmak isterler; fakat malî vaziyetlerinden dolayı buna muvaffak olamazlar. Ekseriya babanın birinci karısından olan oğullar daha evvel ayrılmağa muvaffak olurlar. Çünkü bunların anası ölmüştür ve kendilerine, eğer varsa, bir miktar mal kalmıştır. Bu suretle bunlar kısmen istiklâllerini elde etmiş olurlar, ve ayrılıp ayrı bir hane kurabilirler. Bunun haricinde istiklâlini ilân edip ayrı bir hane kurmak için oğulların elinde pek az fırsat vardır.

Köylerin hepsinde «hane» müessesesi dağıtıcı kuvvetlerin tehlikesine maruzdur. İhtimal ki bu, son zamanlarda hızlanan bir vetiredir. Bunun, köyün ekonomik vaziyetindeki hususî bazı değişikliklerle münasebetini arayarak ayrıca tetkike tâbi tutulması lâzımdır. Şimdilik bizim elimizdeki mûtalara göre, bazı köylerde bu «büyük aile» şekli bozulmağa yüz tutmuş gibidir. Bu gibi köylerde erkek kardeşler birbirlerinden veya babalarından ayrı oturmağa başlamışlardır. Eltilerin arasındaki rakabet ve geçimsizlik hemen hemen bütün köylerde umumî olan bir şeydir. A. köyünde bu vâkıayı şu sözle ifade ettiler: «kuma (ortak) gemisi yürümüş te elti gemisi yürümemiş». A. köyünde oğullar hattâ babalarının sağlığında, karılarını ve çocuklarını alarak, ayrılmağa ve ayrı oturmağa başlamışlardır. Kaynanaların dediğine göre, gelin kocasını fitler ve onlardan ayrı oturmağa teşvik eder. Babaların izahına göre, bu köyde oğullar iktisaden babalarına eskisi kadar tâbi olmamağa başlamışlardır. Burada artık yavaş yavaş ekonomik hayat doğrudan doğruya toprağa bağlı olmaktan çıkıyor. Eskiden tarlaları üleşmedikçe oğullar babalarından ayrılamazlardı. Halbuki şimdi bir oğul borç ile bir iki inek alarak sütçülüğe başlıyabiliyor (bu köyde sütçülüğün ehemmiyeti fazladır). Böylece hem ailesini geçindirebiliyor, hem

de biraz para da artırarak ıoprak satın almak suretiyle müstakillen çiftçiliğe başlayabiliyor. Böyle bir imkânın açılması sayesinde nüve-aileden müstakil olarak küçük bir aile kurmak mümkün olabiliyor. Bu köyde rastladığımız ihtiyar bir köylünün oğullarından biri haneden ayrılmış ve babası ile alım satım münasebetlerine bile girişmişti. Hattâ baba-oğul birbirine oyun oynamağa çalışıyorlardı. İhtiyar bu hale fena halde kızıyor ve böyle bir şeyi asla kafası almıyordu. Daha küçük oğlu ise büyük kardeşinin pek te aleyhinde gözükmüyordu.

B. köyünde bildirildiğine göre, kaynata ve kaynana sağ kaldıkça erkek kardeşler, karıları ve çocukları ile beraber hanede kalırlar; beraberce çalışırlar. Fakat baba öldükten sonra evlâtlar arasında çok defa mal üleşilir; ve bir çok ahvalde ayrı evde otuurlur.

K. köyünde de bidirildiğine göre, hanenin terekkübü değişmeye başlamıştır. Burada, denildiğine göre, eskiden evli kardeşler anaları ve babaları ile birlikte otururlardı. Bugün birlikte oturan bir çitf elti bile kalmamıştır. Oğullar babaları ölür ölmez derhal malı üleşiyorlar ve birbirlerinden ayrılıyorlar. Ana en iyi geçindiği oğlu ve gelini ile kalıyor. masi ile neticelenir. Bu köyde babasının sağlığında dahi haneden ayrılar oğullar çoktur.

M. köyünde haneyi tarif ederken «evlenmeden babadan ayrılmak olamaz» kaydını ilâve etmişlerdi. Ömer Ağanın iddiasına göre 30 sene kadar evvel bu köyde ancak 50 rençber (hanesi) varmış; halbuki şimdi 100 rençber (hanesi) varmış. (Bu rakamların mutlaka doğru olduğu iddia edilemez; ancak mukayese için bir fikir verebilir). Onun izahına göre, nüfus arttıkça köyün mer'aları tarlaya tahvil ediliyor. Hattâ kendisinden ayrıldığı için küfrettiği kendi oğlu ayrı bir hane geçindirebilmek için bir gece köyün medhalinin sağ tarafına düşen sırtların bir kısmını gizlice sürüp tarla yapmak istemiş. Fakat ertesi gün görülünce herkes şikâyet etmiş, ve kendisi de müdahale ederek oğlunun bu hareketine mani olmuş. Hatıp Ağanın ifadesine göre, tarlalar gittikçe küçülmektedir. Bunu kendisi dünyanın sonuna alâmet saymaktadır. Ömer Ağaya göre, şimdi herkes kendi başına yaşamak istiyor. Köyde eski aile ocağı muhabbeti ve saygısı kalmamış. Köye yeni şeylerle beraber «fantâzi» de girmiş; bu yüzden masraflar çoğalmış. Kendi oğlu evlendikten bir müddet sonra haneden ayrılmak sevdasına düşerek köyün içinde başka yende yaşamağa gitmiş, babasını dinlememiş. Ömer Ağa oğlunun kendisinden ayrılması ile tarlalarının bir kısmının elinden gittiğine ve bölündüğüne hayıflanıyordu.

Hanenin büyüklüğü ve içinde kimler yaşadığı hakkında bir fikir edinmek için M. köyünde bütün hanelerin birer birer kaydını tuttuk. Evvelce zikrettiğimiz gibi, köylüler umumiyetle beher haneyi beş kişi olarak hesaplamaktadırlar. Bu köyden aldığımız mutalarla göre vasatî hane nüfusu 5.7 idi. Variyasiyon 20 ile 2 arasındadır; yani (1 nüfuslu olan bir haneyi haneden saymazsak) 117 hane içerisinde en kalabalık olan hane 20 kişilik, en az nüfuslu olanı da 2 kişilik idi. Muhtelif hanelerin teerkkübü hakkında buraya müaşhhas bir iki misal alalım.

Köyde en kalabalık olan Yakup Şentürkün hanesi 20 nüfusludur ve şunlardan mürekkeptir:

Hane reisi	Yakup	39	yaşında	(takriben)
Karısı	Hatice	35	»	»
Oğlu	Hüseyin	10	»	»
»	Sevket	7	»	»
»	Mehmet	5	»	«
»	İlhan	2	»	»
Kızı	Seniye	15	»	»
»	Maksude	3	»	«
»	Hanife	1	»	»
Anası	Sıdıka	56	»	»
Kız kardeşinin oğlu	Remzi	20	»	»
Kardeşi	Yusuf	32	»	»
Kardeşinin karısı	Cemile	33	»	»
Kardeşinin oğlu	Ülfet	9	»	»
» »	Galip	6	»	»
» »	Bilâl	3	»	»
» kızı	Ayşe	15	»	»
» »	Münevver	12	»	»
» »	Ruhiye	11	»	»
» »	Fikriye	6	(Aylık)	

13 kişilik ailelerden biri şunlardan mürekkeptir:

Hane reisi	Abdullah Peker	65	Yaşında	(takriben)
Karısı	Kâmile	50	»	»

Oğlu	Gazi	21	»	»
»	Hasan	13	»	»
Oğlu	Mehmet	25	»	»
Oğlu Mehmedin karısı	Rasime	23	»	»
» » oğlu	Hacı	7	»	»
» » »	Hamdi	5	»	»
» » kızı	Elfize	3	»	»
» » »	Feride	2	»	»
Oğlu	Eyüp	23	»	»
» Eyüzün karısı	Pakize	20	»	»
» » oğlu	Bünyamin	2	»	»

Diğer kalabalık bir kaç hane halkı şunlardan mürekkeptir:

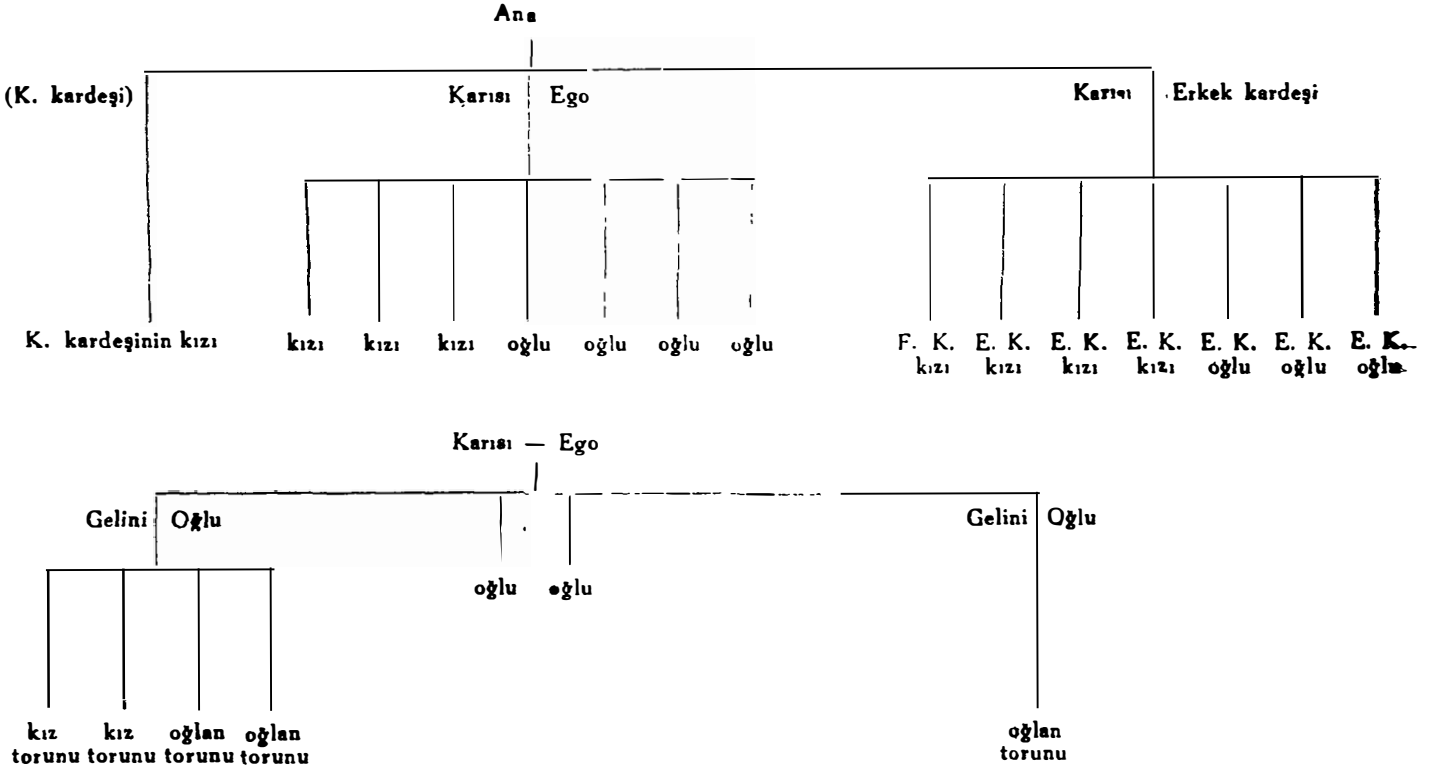
4 Hane reisi - Karısı - Oğlu - Kızı
3 Kardeşi - Kardeşinin karısı - Kardeşinin oğlu
1 Anası
4 Üvey anası - Üvey anasının oğlu - Keza - Üvey anasının kızı
12 Kişi

5 Hane reisi - Karısı - Oğlu - Oğlu - Oğlu
6 Oğlu - Onun karısı - onun oğlu - Onun kızı - Keza - Keza
11 Kişi

8 Hane reisi - Karısı - Oğlu - Oğlu - Oğlu - Kızı - Kızı - Kızı
3 Karısının yeğeni - Onun karısı - Onun kızı
11 Kişi

6 Hane reisi - Karısı - Oğlu - Oğlu - Kızı - Kızı
3 Oğlu - Onun karısı - Onun kızı
1 Onun ana bir kardeşi
1 Kaynanası
11 Kişi

2 Hane reisi - karısı
6 Oğlu - Onun karısı - Onun oğlu - Onun kızı - Onun kızı - Onun kızı
2 Oğlu - Onun karısı
10 Kişi

M. köyünde iki «büyük aile» nin terekkübünü gösterir levha

117 hanenin içinde 57 hane karı-koca-evlâtlar'dan mürekkeptir. Diğerleri anası, erkek kardeşi, evli oğulları; üvey anası ve anası, üvey kardeşler ile beraber bulunanlardır. Şu halde bu köyde hanelerin takriben yarısı bir çiftin teşkil ettiği nüveden, diğer yarısı da ona tâbi bir kaç akrabadan mürekkeptir. Bazan içinde bir karı - koca çiftinin teşkil ettiği nüveden mahrum olan haneler de bulunur. Meselâ, kocasının ölümünden sonra başka bir çift - zümreye iltihak etmeksizin dul bir kadın evlâtları ile beraber yaşamağa devam edebilir. Ayni şey karısı ölmüş ve kendisi henüz daha evlenmemiş olan erkek için de caridir. Fakat bu şekiller, zürriyet yetiştirmeğe büyük ehemmiyet veren köyde nadir bir şeydir. Bu nevi zümreler hanelikten çıkmış, bozulmuş ve hayatiyetini kaybetmiş zümrelerdir, ve köyün ekonomik ve sosyal hayatı bakımından asla arzu edilmiyen hallerdir. Dul karı ve koca, ve fakat bilhassa koca eğer çok ihtiyar değilse, evlenmek ve normal bir hane kurmak ister.

M. köyündeki haneler ihtiva ettikleri aza itibariyle şu zümrelere ayrılmaktadır:

I. Bir çift ihtiva edenler		91
(a) Dar manasında «aile»	43	
(b) İki karı ve çocuklarını ihtiva edenler	2	
(c) Ölen evvelki karının çocuklarını ihtiva edenler	3	
(d) Karı ile gelen üvey çocukları ihtiva edenler	1	
(e) Kocanın akrabalarını ihtiva edenler	26	
(f) Karının akrabalarını ihtiva edenler	3	
(g) Ana bir kardeşi ihtiva edenler	1	
(h) İç güveyisi olup ta karının akrabaları da bulunan	2	
(i) İç güveyisi olup ta dar manasında «aile»	9	
(j) Erkeğin anası ve ananın ikinci kocadan olan çocukları ile	1	
II. Birden fazla çifti ihtiva edenler		17
(a) Bir evli oğul ve karısı ile olanlar	8	
(b) İki evli oğul ve karısı ile olanlar	2	
(c) Kardeşi ve karısı ile olanlar	5	
(d) Kız kardeşe gelmiş iç güveysi ihtiva edenler	1	
(e) Baba - bir kardeşleri ve üvey - ana ve çocuklarını ihtiva edenler	1	

III. Evli bir çifti ihtiva etmiyenler 9

(a) Ana ve çocuklardan mürekkep olanlar 5
(b) Diğer akrabalarla beraber olanlar 2
(ç) Evli oğlu, ikinci karısı ve çocukları ile olanlar 1
(d) Bir dul kadından ibaret olan 1

Buraya kadar köyün esas nüvesi olan hanenin mahiyeti, fonksiyoru hacmi ve terekkübü hakkında malûmat vermiş bulunuyoruz. Şimdi bu sosyal zümre içindeki fertlerin mevkilerini, birbirleriyle olan münasebetlerini ve bu münasebetleri tayin eden kaidelerin neler olduğunu görelim.

Resim 72. Köyde hiç bir iş yapamıyacak kadar ihtiyarlıyan bu adam bile burada sabahtan akşama kadar tarlayı hayvanlara karşı bekler.

Evvelce de söylemiştik ki hane içerisindeki münasebetler iki mihver etrafında şekillenir. Bunlar da ebeveyin-evlât, karı-koca, münasebetleri idi. Haneye baba, ana, oğul ve kızdan mada dahil olan fertlerin

mevki ve münasebetleri bu iki ana münasebete göre şekil alır.

Karı - koca münasebetlerinde evde hâkim olan kocadır, aile idaresi patriyarkaldir. Kadın kocasının bütün arzu ve emirlerini yerine getirmek mecburiyetindedir. Ara sıra karı-koca arasında ağız kavgası olur. Fakat kadın ileri gittiği ve «muhakkak benim hükmüm yürüsün» dediği taktirde kocasından dayak yer. Kadının kocasından dayak yemesi hemen hemen her köyde gayet tabiî bir hâdise olarak kabul edilmiştir. Arada fazla geçimsizlik olursa kadın bir müddet için, bilhassa kendi ebeveyni ayni köyde ise, onların yanına kaçar. Komşu ve akrabalar aralarını bulmağa çalışırlar, koca çok defa karısının babasına veya anasına gidip karısının geri gelmesi için rica etmez. Kavgada haksız bile olsa bu vazifeyi yine akrabalar yapar. Fakat bu gibi geçimsizlikler umumiyetle boşanmaya yol açmdan kapanır. Eğer kadının kaçmasına sebep erkeğin kardeşi, yengesi gibi akrabalar ise koca, bir çok ahvalde, karısını seviyorsa onun tarafını tutar. M. köyünde denildiğine göre, eskiden kocasını bırakıp başkasına kaçan daha fazla idiyse de bugün aazlmıştır (bunun sebebi, ihtimal ki, ileride anlatacağımız gibi poligamının kalkmak üzere oluşudur). Buna mukabil erkeğin hareketi daha serbesttir. Düğünlerde oynatmak üzere şehirden getirilen kadınları parasına güvenen erkekler serbesçe evlerine misafir edebilirler. Bu adamların karıları her ne kadar vaziyetten hoşnut olmazlarsa da kavgada çok ileri gidemezler. Kadınların bu çeşit kıskanmalara hakkı olacağı kabul edilmiş değildir. Bununla beraber, bu gibi haller istisnaî vakialardır. Erkekler içinde karısına karşı çok mülâyim ve iyi olanlar vardır .

Ebeveyin ile evlât arasındaki münaseebtler normal ve disiplinlidir. Şehirlerin kenar mahallelerinde görülen terbiye bozukukları görülmez. Bunlara nazaran köyde ana ve babaların çocuklara karşı tavırları daha müâşfikanedir. Her ne kadar çocuklarına tokat atarlarsa da kıyasıya döğdükleri görülmez. Ana veya baba çocuklarına inkisar etmekte çok kileri gitmezler. Bu gibi haller evde olsa bile gürültülü bir hale gelip bütün mahalleye aksetmez. Çocuklar küçük yaşlarından itibaren çalışmaya başlarlar, ve vazifeleri kendilerine o kadar iyi belletilir ki vazifelerinde kusur etmezler. Umumiyetle tembel değillerdir. Güçlerinin yettiği kadar çalışırlar. Kız evlâtlar gelin gidinceye kadar hem babalarına hem analarına daha fazla itaat ederler. Erkek evlâtlar ise babaya büyüdükten sonra da itaat etmekle beraber, anaya karşı tavırlarında bir değişiklik belirir. 10-12 yaşlarından itibaren oğullar analarını saymamağa başlarlar ve anaları onlara el kaldıramamağa başlar. Bazan ana-

sım döğenler de olur. Fakat bu nadirdir. Oğlun büyüdükçe anaya fazla ehemmiyet vermeyişi köyde ve evde cari olan patriyarkal an'anenin model olduğu erkeklik üstünlüğü icabetındandır. Fakat babanın otoritesi ekseriya ihityarlığında da devam eder. Her şeyden evvel ekonomik hâkimiyeti babanın elindedir, ve oğul ona tâbidir. Babaların evlenmiş olan oğulları döğdükleri bile vakidir. Bu takdirde oğullar çok defa itaat ederler Baba sağ ve sağlam oldukça her cihetten eve hâkim olur, hattâ oğulları evli ve yanında olsa bile. Ana ve baba onların huzurunda çocuklarını sevmeye utanırlar: torunları sevmek ve onlarla oynamak hakkı büyük baba ile büyük anaya aittir.

Resım 73. Ana.

Evlâdın köy cemaatı içindeki mevkiini babası atyin eder. Bir babanın hane içerisindeki mevkii ve mirası oğluna ve kızına ayni nispette kalmaz. Hane azalığı erkek evlâda kalır. Evvelce de zikrettiğimiz gibi, erkek evlât büyüyünce, hattâ evlendikten sonra bile, ebeveynin hanesinde kalır. Babanın ocağını devam ettirmek ona düşer. Kız evlât ise evlenecek yaşa gelince evlendirilir ve haneden çıkar, kocasının hanesine gider (nadir olan ve her köyde bulunmayan iç güveyliği müstes-

na). Burada ebeveyin-evlât münasebetlerini tetkik ederken miras intikalini de görelim.

Türk medenî kanunun kabulü ile erkek ve kız evlâdın ayni nisbette miras alması kabul edilmiştir. Fakat anlaşıldığına göre köylerdeki akrabalık usulündeki tek taarflı (unilateral) prensibi ancak kısmen değiştirebilmiştir. Hattâ bazı ahvalde eski ve yeni miras taksimi tarzı arasında büyük bir fark yoktur.

D. köyünde mirası şöyle taksim ediyorlar: Muhtar, dört aza, imam, ve kabilenin büyüklerinden bir iki kişi gelir, mülkü oğullar arasında mütesaviyen taksim ederler, kızlara da ne münasip görürlerse onu verirler. Bu münasip miktar daima erkeklerinkinden daha azdır. Çünkü kız babasının malını alıp el oğluna götürecektir. Kızlar itiraz edecek olurlarsa mahkemeye müracaat etmeleri lâzım gelir. Bu ise uzun sürer ve şehirde takip edilmesi lâzımdır. Bundan maada, evvelden kabul edilmiş olan bir an'ane icabı kızlar da çok defa buna razı olurlar. Aksi takdirde köy halkı kendilerini ayıplar. Kızlara ev, tarla verildiği vakidir. Kız kendi hissesini satmak isterse oğlan kardeşleri mukabilinde para veya menkul eşya (ev eşyası, koyun, inek gibi) vererek onun hissesini satın alırlar. Bir delikanlı vaziyeti şöyle izah etti: «Kızlar babaların evinde yer içer, otururlar, masraf ettirirler; sonra sıvışıp kocaya giderler, halbuki ben kalır ömümün sonuna kadar çabalar dururum.»

Yakın bir köye olan B. köyünde erkek ve kız çocukların müsavi hisse alacağını biliyorlar. Bununla beraber realite çok defa buna uymaz. Malı üleşirken kızlara az vermek âdettir. Bunun sebebi diğer köylerdekinin aynidir: «Malı kıza verip dışarıya göndermek baba ocağının fakirleşmesine hattâ sönmesine sebep olur. Kız malı alır ele götürür, bundan baba ocağına bir hayır gelmez.

Her zaman, baba ölür ölmez hemen mal üleşilmediğinden erkek kardeşler birbirlerinden ayrılmaya kalkınca kızlar ıda çağırırlar. Hoca, muhtar ve köyün büyükleri toplanır. Kalan malları gözden geçirirler. Ev, ahır, tarla, sulu (su kenarındaki tarla veya bahçe), zerzevat bahçesi, bağ, öküz, inek, davar gibi hayvanlar gözden geçirilir. Bu heyet bunları oğlanlara müsavi para kıymetine tekabül edecek tarzda taksim eder. Kızlara da çok defa daha az bir hisse verirler. Şimdiye kadar mahkemeye düşülmemiştir. Efkârı umumiye bu hususta kontrol edici bir rol oynar.

H. köyünde kadının bir mülke sahip olması tanınıyorsa da realitede bu mülkü kullanan kadının kocasıdır. Bilhassa menkul eşyayı kocası kadının haberi olmaksızın dahi satabilir. Bu köyden Seyyit halanın ko-

cası öleli altı ay olmuştu. «Şimdiki kanun kızlara da erkekler kadar hisse verebilecekmiş» diye hayıflanıyordu. Seyyit halanın ifadesine göre kızları gayri menkul mal alamayacaklardır. Ancak bunun muadili olan parayı alacaklardır. Büyük oğlu: «Vaktim olduğunda kız kardeşime olan borcumu öderim, şimdi yok ki vereyim» demiş.

M. köyünde de vaziyet aynidir. Kızlar erkek kardeşleri namına az çok fedakârlık yaparlar. Nadiren ayak direyip bütün malını alan kızlar da vardır. Böyleleri umumiyetle kocalarının teşvikiyle harekete geçerler. Her nekadar müsavat tamamiyle tahakkuk edememişse de kızların da erkeklere yakın bir hisse almalarına doğru bir adım atılmışa benziyor. Burada eski ve yeni miras bölünmeline dair birkaç misâl vereceğiz:

Bundan onbeş sene kadar evvel Coş Omar öldüğü zaman üç oğlu birbirinden ayrılmak istediler. Kendi kabilelerine mensup iki adam getirdiler. Bunlardan birisi ayni zamanda muhtar, diğer de en yakın komşuları idi. Ölen babanın bütün malı ortaya döküldü. Anbardaki unu ve ekini üleştiler. Un ancak birer ölçekti (sekizer kılo), ekini üleşmek için kalkmasını beklediler. Her birisine kırkar yarım ekin isabet etti. Üç öküzü vardı, bunları üç oğluna verdiler. Bunlardan maada herbirine on üçer davar düştü. İki evi vardı, biri bir göz oda, diğeri iki odadan ibaretti. Tek odayı evli olan bir oğluna, diğerini de evli bulunan diğer oğula, anaya ve bekâr küçük oğula bıraktılar. Büyük oğulların üvey anası, ve küçüğün asıl anası olan bir de dul anaları vardı. Bu sebepten tarlayı, bahçeyi dörde böldüler. Öküzlerden hisse olarak da on lira kadar münasip bir para verdiler. Üç oğul babalarından kalan yüz lira borcu da üleştiler. Bu borç bankaya, komşuya, sayıma ve salgına ve vergiye idi.

Köyün ihtiyar sabık muhtarının anlattığına göre, eskiden yani onun gençliğinde, kızlara umumiyetle mal vermezlerdi Yalnız Hacı Ali kızı tam hissesini istemiş ve almıştı. Kızlar son elli seneden beri miras almaya başladılar. Ve gün geçtikçe daha fazla almakta devam ediyorlar. Bu, «kızın baba sülâlesinin aleyhinedir» deniliyor.

Diğer bir miras bölümü: Kadı Hüseyin on sene kadar evvel öldü. Oğulları kısa bir müddet için beraber yaşadılar. Fakat sonra kızlar mal istemeye kalkıştılar. Akrabaları topladı. Bu adamın iki oğlu ve altı kızı vardı. Kızlardan birisine bir at, diğerine bir tay, bir üçüncüsüne bir kaç koyun verildi. Babalarından kalma beş on lirayı da kızlara verdiler. Oğlanlar kendilerine düşen para hisselerini de kızlara verdiler. Buna mukabil tarlayı alıkoydular. Tarlayı verselerdi aralarına el gire-

cekti. Kızlar da uygunsuzluk çıkarmadılar. Vaziyeti kabul ettiler. Kızlardan ikisi hâlâ mallarını almadılar. Fakat hissesini almayanların bu hakkı her zaman mahfuzdur. İstedikleri zaman talep edebilirler. Bu davet edien büyükler malı alacak olanlar için bir senet yaparlar. İçine verilen malları yazarlar, kızlara: «Hakkına razı musın?» diye sorarlar. Eğer razı ise parmak basar, bu takdirde bir daha itiraza hakkı olmaz.

Bazan da karışık miras meselesini zuhur eder. Köyün zenginlerinden M. ve S. vardır. Büyüğü Ş. yi aldı, onun bir kızı vardı. Bu kızı kardeşine aldı. Ş. nin malı vardı. Ölünce dörtte üçü kızına, dörtte biri de kocasına düştü. Kızın malını umumiyetle kocası tasarruf ettiği için miras yüzünden iki kardeş kavgalı oldular. M. iyi tarladan fazla almak istiyor, öteki kardeş te: «ben alacağım» diyordu.

İki sene evvel ölen Ç. nin iki eski karısından, dört yeni karısından altı çocuğu vardı. Karısı ile beraber hissedarların adedi yedi ediyordu. Ana bütün malın dörtte birini aldı. (Evlâtları kaç olursa olsun ana daima malın dörtte birini alır). Evlâtları geriye kalan dörtte üçü bölüştüler. Kızlara da aşağı yukarı müsaviye yakın mal verdiler. Ev dört gözdü. Büyük ve evli olan kardeşler küçükleri razı ederek canlı maldan almayıp buna mukabil evden fazla hisse aldılar. İki büyük oğlan evin iki göz ödasına yerleştiler. Geriye kalan kısmı da anaları aldığından bekâr çocuklar onulna beraber otururlar. Ayrı yiyip içerler. Ananın büyüklere üvey oluşu büyük bir fark yapar. Küçük olanlar daima büyük ağaçları kadar mal alırlar. Kıza: «Sen ağandan az al» diyen çok olursa da küçük oğlanlara bu asla denemez. Hattâ babası öldüğünde anasının karnında kalan oğlanlar için de vaziyet tamamiyle aynidir. Keza mal üleşilirken büyük kızla küçük kız arasında da ayni surette müsavat gözetilir. Yetimlere yakın akrabaları vesayet ederler. Fakat denildiğine göre, bazen onların malını gizlice yiyenler de bulunur. Kadınlar fena kocaya düşerlerse ayni surette onların malını da yerler. Çünkü halkın dediğine göre: «eksikli kısmının elinden birşey gelmez.» Kız kardeşine hiçbirşey vermeyen erkekler de vardır.

Mal üleşilirken umumiyetle kavga olur. «Parmak basmak» işi, umumiyetle, sükûnetle halledilmez. Çok defa kavga, hattâ döğüş olur. Bir kaç sene evvel iki kardeş mal üleşirken birbirlerini bayıltıncaya kadar döğmüşlerdi. Daha eskiden iki kardeş malı üleştikten uzun seneler sonra kavga ettiler. Ve tam otuz sene sonra da haklarına razı olmayıp tarlaları değiştirdiler. Fakat hiç kimse bu yüzden hükûmete düşmedi. Bugün tarlalar böylece mütemadî surette taksime uğratıldığından küçülmektedir. Çok oğlu olan kimselerin oğullarından biri veya ikisi çalışmak için şehre gider orada yerleşir, bazen iç güveyiği ile baş-

ka bir köye giderler. Böyle hallerde aile biraz ferahlar. Böyle kimseler çok defa tarladan, bahçeden olan hisselerini kardeşlerine bırakırlar.

Netice olarak şöyle diyebiliriz: mirasın eski kanuna göre bölünüşü ile yeni kanuna göne bölünüşü arasında büyük bir fark yoktur. Kanundan ziyade örfler hâkimdir. Mal, muhtar, imam ve ihtiyar heyetinin huzurunda bölüşülür. Bir adam öldüğü zaman malı umumiyetle şöyle üleştirilir: çocukların annesi malın daima dörtte birini alır. Evlâdı azsa zarar eder. Çoksa nisbeten kârdadır. Daha doğrusu nisbî vaziyet aynidir. Evlâdı on tane de olsa yine dörtte bir alacaktır. Kız evlâda gelince, mümkünse ona para vesair gayrimenkul eşya vermeye çalışırlar. Tarla, ve bilhassa ev vermek istemezler. Biri kız olan dört kardeşin dört mandası olsa bunun birini kıza verirler. Fakat üç mandası olsa, o zaman dörtte birin parasını hesaplarlar, kıza onu verirler, üç erkek de üç mandayı alır, Kızlara kendi aralarında müsavi maumele ederler. Erkek çocuklar büyük küçük daima müsavi miktarda mal üleşirler. Mal üleşmelerde sıksık kavga olur. Döğüş olmasa dahi ağız kavgası, dargınlık ve kinaye senelerce sürebilir. Eski zamanlara nisbet edilirse, bugün kızlar eski kızlardan ziyade babalarının mirasından hisse almaktadırlar. Bugün hatâ müsavi aldıkları ahvale bile raslanır. Umumiyetle erkek evlâtla kız evlât arasında tam bir müsavat tahakkuk etmemişse de etmek yolundadır.

VIII
SOSYAL KURULUŞ : AKRABALIK

Evvelce gördüğümüz gibi, hane veya aile azasını birbirine bağlayan bağlardan biri akrabalıktır. Fakat akrabalık yalnız ailenin hudutlarına münhasır değildir. Daha geniş bir muhite kadar yayılır ve müteaddit haneler veya aileler arasında bir birleşme prensibi olur. Akrabalık zümresini M. köyünde esaslı bir surette tetkik etmek fırsatını bulduk. Bu itibarla bu bahse dair olan bütün mûtalarımız bu köye ait olacaktır. Bu köyde bu zümreye «kabile» denmektedir. Diğer köylerde de bu tabir kullanılır. Bu kelime ile beraber «soy» tabiri de kullanılmaktadır. Hane ana tarafından olan akrabaları ve evlenmiş kızları ihtiva etmeyen bir aile zümresidir. Hane içindeki nüve-aile adetçe büyüyünce eski muvazenesini kaybeder; ve bu hal, evvelce de zikrettiğimiz gibi, onun parçalanmaya uğramasına yol açar. Fakat bu parçalanan cüzüler birbirlerinden tamamen ayrılmazlar. Ancak ekonomik bakımdan birbirlerinden müstakil olurlar, yani her birinin malı ayrılır; fakat buna rağmen yine bazı sosyal bağlarla birbirlerine bağlı kalır. Parçalanmayı müteakip çok defa birbirlerine bitişik veya ayni mahalledeki evlerde otururlar. Hattâ bazen bir odayı veya avluyu müştereken kullanırlar. Karşılıklı yardım işlerinde ve günlük münasebetlerde birbirlerine daima yakındırlar. İkinci nesilde her iki cüzün çocukları ebeveyinler arasındaki münasebetler idevam ettirirler. Hülâsa, daha ziyade baba tarafına ehemmiyet veren ve aileden daha geniş olan bu akraba zümresi, parçalanmaya uğramazdan önceki aile içindeki esas münasebetleri devam ettiren bir zümredir.

Akraba haneler arasındaki temas ve karşılıklı yardımın kesafeti bir taraftan akrabalık derecesine, diğer taraftan mekânî yakınlığı göre değişir. Ayrılmayı müteakip erkek kardeşler birbirlerinden uzak yerlerde oturdukları takdirde akrabalık münasebeti gittikçe gevşer ve müteakip nesillerde büsbütün azalır. Üçüncü nesilde yalnız oğlun evlâtları akrabalığı devam ettirirler. Kız evlâtları çocukları sadece hısım sayılırlar. Babalarının babasının büyük ailesinin akrabası sayılırlar. Böylece akraablık sistemi tek taraflı (ünilateral) olmağa mütemayildir.

Akraba zümresi de hane zümresi gibi baba tarafından olan akrabaları ihtiva eder; fakat evlenmiş olan kızları ve kız tarafından olan

zümriyeti ihtiva etmez. Buna mukabil baba tarafından evlâtların zevcelerini (başka haneden geldikleri halde) zaman geçtikçe içine alır.

Kabilenin hudutlarının nereye kadar varacağı katî olarak söylenemez. Tabirin içine aileye sonradan girenler değil, sadece kan akrabaları dahildir, (iç güveysinden bahsederken bunun istisnaları olduğunu zikretmiştik.) İhtimal ki beş altı nesil zarfında kendilerini müşterek bir babaya irca edebilenler ve onların zevceleri, bu akraba zümresine mensup addedilirler. Fakat fiiliyatta böyle katı bir jenealojik hesaplayış mevcut değildir. Esasen kayıtlı jenealoji yoktur. Eski nüfus kütükleri bulunmakla beraber köylü bunlarla alâkadar değildir. Onlar nahiyede, bir köşede durur. Köyde jenealojik hatlar ancak bir iki ihtiyarın hafızasında yaşamaktadır.

Gerçekte vaziyet şöyledir: köyün nüfusu uzun zamandanberi sabittir. «Kabile»nin âzası artmadıkça talî taksime uğramaz. Artsa bile evvelce izah ettiğimiz gibi, köyün toprak ve istihsal siasının mahdudiyetinden dolayı, başka taraflara muhaceret olması icabeder. Muhaceret edenler ise akraba zümresinde faal bir rol oynamaktan çıkar. Bir veya iki nesli müteakip bunlar arasında akrabalık bağları fonksiyonlarını kaybeder. Bundan dolayı azası daimî bir surette başka köyde veya şehirde bulunan akraba zümresi veya «kabile»ye raslanamaz.

Herkes kendisinin hangi «kabile»den olduğunu mutlak surette bilmez. Ancak ileride zikredeceğimiz gibi, tanınmış «kabile»lere mensup olanlar kendi «kabile»sini bilir, başkaları da bunların hangi «kabile»den olduğunu bilir. Fakat mütebaki tanınmış, itibarlı ve zengin «kabile»lerden olmayanlar kendilerinin hangi kabilelerden olduklarını bugün iyice bilmezler. Ancak köyün yaşlısı eski muhtar Hasan Amca bunların hepsini biliyor. Bunu şu eşkilde izah edebiliriz: Verilen malûmata göre köyün başlıca üç ana «kabile»si Codurlar, Dazırlar, Cavcılar'dır. Ve rivayete göre köyü bunlar kurmuşlardır. Bunlara dahil olmayanların ecdadı sonradan gelip köye yerleşmişlerdir, ve hane adedi itibariyle köyün içinde mühim bir mevcudiyetleri yoktur. 117 hanelik köyde bu üç «kabile»ye mensup 46 hane olduğu halde, mütebaki haneler 25 akraba zümresi arasına dağılmıştır.

Burada ihtimal ki «kabile» zümresinin ehemmiyetini kaybetmekte olduğunu bir işareti ile karşılaşıyoruz. Hattâ bu üç «kabile»den maadakilere «kabile» demek doğru değildir. «Kabile»nin diğer bir hususiyeti kendisini teşkil eden azanın artık fertler değil aileler oluşudur. Yani ferdî aza bakımından bu zümre tek taraflı (unilateral) değildir. Kocasının «kabile»sine dahil olan bir gelin otomatik olarak kocasının

kabilesinin azası olur, ve babasının kabilesindeki azalığını kaybeder. Fakat onun «kabile»ye azalığı bir eklemedir. Onun menşe bakımından hangi «kabile»ye mensup olduğu bilinir. Bir kadın evlendikten sonra yavaş yavaş kocasının ailesinin lâkabiyle anılmaya başlar. (Lâkap hakkında aşağıda izahat verilecektir.) Meselâ Hacer babasının ismine izafetle «Abdil Ağaların Hacer» denirken yavaş yavaş günün birinde kaynatasının ismine izafetle «Coş Omarların Hacer» denilmeye başlamıştı. Garpta olduğu gibi, bir kadın evlenir evlenmez kocasının adını almaz. Ancak ileride zikrolunacağı veçhile, köydeki belli başlı «kabile»lerde endogaminin tercih edildiği hallerde kan, kocasının mensup olduğu «kabile»ye mensuptur.

M. köyünde tespit ettiğimize göre 28 akraba grubu vardır. Fakat hacim, servet ve mevki itibariyle bunların hepsi ayni ehemmiyette değildir. Köyün başlıca «kabile»leri: Codurlar, Dazırlar, Cavcılardır. Sıra ile, bunlara mensup olan hane adedi: 22, 14, 11 dir. Bundan sonra 8 haneli iki, 6 haneli iki, 5 haneli üç, 4 haneli bir, 3 haneli bir, 2 haneli beş «sinsile» vardır. Mütebakisi birer haneli sülâlelerdir. Köyün içerisinde bulunan yabancı tetkiçi pek tabiî olarak en kalabalık olan kabilelerle temas halindedir ve ancak onların ismini işitir. Başlıca üç «kabile»den maadakiler için bunlar: «Kulak asma, onların ehemmiyeti yoktur.» derler.

Müteakip sahifedeki cedvelde 28 zümrenin adını, ihtiva ettiği hane adedini, ve hangi mahallede sakin olduklarını görüyoruz. Bu cedvel vasıtasiyle, evvelce zikrettiğimiz bir mesele hakkında da şimdi burada fikir yürütebiliriz. O mesele de köyde akrabalığa müstenit zümreleşme ile mekânî mücaverete müstenit zümreleşme arasında acaba ne dereceye kadar bir teşarük vardır? meselesi idi. Bu cedvelde açıkça görüyoruz ki, belli başlı kalabalık «kabile»ler dört mahalleden birinde toplanmaya mütemayildir. Meselâ Codurların 22 hanesinin 18 i Güney mahallesinde oturmaktadır. Dazırların 14 hanesinin 8 i Kuzey mahallesinde oturur. Cavacı oğullarının 11 hanesinin beşi Güney, beşi kuzey mahallesindedir. Başlangıçta köylünün kendi ifadesine istinad ederek akrabalık yakınlığı ile mekân yakınlığı arasındaki «correlation»nun tam olacağını sanmıştık. Habuki iş kayde döküdünce bunun böyle olmayıp, yalnız hâkim bir temayül halinde olduğunu gördük. İhtimal ki, köylünün bu münasebetin tam olduğunu sanışı bir hane, kabilenin ekser hanesinin bulunduğu mahallerden uzak bir mahalleye geçtikçe onun akrabalık bakımından da uzaklaşmakta olduğunu şuursuz bir şekilde hissetmesinin bir neticesidir. Filhakika akrabalık münasebetleri sıkılığının mekân yakınlığ ile büyük bir münasebeti vardır.

Netekim akraba bir hanenin azası köyden çıktığı ve uzaklaştığı nisbette akrabalık münasebetleri de gevşer, veya büsbütün unutulur.

SOY	Hane	I	II	III	IV
1. Codurlar	22	18	3	—	1
2. Dazırlar	14	—	8	4	2
3. Cavcılar	10	4	5	1	—
4. Hacı Ali Oğulları	8	1	—	2	5
5. İdris Oğulları	8	1*	—	4	3
6. Çoban oğulları	6	—	—	1*	5
7. Deli Hacı Oğulları	6	—	1	2	3*
8. Hacı İmam Oğulları	5	—	4	—	1
9. Nasuh oğulları	5	1*	—	3	1
10. Yaldırlar	5	—	—	4	1
11. Kör Ahmetler	4	—	1	—	3
12. Masatlar	3	1	2	—	—
13. Ağabey Oğulları	2	—	—	2	—
14. Kürt Ali Oğulları	2	—	—	2	—
15. Sarı Mustafa Oğulları	2	—	—	1	1
16. Deli Hacı oğulları (Çatlaklar)	2	—	—	1	1
17. Demirli oğulları	2	—	—	1	1
18. Mince Oğulları	1	1	—	—	—
19. İmam Başı oğulları	1	—	1	—	—
20. İğri Oğulları	1	—	—	1	—
21. Biyazıt oğulları	1	—	—	1	—
22. Hatıp oğulları	1	—	—	1	—
23. Çıtak oğulları	1	1	—	—	—
24. Kupüş oğulları	1	—	1	—	—
25. Dodo oğulları	1	—	—	1	1
26. Ali Bucuk oğulları	1	—	1	—	—
27. Gökçek Kara oğlan oğulları	1	1	—	—	—
28. Hacı Salih Ef. oğulları	1	—	—	—	1*
Yekûn	117	29	27	32	29

(*) İşaretli yerlerde 1 adet iç güveysi mevcuttur.

M. Köyünde Muhtelif kabile ve hanelerinin dört mahalledeki dağılışını gösterir cedvel

I Güney Mahallesi
II Kuzey Mahallesi
III Pınarbaşı Mahallesi
IV Serindere Mahallesi

Codurların ekserisinin işgal ettiği Güney mahallesinde hiç Dazır hanesi yoktur. Yalnız Cavcılardan ve Masaatlardan bu mahalleye bir iki hane geçmiştir. Bu da bugünkü şartlar altında hiç olmazsa belli başlı bir iki «kabile»nin temerküz ettiği mahalleler olduğunu, fakat aralarına zamanla başka kabileler de karıştığını bize gösterir. Bu karışma ile evlenme ve miras intikalinin bir alâkası olması ihtimali vardır. Şurası muhakkaktır ki, köyün ekolojik bünyesinde akrabalık prensibi rol oynamaktadır, ayni «kabile» adını taşıyan hanelerin ayni mahallede bulunması ihtimali bizim için daima yüksektir.

Akrabalık sistemi fendin kendi akraba zümresi veya kabilesi içinde ve dışında bulunan fertlere karşı muayyen münasebetlerini tayin eder. Bir fendin kendi soyu veya akraba zümresine mensup bir kimseye karşı alacağı durum o kimsenin akrabalık sistemi tarafından o ferde tayin edilmiş olan uzaklık veya yakınlık derecesine tâbidir. Bu itibarla evvelâ köyde akrabalık terminolojisini, sonra şahsın muhtelif akrabalık derecesindeki fertlerle olan münasebetlerini, ve nihayet akrabalık sisteminin evlenemğe ne şekilde müessir olduğunu görelim.

Akrabalık sistemi ve terminolojisi bugün iptidaî cemiyetleri tetkik eden âlimler arasında en hararetli ve en mühim münakaşa mevzularından birdir. Fakat bu mevzuun yeni bir ehemmiyet kazanmasına ve çok tetkik edilmesine rağmen sosyolojik bakımdan tatminkâr ve nihaî bir neticeye henüz varılamamıştır. Türk köy akrabalık sistemi ve terminolojisi saahsında ise bizde şimdiye kadar hiç bir tetkik yapılmamıştır, ve bu saha tamamiyle bakir olarak durmaktadır. Bu itibarla bu mevzu üzerinde materyellerimizi ileride daha çok işlemeye terkederek şimdilik evvelâ mahiyette bir tahlil yapmaya teşebbüs edeceğiz. Bu çok güç mevzu üzerinde hatalar yapmak daima mümkündür. Onun için bu tahlilimizin ihtiyatla telâkki edilmesi ve ileride üzerinde daha çok çalışılması icabeder.

Akrabalık sistemi ve terminolojisi üzerinde fazla durmanın sebebi bunun köyün soyal organizasyonunun temelini teşkil etmesidir. Fazla olarak sosyal organizasyonun içinde fertlerin hakikî münasebetleriyle, akrabalık terminolojisinin ifade ettiği münasebetler çok defa birbirine tekabül etmez. Bu tekabülsüzlük yüzünden akrabalık terminolojisini ilk defa olarak tetkik eden Morgan'danberi birçok hatalar yapılmıştır. Ve akrabalık tabirlerini tam ve hakikî olarak almak yüzünden hakikatte mevcut olmayan münasebetler mevcut olduğu zannedilmiştir. Bunun için hiçbir akrabalık sistemini bir terminoloji listesi üzerinde tahlil etmek doğru değildir, buna ancak fiiliyattaki akrabalık münasebetleriyle daimî surette kaşılaştırarak tetkik etmek lâzımdır. Bil-

hassa köy cemaatında işin içine bir çok lisanî peşindelerin de karışması vaziyeti mudilleştirir.

Bundan maada akrabalık terminolojisinin kullanılışı daima bir ve ayni değildir. Şimdi anlaşılmıştır ki, ayni akrabadan bahsedişteki ahvale göre, muhtelif şekillerde bahsediliyor. Meselâ şehirde bile bir ana kocasına hitabederken başka bir tabir, kendisine kocasından bahsederler başka bir tabir kullanabilirler. Tabirlerin içinde kullanıldıkları vaziyet ve şartlara göre üç katagori terminooji ayırabiliriz:

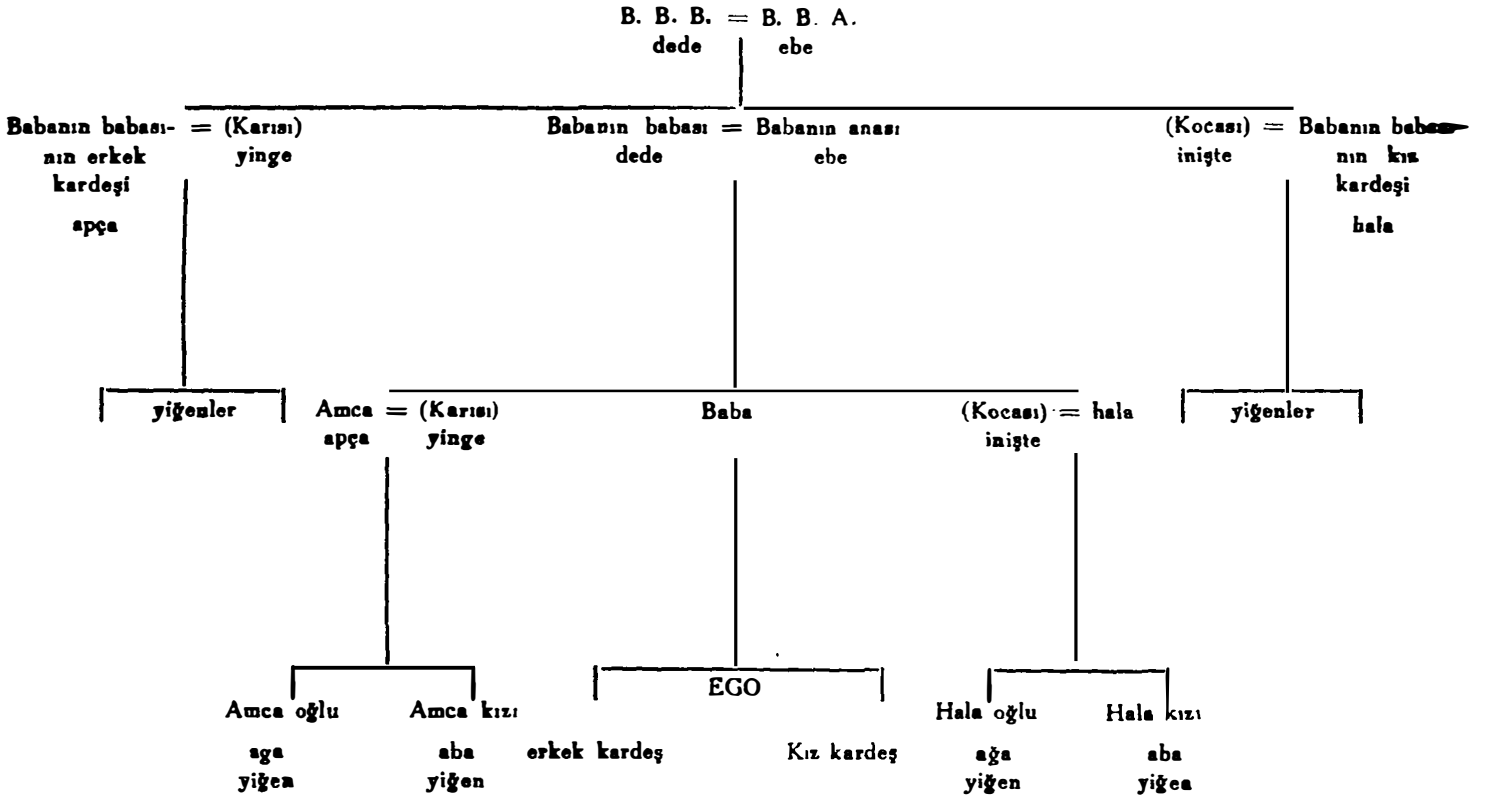
(a) Bir şahsın kendi akrabalarına doğrudan doğruya hitap ederken kullandığı tabirler, meselâ, ana, dayı gibi.

(b) Bir şahsın kendi akrabalarından başkalarına bahsederken kullandığı tabirler. Bu tabirler birinciden farklı olabilir. Meselâ kadın kocasının kardeşine doğrudan doğruya hitab ederken «ağa» dediği halde, ondan başkalarına bahsedrkn «kaynım» der.

(c) Lisanda bir şahsın akrabası olan diğer bir şahısla akrabalığını tasvir eden tabirler. Meselâ «A, B, nin kardeşidir» ifadesindeki kardeş tabiri gibi. Halbuki, A, B ye hitabederken «kardeş» kelimesiyle hitabetmez.

Ferdin hayatında en mühim olan birinci kategorideki tabirlerdir. Ve bizim mevzuumuz olan da onlardır. Onun için şahsı tâ küçüklüğünden alarak akrabalık münasebetlerinin teessüsü ile beraber tabirlerin neler olduğunu anlamaya çalışacağız. Çocuk temasta bulunduğu muhtelif kimseleri akrabalık tabirlerini zikrede ede tanır. Bu tabirlerin çoğunu umumiyetle çocukluğu esnasında öğrenir. Yalnız küçük kardeşlerinin tabirlerini ancak büyüdükten sonra kullanması muhtemeldir. Bir de evlendikten sonra lisanına bir iki tabir daha ilâve olunur. Bir çocuğun evvelce anlattığımız gibi hanenin patiryarkal mahiyetinden dolayı, ilk ve en çok temas ettiği ve tanıdığı akrabalar hane içindeki baba tarafı akrabaları yani, annesinden maada, baba, babanın babası, ve onun anası, bazen babanın kardeşleri, ve onların karıları ve çocukları, ve babanın evlenmemiş olan kız kardeşleridir.

Çocuk ekser ahvalde en yakın olarak annesiyle temas halindedir Fakat evin içinde annesinin meşgul olduğu zamanlar evin kadınlarından büyük anne, mevcutsa hala, abla, ve amucaların karıları da çocukla yakın temas halindedir. Evin erkeklerine gelince, çocuk büyürken babanın otoritesi de artar; ve babanın erkek akrabalariyle tanışmalar da ziyadeleşir. Bir çocuğun baba tarafından şu akrabaları olabilir:

Baba tarafı akrabaları

Şimdi köyde baba tarafının akrabalarına verilen isimler nelerdir? Hangilerine kadar tabirler vardır? Ve bütün bu tabirlerle hangi vasıflar ifade ediliyor? Bu levhada «şahıs» ın yukarısında üç, ve aşağısında bir nesil (batın) vardır. Üstte üçüncü nesilde bulunan babanın babasının babası ve onun karısı nadir ahvalde şahıs büyüdüğü zaman hayattadırlar. Çocuğun asıl teması daha ziyade babasının babası iledir, ve ona «dede» denir, onun karısına da «ebe» denir. Babanın babasının babası, ve babanın babasının anası da ayni tabirlerle anılır, yani onlar için ayrı bir tabir yoktur. Babanın biraderine «apça» (bazı yerlerde apuca), hemşiresine de hala denir. Fakat bu tabirler dedenin biraderiyle hemşiresine de tatbik olunur; yani bunlar için ayrı tabirler yoktur. Bazen eğer varsa asıl amcadan ayırmak için büyük amca denir. Amcanın oğlu eğer ego'dan çok büyükse yine «apca», degilse «ağa», veya «ağabey»; halanın oğlu yine «ağa», veya «ağabey»; amcanın kızı büyükse «apla» veya «aba»; eğer küçükse ayrı tabir yoktur. Ego tarafından adiyle çağırılır. Büyük birader «ağa», küçükse «kardeş», büyük hemşire «apla» veya «aba», küçükse «kardaş»tır. Ana bir, baba ayrı kardeş «üvey kardaş» bilâkis, baba bir ana ayrı kardeş «öz kardaş» olur. Evlenme tarikiyle bu levhaya giren akrabalardan: halanın kocasıyle ablanın kocasına: «niste», ağabeyin, amcanın, karılarına «yinge» tabirleri kullanılır.

Bu tabirlerin realiteye tekabül ediş veya etmeyişlerine göre şu vasıfları vardır:

1. Cinsiyet tefrik ediliyor: dede, ebe, baba-apça, gibi. Bu cinsiyet tefriki ile hane içindeki münasebetlerde mevcut olan cinsî tefrik gözetilmiş oluyor.

2. Nesiller tefrik edilmiyor: muhtelif nesil tabakalarına göre muhtelif akrabalarla ego arasındaki sosyal mesafe değişir. Meselâ büyük baba, bilhassa çok ihtiyarsa, çocuğun üzerine baba gibi ibr otorite kullanmaz. Çocukla onun arasındaki münasebet daha ziyade dostane ve gayri resmidir. Çocuğun babası, yaşadığı müddetçe dedeye karşı iktisadî mükellefiyetleri yoktur. Fakat bu etrminolojide babanın babası olan dede ile onun babası olan dede arasında bir tefrik yapılmıyor. Amca ile dedenin kardeşi arasında tefrik yapılmıyor. Bu gibi ahvalde sadce tavzihi bir tabir (öz) eklenerek «öz apça» deyince babasının asıl kardeşi olan amca anlaşılıyor. Nesil farkına göre ayrı tabirler okadar mevcut değildir ki, dedesinin biraderinin oğlu kendisinden büyük olduğuna göre ona da «apça» denir.

3. Kan akrabaları ile izdivaç yolundan olan akrabalar tefrik ediliyor: Meselâ babanın hemşiresi (hala) babanın kardeşinin (amca-

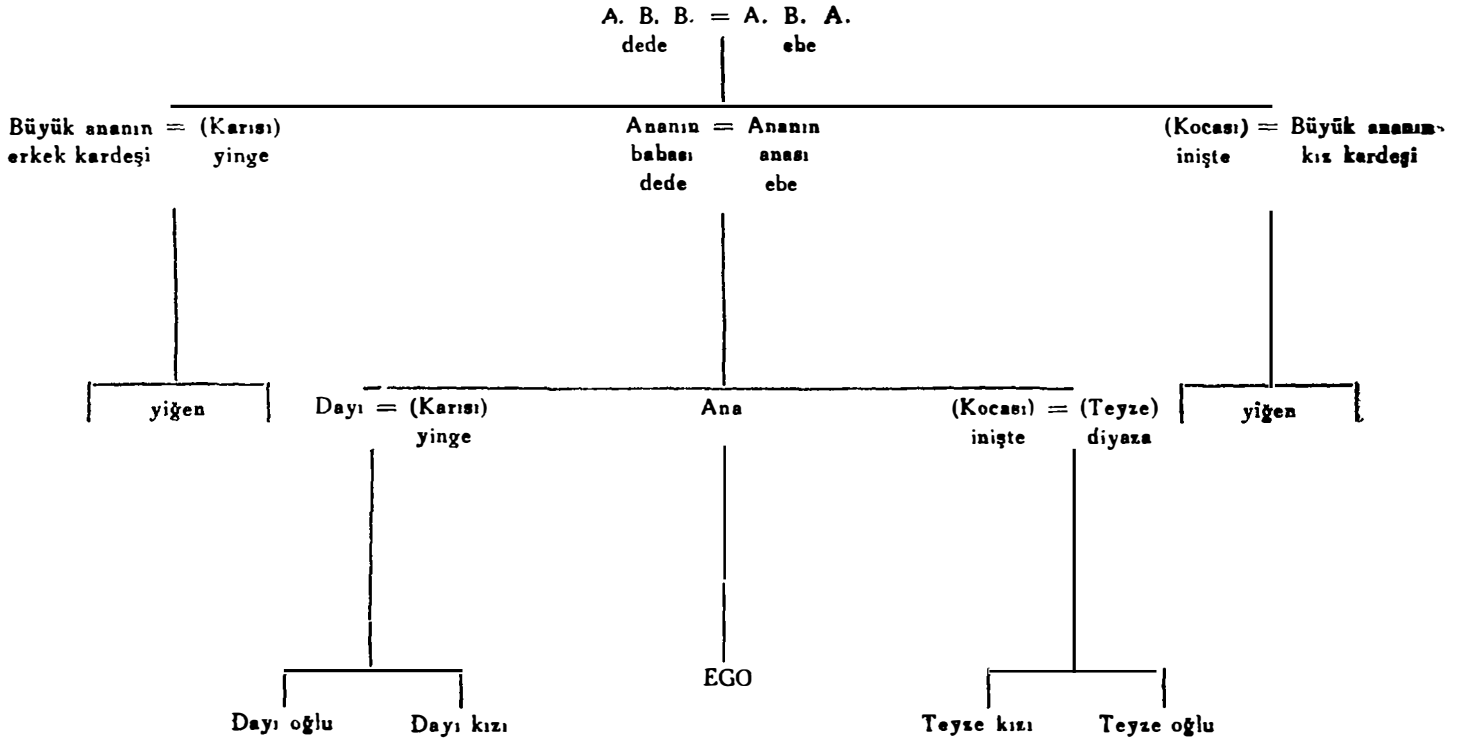
nın) karısından (yengeden) tefrik ediliyor. Hala kan akrabası, ikincisi ise evlenme tarikiyle teessüs etmiş bir akrabalıktır. Dünyanın birçok yerlerinde bu tefrik yapılmaz, fakat burada bu tefrika tekabül eden sosyal farklar da vardır.

Hala uzakta da otursa kan akrabalığı dolayısiyle çok yakın akraba telâkki edilir. Ego'yu sever, onunla münasebeti gayet dostanedir. Buna mukabil amcanın karısı olan «yinge» kan akrabası olmadığından dolayı ego ona çok yakın değildir. Bundan maada «ilti» geçimsizliği çok alıp yürüdüğünden, ve «yinge» ile ana rakip olduklarından umumiyetle birbirlerinin çocuklarını da sevmezler. Hattâ bir çok ahvalde hiç hoşlanmazlar. Bu her iki akraba kadın da ego büyüdüğünde ondan kaçmazlar.

Diğer bir misal olarak «apça» ile «inişte» zikredilebilir. «Apça» kan akrabasıdır, «inişte» ise değildir. «Apça» babadan ve deden sonra en yakın sayılan akrabadır. Fakat ego ile «inişte» arasında «yinge» ile ego arasında çok defa görülen antipati yoktur. Çünkü «inişte» daima uzakta olduğundan ego'nun onunla teması azdır.

4. Ayni neslin içinde büyük ve küçük akrabalar tefrik edilmiyor: meselâ küçük amca ile büyük amca, küçük baba ile büyük hala için ayrı tabirler yoktur. Yalnız ego'nun gerek kendi neslinden olmayanlar, ve gerek olanlar için müphem olarak «ağa» ve «aba» (veya apla) tabirleri kullanılır. Veyahut da tasrih için «büyük», veya «küçük» sıfatları kullanılır. Bu tefrik terminolojide yapılmadığı gibi sosyal mühim farklar da yoktur. Ancak ego'nun kendi neslinde, büyük biradere veya büyük hemşireye karşı olduğu gibi, az çok vardır.

5. Aile veya hane tefriki yapılmıyor: Baba tarafından olan akrabaların bir kısmı kendi hanesine ve ailesine mensuptur, bir kısmı ise mensup değildir. Terminolojide bu hususta bir tefrik yoktur. Halbuki fazla temas dolayısiyle doğan filî farklar vardır. Faraza çocuğun üç amcası var; ikisi kendi yanında, biri yukarı mahallede iç güveysidir. Çocuğun hanede bulunması iki amcası ve onların çocuklariyle münasebeti daha sıkıdır. Üçüncüsü ile pek az münasebeti vardır. Evine gittiği zaman bile misafir gibi gider. Hala için de ayni şey caridir. Egonun evlenmemiş halasiyle, evlenmiş ve uzaklaşmış halası ile olan münasebeti ayni değildir. Şu halde akrabalık terminoojisi ile akrabalık organizasyonu arasında tam bir tetabuk yoktur. Ancak umumî tasnif sisteminde böyle bir tekabül vardır, fakat hususî ayrı alâkalarda bu yoktur. Bütün akrabalık sistemini teker teker tasvir edecek kadar tabir mevcut değildir.

Ana Tarafı Akrabaları

Şimdi ana taarfnıdan olan akrabalara gelelim. Ana tarafı akrabaları çocukla bir hanede değildir. Bununla beraber, bilhassa ayni köyde .eler ve evleri yakınsa az çok temas ederler. Ancak başka köyde iseler temasları çok azdır, senede bir iki defaya inhisar eder. Ayni köylerdeki analar ve kızlar birbirlerine (meselâ lohusalık gibi ahvalde veya iş hususunda) az çok yardım ederler. Eğer babanın babası sağ değilse baba askerde olduğu zaman çocuk dayısından ve anasının ebeveyninden çok defa yardım görür. Çünkü dedenin öldüğü ahvalde çok defa babası amcasından iktisadî manada ayrılmış, temasları azalmıştır. Çocuk arasıra annesinin ebeveyninin yanına bir müddet kalmak üzere gider.

D. köyünde bildirildiğine gör, baba tarafından olan akrabalar, ana tarafından olan akrabalardan daha yakın sayılmıyorsa da çocuğun iktisaden baba hanesine bağlı oluşu büyük bir fark yapar. Öksüz kalan bir çocuğa eğe rvarsa, dayısı değil amcası bakar. Zira mülke bakan ve vesayet eden amcasıdır. B. köyünde denildiğine göre, çocuğun ana tarafı akraabla'yle yakından teması yoktur. Bu akrabalar cıvar köylerden birinde ise ziyaretlerine ancak senede bir iki defa, daha ziyade bayramlarda gidilir. Daha uzakta ise bu temas asgariye iner. Bununla beraber, ana tarafın akrabaları köyde bile olsalar evde kayın ana, görümce ve elti gibi kimseler olduğu zman pek sık gidip gelmeye çekinirler. Gelin, suya veya başka işe giderken ebeveyninin evine dalıverir.

Muhtelif köylerde aldığımız neticeler birbirini nakzedecek mahiyette değildir. Belki, birbirini tamamlar. Esasen bütün köylerde vaziyet aynidir. Çocuk ana tarafının evinde (kendi hanesinde baba tarafından olan akrabaların isimlerini öğrendiği muhitten farklı olan bir muhit içinde) ana tarafının akrabalarını öğrenir, ve tanır. Bu itibarla bu isimlerle müterafık olan münasebetler ve hisler de farklıdır. Anasının ebeveyninin torunları olmadıkça çocukla alâkaları daha fazladır. Faka. kendi torunları varsa bu alâka azalır. Ana tarafının akarbaları ile baba taarfının akrabaları birbirleriyle de akraba olabilirler O zaman kadın oğlunun çocuğunu alarak sıksık «düğürşü»sünün evine, yani gelinin ebeveynine ziyarete gider. Bu esnada çocuk kendi evindeki gibi değildir. Misafirliğe gelmiş gibidir. Yaramazlık yaparsa anasının anası müdahale etmez, halbuki babasının anası onu susturur. Yani, çocuğun yanında babasının anası varken anne annesinin ona müdahaleye hakkı yoktur, ve yakışık almaz. Yalnız iç güveyliği ahvalinde iş tamamiyle değişir. Anasının ebeveyni çocuğu asıl torunları gibi benimser, bir hanede otururlar, onunla meşgul olurlar. O takdirde zaten oğullarının çocuğu yoktur.

Yukarıdaki tabloda bir çocuğun ana tarafından olan akrabaları da gösterilmiştir. Baba tarafı akrabaları için kullanılan hususî tabirlerle ana tarafı için kullanılan hususî tabirler arasında prensip bakımından hiçbir fark yoktur. Miktar, cinsiyet, nesil ve saire tefriki hususlarında aynıdır. Halbuki sosyal münasebetlerde vaziyet böyle değildir. Filiyatta ana tarafı akrabaları ötekiler derecesinde akraba sayılmaz. Meselâ «dayı» veya «diyaza» (veya tiyze) çocukları amca ve hala çocukları kadar yakın değildir. Uzakça ana tarafı akrabalığına akrabalık bile denmez: «Ana tarafından bulaşıklık var» derler. Ego ile en çok teması olan ana tarafı akrabaları ananın ebeveynine, ebe ve dedeye münhasırdır. İkinci derecede dayı gelir. Teyze onların evinden gitmiştir, o evlendikten sonra münasebet büsbütün azalır.

Bir çocuğun ebeveyni ölürse o çocuğa babasının ebeveyni bakar Onlar da yoksa, vakitli halli iseler ve bilhassa fazla torunları yoksa onu mutlaka anasının ebeveyni alır. Eğer evli ağabey veya abla varsa onlar alırlar. Aksi takdirde amcası alır. Amcası yoksa halası alır. O da yoksa tekrar ana tarafına geçilir, ve dayısı alır. Dayısı da yoksa, bilhassa kız çocukları, teyzesi alır. O da yoksa akrabalık hudutları burada sona erer, ve çocuğu kimse almaz, şunun bunun yanında hizmetkâr ve «ırgat» sıfatıyle durur. Çocuğu amcası aldığı takdirde yengesi ona umumiyetle fena muamele eder. Umumiyetle «yenge üvey anadan daha iyi değildir» diye kabul edilir. Çünkü eltiler arasında dehşetli rekabet vardır. Çocuğu bundan kurtarmak için mümkünse ana tarafı akrabası alırlar. Filiyatta dayının ve teyzenin yanında duran çocuklar amcaları yanında duranlardan daha çoktur. Bilhassa teyzenin yanında kızlar, dayının yanında oğlanlar bulunur. Onlar yiğenlerini severler.

Karı veya koca öldüğünde geriye kalan tekrar evlenir. Erkekler kaç yaşlarında olurlarsa olsunlar tekrar evlenirler. Veya filen derhal evlenemeseler bile prensip bakımından günün birinde evleneceklerini bilirler. Eve muhakkak bir üvey ana gelir. Üvey analar da çocukları hiç bir zaman sevmezler. Erkek evde zahiren her ne kadar hâkim olsa bile hakikatte yine karısının tesiri altındadır. Evde neler cereyan ettiğini göremez. Üvey analar çocuklara fena muamele eder, kâfi derecede doyurmaz ve dayak atarlar. Bunun şahıslara göre muhtelif dereceleri vardır. Çocuğu bu vaziyetten kurtarmak için mümkün olursa onu anasının ebeveyni alır. Oğlanlar biraz büyüyünce kendilerini müdafaa edebilirler. Fakat bu hususta kızların vaziyeti daha müşküldür. Baba öldüğü takdirde ana ihtiyarsa tekrar kocaya varmaz, çünkü bu çok ayıp sayılır, bilhassa yetişmiş oğulları varsa. Hattâ orta yaşlı olduğu zaman da çok defa evlenmez. Fakat gençse evlenir, çok defa ço-

cukları babasının akrabalarına bırakır. Eğer bu kabil olmazsa ve üvey baba da kabul ederse çocuğu da beraber alır. Bu takdirde de çocuğun vaziyeti daha iyi değildir. Bilhassa oğalnsa üvey baba ile sık sık temasta bulunacağından çok defa araya büyük bir nefret girer, çocuk sık sık dayak yer. Baba bir kardeşler her nekadar daha yakın telâkki edilirlerse de ana bir kardeşler birbirlerini daha fazla severler. Bu vaziyetin diğer bir şekli de «kuma» bulunan hanelerde gözükür. Vaziyet yine aynidir. Ana ile kuma birbirlerinden nefret ettiklerinden baba bir kardeşler de çok defa birbirlerini sevmezler.

Şimdi izdivaç tarikiyle teessüs eden sihriyet tabirlerini ve münasebetlerini, gelin ve damadı ele alarak, görelim: eve hariçten gelen gelin kocasının hane halkı için ne gibi tabirler kullanır? Eve gelen gelin bir ay kadar kocasının yanında hiç konuşmaz. Kocasının akrabasına evvelâ kısmen kocasının kullandığı tabirleri kullanır. Bu müddet zarfında her ikisinin de birbirlerine hitap edecek tabirleri yoktur. Bir ay kadar sonra kocasına adı ile hitap etmeğe başlar. Kocası da öyle. Fakat kocasının ebeveyni ile konuşurken onlara kocası hakkında «oğlun» veya kaynı ile konuşurken «kardeşin» diye bahseder; kocasının adını asla söylemez. Kocasının akrabalarına gelince, bir kısmına kocasının kullandığı tabirleri kullanır, bir kısmına kullanmaz. Meselâ kocasının anasına, babasına, kardeşine, amcasına, halasına, teyzesine ve dayısına kocasının kullandığı tabirleri kullanır. Kocasının kardeşinin karısına «elti» der; kocasının kız kardeşine «görümce» der. Çocuğu olduktan sonra, çocuğa babasının akrabalarını tanıtmak çocuğa verilecek terbiyenin bir parçası olduğundan çocuğa hitap ederken çocuğun kullanması icabeden tabirleri kullanır; fakat sair ahvalde eskisi gibi devam eder. Çocuğundan bahis için kaynata veya kaynatasına veya kocasına hitbederken onların çocuk için kullanacağı tabirleri kullanır; «torunun» veya «oğlun» der.

Damat için de ayni şeyler caridir. Karısının babasına «baba» der, anasına «ana» der. Karısının erkek kardeşine «kayınım» der. Fakat gelin kocasının akrabalarını mufassalan bilmek ve ona göre hareket etmek mecburiyetinde olduğu halde damat karısının akrabalarını aynı nisbette bilmez. En çok karısının ebeveynini, erkek kardeşini ve daha az derecede kız kardeşini, amcasını bilir.

«Baldız», «bacanak», «elti», «görümce» şehinde kullanılan mânalarında kullanılırlar. Yalnız şehirdekinden biraz farklı olan üç tabir «düngürşü», «gelin kız», ve «güvey»dir. Kocanın anası ile karının anası birbirlerine düngürşüdürler; nişanlanmış kız, müstakbel kaynana

ve kaynanasına gelin kızdır; güvey tabiri ise daima «damat» tabiri mukabili olarak kullanılır.

Akrabalıkla alâkadar olan diğer bir hâdise adlardır. Biz burada ayrı zümrelere tekabül eden dört nevi ad bulunduğu neticesine vardık (*).

1. Ferdî ad. Her ferdin köyde bilinen ve çağırılan kendi adı vardır; Ahmet, Mehmet, dilâh... gibi. Bu adların nasıl alındığı ve nelerden ibaret olduğu hakkında mevcut malûmatı vermeğe bu eserin umumî plânı müsait değildir.

2. Soy adı. Dar mânasındaki karı-koca ailesinin evvelce şimdiki mânada adı yoktu. Ancak ekser adamların çocuklarını hep birden zikretmek için kendi isimlerinin nihayetine «oğlu», «gil» veya «uşakları» ilâvesiyle zikrediliyor. Bazan kadınların adı da evlâtlarına geçer; meselâ Alimeler ve Mavrlar gibi. Kadınların isimlerinin evlâtlarına geçiş muhtelif şekillerde olur. Eğer kadın dul ise çocuklarına onun adı verilir. Bazan kocası askerde ise çocuklar yavaş yavaş daha çok tanınmış olan analarının adı ile tefrik ediliyor. Meselâ Ömer Ağa askerde iken vlâtları analarının adına izafetle «Seydın Uşakları» diye anılırlardı. Ömer Ağa askerden gelince çocukları tekrar onun adı ile çağrılmağa başladı.

Soy adı kanununun kabulünden sonra her aile reisi bir soy adı kabul etmiştir. Bu adlarla diğerleri arasında hiç bir münasebet yoktur. Hepsi de sun'î olarak icadolunmuş ve alınmıştır. İçlerinde şehirde tanınmış zatların isimlerinin aynı olanlar da vardır. Bu adlar yalnız resmî hayatta kullanılır. Kadınlar kocalarının veya oğullarının soy adlarını bilmezler. İhtiyarlar da bilmezler. Ancak muhtar ve ihtiyar heyeti âzası bilir. Yalnız bunlardan bir tanesi, lâkap haline inkılâp etmiş ve herkes tarafından öğrenilmiştir. Soy adları alınırken «kabile» adları alınmamıştır. Bugün köyde 29 tane «kabile» adı varken soy adlarının adedi hane adedine yakındır (Çünkü bir soy adı bugün bir hane teşkil etmiyor. Hanelerini ayırmış kardeşler ayni soy adını taşıyor.) Yani bir kabileye mensup kimseler muhtelif soy adları almışlardır: ve bunda tamamiyle şehirde tutulan yol tutulmuştur. İhtimal ki bu da «kabile» adlarının soy adı yerini tutacak kadar tamamiyetini muhafaza etmemekte olduğunun bir delilidir.

3. Lâkap veya büyük (genişlemiş) aile adı. Bir «kabile» içinde aynı adı taşıyan çok kimseler vardır. Lâkap bu kimseleri birbirinden ayırıyor. Lâkap tek bir şahsa verilir, fakat onun hanesi halkına teşmil

(*) Bakınız: Mediha Berkes, «Adlar ve Lâkapları» (Yurt ve Dünya mecmuası sayı 5, 1941).

edilir. Lâkap şu şekilde meydana gelir: müsbet veya menfi bir şöhrete ait bir vasıf lâkap olarak başkaları tarafından verilir. Bu bazan bedenî bir kusura delâlet edebilir: Körlük, topallık, kellik, çolaklık gibi. Bazan bedenî olmayan ve kusur telâkki edien bir hususiyetten galat olarak verilir. Meselâ, askerden geldikten sonra şivesini değiştirip «kırlardan geldım» tarzında köylüye yabancı ve komik gelen bir şekilde konuşan Ahmed'e ve çocuklarına yavaş yavaş «Kırdarlar» lâkabı takılmıştır. Bazan meziyet telâkki edilen bir husudiyet için verilir Meselâ okumuş kimse için «molla» lâkabı verilir. Lâkaplar nahoş oldukları takdirde sahibinin gıyabında söylenir, fakat herkes tarafından bilinir. Bunların içinde müstehçen olanlar da vardır. Ferdî adın ömrü ferdin ömrü ile mütenasıp olduğu gibi, lâkabın ömrü de hanenin ömrü ile mütenasiptir. Biraz sonra zikredeceğimiz kabile adı gibi sürekli değildir. Ancak iki üç nesil devam eder.

4. «Kabile» adı. Dışardan gelen biri köyden birinde «kimlerdensin?» diye sorsa verilen «Dazırlardanım» cevabı bir «kabile» adını ifade eder. M. köyündeki «kabile» adlarından evvelce bahsetmiştik. Bu ad umumî hayatta bir şahsa ad olarak kullanılmaz. Ancak onun soyunun, sopunun ne olduğu anlaşılmak istendiği zaman kullanılır. Bunları ancak bir iki ihtiyar bilir ve gençler de akrabalık zümresi münasebetlerinin icap ettirdiği ahval hadis oldukça tedricen öğrenirler. «Kabile» ve akraba zümrelerinin adlarını gösteren cedvelde görüleceği veçhile büyük «kabile»lerin isimleri menşei meçhul kelimeler olduğu halde diğerleri bir ferd ismine «oğulları» veya «ler» ilâvesiyle yapılmışlardır. Hakikatte bunlarla lâkaplar arasında pek pek küçük bir fark vardır; bütün evsafı ile bunları «kabile» olarak saymak mümkün değildir.

Akrabalığın cemaat hayatındaki rolünü geniş şehir cemiyeti içinde yetişen kimseler ihtimal ki kolayca tasavvur edemezler. Halbuki köy o kadar küçük bir zümredir ki, içinde hemen her kes birbirinin kimin nesi olduğunu bilir. Bütün halkın birbiriyle olan münasebetlerinde akrabalık bağları daimî surette işe müdahale ettiği için ferdler arasındaki tavırların teşekkülünde ferdin akrabalık sistemindeki mevkii daima rol oynar. Akrabalık hadleri haricinde bir kimseye bir tavır almak köy zihniyetinin güçlükle tasavvur edebileceği bir şeydir. Bunun misalini kendimizle köy arasında bir rabıta kurmak ihtiyacını hissettiğimiz zaman müşahede ettik. Bir defa, bir köyle temasa girerken daima bir tanıdık vasıtasiyle takdim edilmek icabediyordu, ve o tanıdıkla aramızdaki münasebet iyice bilinmeden hatıra ilk gelen şey akrabalık

oluyor, ve mevzuu bahis tanıdığın nesi olduğumuz soruluyordu. Veyahutta bizi köye tanıştıran zat: «uzaktan akrabamdır» demek mecburiyetinde kalıyordu. Başka türlü köyden olan bir şahısla aramızda nasıl bir bağ olacağı tasavvur edilemiyordu. Filhakika, şehirden köye misafir gelenler arasında bizden başka, köyle akrabalığı bulunmayan bir kimseye rastlamadık.

Bunun diğer bir cephesi köye tetkik yapmak üzere arkadaşlarla beraber gittiğimiz zaman gözüküyordu. Köylü, şehirden gelen birkaç kadın ve erkeği görünce bu muhtelif şahısların birbirlerine olan akrabalık durumlarının ne olduğunu anlamak merakına düşüyordu. İlk zamanlar bu kabilden sualler karşısında kaldığımız zaman sadece: «Arkadaşız, bir mektepte muallimiz.» gibi cevaplar verdiğimiz zaman bu kendilerini tatmin etmiyordu. Bir müddet tecrübeden sonra, işimizin daha kolaylıkla başlayabilmesi için bu ilk sualleri mümkün mertebe çabuk geçiştirmek için aramızda sahte akrabalıklar tesis etmek mecburiyetini dahi duymuştuk. Bu misaller köydeki akrabalık bağlarının muhtelif fertler arasındaki münasebetlerin derecelenmesi hususunda ne kadar mühim bir rol oynadığını gösterir. Köy hayatında akrabalık temelinin bu ehemmiyetinden dolayı hakikî akrabalığa istinat etmeyen bazı teşarük şekilleri, sunî olarak hakikî veya remzî mânada akrabalık münasebetleri kurulur. Bunlardan (a) evlâtlık edinme, (b) süt kardeşliği, (c) ahret kardeşliği, (d) hitap olarak akrabalık terimlerinin kullanılma şekilleridir.

Evlâtlık tarikiyle bir şahıs başka birisinin akrabalık zümresine tevlit veya evlenme bağı olmaksızın kısmen ithal edilmiş oluyor. Mevzuumuz olan köylerin hepsi nazarı itibara alınırsa bu şekilde evlât edinme ekserisinde olmadığı gibi, hiçbir yerde umumî bir âdet değildir. Meselâ B. köyünde evlâtlık alma âdeti yoktur. Halime kadının çocuğu olmamıştı, bundan dolayı çok müteessirdi. Niçin evlâtlık almadığını sorduğumuz zaman: «köy yerinde kimse çocuğunu vermez, verse de el sıpasından hayır gelir mi hiç?» cevabını verdiler. Köy zihniyetinde, bir çocuktan ancak kendi anasına babasına hayır gelir, kendi kanından olmayanlara asla. Herhalde evlâtlık alındığı ahvalde filiyatta da böyle olsa gerektir. Çocuğun kendisi de bu zihniyetin adamı olduğundan hakikî olmayan bu analığını ve babalığını hiç bir zaman benimsemez. Analığını, babalığını terkedip yabana çalışmaya gitmiş evlâtlıklar buduğunu duyduk. Analık ve babalıklar da bunu pek tabiî karşılıyorlar, mütessir olmuş gözükmüyorlardı.

I. köyünde bir evlâtlık vakası vardır. Köyden bir kadın şehir yo-

lunda dört beş yaşlarında bir çocuk bulmuştur. Bunu hükûmete haber vermiş, fakat anası babası bulunmadığından kendisi evlâtlık olarak almıştır. Fakat çocuktan kendisine bir iyilik geleceğine asla itimadı yoktur. Bilhassa bu çocuğun vaziyeti daha şüphelidir. Çünkü anası babası da belli değildir. H. köyünde bir evlâtlık vakası vardır. Çocuğu olmamış yaşlı bir karı koca köyden anası babası ölmüş ve ortada kalmış bulunan iki yaşlarında bir çocuğu evlâtlık olarak almışlardır. Karı koca bu çocuğu seviyorlar. Ne de olsa kendi köylerinin çocuğudur. Pek küçük olarak almışlardır, evlâtlık olduğunu bu çocuğa bildirmeyeceklerdir. Burada, şuurlu olmasa bile etrbiye ve telâkkilerin insan üstündeki rolünü hissetmişler demektir.

A. köyünde bugün yetişmiş bir delikanlı olan bir evlâtlık vardır. Babası ölmüş, anası kocaya varmış, kendisi de ağabeysiyle beraber ortada kalmıştı. Bunun üzerine bir aile bunu evlâtlık olarak büyüttü. Bu çocuğun mevkii hakikî evlât derecesinde değildir. K. köyünde bir evlâtlık vardır. Bu, civar köylerden pek küçükken alınmış bir erkek çocuktur. Hem anası, hem babası vardı, fakat geçinemeyip ayrıldıklarından ortada kaldı. Topal Omar ağa ile karısının çocukları olmadığından aldılar. Bazen çok çocuğu olan bir aileden bir bir kız istedikleri zaman vermiyebilirler.

M. köyünde hiç evlâtlık alan yoktur. Çocuğu olmayan birkaç aile vardır. Bu evlerde asla rahat huzur yoktur. Kocalar daima çocuk doğuramayan kadınlariyle kavga ve döğüş halindedirler. Bazıları: «Beni ever» diye karısını tehdit eder, bir kısmı karısını sıksık döğer, diğer bir kısmı hiç olmazsa başına kakar. Kadınlar evlât sahibi olabilmek için ellerinden gelen çareye baş vururlar. Eski ebelere ve hocalara para yediriler. Elekçi kadınlardan aldıkları ilâçları yerler. Hayatlarını tehlikeye koyarak her tavsiye edilen muzir ilâçları yaparlar. Buna rağmen kimse evlâtlık almak istemez. Köyden pek fakir ailelerden üçü kızlarını şehre evlâtlık olarak vermişlerdir. Bunlardan yalnız bir doktorun evlâtlığı olan bir tanesinin rahatı çok iyidir.

Öyle gözüküyor ki, evlâtlık ile teaddüdü zevcat arasında bir münasebet vardır. Bunlar makûsen mütenasiptirler. Şimdiye kadar tesbit ettiğimize göre, teaddüdü zevcatın revaçta olduğu yerlerde evlâtlık alınmıyor. Olmadığı yerlerde ise evlâtlığa daha sık raslanıyor. İhtimâl ki ileride poligami büsbütün oratdan kalkınca ve evlâdı olmayan erkekler bir kadın daha almaktan ümidini kesince yetim çocukları evlâtlık olarak almak ceryanı başlayacaktır.

Küçükken ayni kadından süt emen iki çocuk birbirinin süt kardeşi

olur, buna «emişmek» derler. Süt kardeşleri hakkında da «emişik» derler. Süt kardeşliği daha ziyade yakın akraba arasında olur. Büyüdükleri zaman süt kardeşlerin evlenmeleri memnudur. B. köyünde emişenler vardır. Bunlar kardeş sayılırlar. Hattâ kardeşten farklı olarak, nazariyede bunların çocukları da birbirleriyle evlenemez. Fakat filiyatta bu derecesine riayet edildiğini zannetmiyoruz. Emişmek iki aile arasında samimiyete sebep olabilir. Fakat bu yakınlık hiç bir zaman evlât ve kardeşlik derecesinde değildir. Bunun mirasa da hiçbir tesiri olmaz. H. köyünde denildiğine göre süt akrabalığı oldukça mühimdir. Süt evlât hiç olmazsa yarı evlât sayılır. Uzak bir akrabalık varsa onu kuvvetlendirmeye yarar. Süt akrabalığı kan akrabalığı derecesinde olmasa bile yine bir akrabalıktır. Ananın karakterinin, ve bazı hususiyetlerinin sütü vasıtasiyle çocuklara geçtiği kabul edilir. Ebeveyni ölmüş olan bir çocuk süt akrabalarından az çok bir yardım bekleyebilir. K. köyünde emişenler çoktur. Süt evlât sevilir, lâkin asıl evlât gibi olamaz.

Ahret kardeşliğine hemen bütün köylerde raslanır. Arada akrabalık olmadığı zaman birbirini seven, ve yaklaşmak isteyen dostlar aralarında sunî bir akrabalık kurarlar, buna «ahret kardeşliği» derler. M. köyünde bilhassa kadınlar arasında birçok ahret kardeşi olanlar vardır. Burada ahret kardeşliği için hiç bir seremoni yapılmaz. Ahbap olup birbirlerine gece yatısına gidenler, ve hediye verenler ahret kardeşi sayılırlar. Ahret kardeşi hem köyün içinde akran komşu kızları veya delikanlıları arasında, hem de hariçten, civar köylerden veya şehirden birbirinden hoşlanıp dost olmak isteyenler arasında bir nevi yakınlık tesisine yarar. Meselâ birçok seyyar satıcılardan bilhassa iki tanesi M. köyüne sıksık gelir. Çünkü bunlardan bir tanesinin bu köyde kız kardeşi, diğerinin de bir ahretliği vardır.

B. köyünde ve K. köyünde herkesin iki üç ahretliği olduğunu, bu adetin bilhassa kadınlar arasında daha fazla olduğunu söylediler. Bu kardeşler çok defa ayrı ayrı yerlerden seçilir. Bu, belki muhtelif yerlerle temas edebilmek, muhiitni genişletmek arzusundan doğar. Meselâ bir kadının biri B. köyünde, diğeri C. köyünde, bir üçüncüsü şehirde üç ahretliği vardır. Ahretlik mutlaka ayni cinsler arasında olur. Bir kadının bir erkek ahretliği olamaz. Fakat bir kadın ahretliğinin kocasiyle az çok ahbap sayılabilir. Hakikî ahret kardeşler birbirlerini asla unutmazlar. Gelirken birbirlerine hediyeler getirirler. Çorap, terlik, entarilik kumaş gibi şeyler alırlar. Senede birkaç defa birbirlerini yoklarlar.

Ahret kardeşliğinin böyle olması icabederse de her zaman olmaz. Bazen bundan istifade etmek isteyenler de çıkar. Meselâ M. Çavuşun karısı şehirde yeni tanıştığı bir kadınla ahret kardeşi olmuştur. Daha üçüncü temaslarında kadının kocası bu ahret kardeşliği rabıtasına güvenerek M. Çavuştan yirmi lira borç almış ve bir daha da gözükmemişlerdir.

B. köyünde ahret kardeşliği şöyle olur: iki taraf birbirlerinin serçe parmağını tutarlar, ve:

Kan kan kardeşlik,
Benden ayrılan kızılbaşlık

derler. Bunun daha sağlamı birbirinin parmağını iğne ile delip kanır emmekle olur. Bu çeşit kardeşler de vardır, ve daha sağlamdır. Hattâ böyleleri ölürken evlâtlarını kan kardeşlerine emanet edebilirler. Ahret kardeşliği için bu neviden bir seremoni yapılmasa bile bütün münasebetler akrabalık sistemi içinde mütalâa edildiğinden samimî arkadaşları ahretlik telâkki eder, bahsederken: «ahretlik misiniz, ahretlikdirler, ahretlik olmuşlar» gibi tabirler kullanırlar.

Evlâtlık tarikiyle akrabalığa benzeyen ve yine akrabalıktan müştak olan ve yeni sosyal münasebetler kurmak için akrabalık tabirlerinin metaforik mânada kullanıldığı haller vardır. Bu nevi münasebetlerin ne kan akrabalığı, ve ne de evlenme tarikiyle bağlı olmayan kimselere teşmili köyde umumî bir şeydir.

Baba, ana, dede, ebe tabirleri müstesna olmak üzere birçok akraablık tabirleri yaş ve cinsiyetlerine göre ve köye olan kan ve sıhriyet yakınlığına göre her hemşeriye hitabederken kullanılır. Ana tarafının akrabları için kullanılan tabirler (annenin ebeveyni için olan tabirler müstesna) annenin köydeki ebeveyninin hakkına hitabederken kullanılır. Akraablık terminolojisinin bu tarzda kullanılışı yaş guruplarının tasnifine yarar. Ve her bir yaş grubuna karşı olan muhtelif sosyal münasebetleri, filî akrabalık münasebetinden müştak olan münasebetlerle tayin eder.

Akrabalık tabirlerinin bu şekilde teşmil edilmiş tarzda kullanılışının maksadı şudur: her tabir ile müterafık muayyen bir psikolojik tavır vardır ki, bunların herbiri ferdin muhtelif fertlerle olan münasebetlerine göredir. Bu hissî tavırlar akrabalık tabirlerinin ayni akrabalık mevkiinde bulunmayan kimselere de teşmili ile onlara da tevcih edilmiş oluyor. Faraza bir adam «amca» demekle hakikî amcasına gösterdiği hürmet ve itaat hissini ve tavrını ifade etmek istiyor. Dayıya karşı gösterilen tavrı ile «amca»ya karşı gösterilen tavır farklıdır. Dayıya kar-

şı (ve dayı diye hitab ettiği kimselere karşı) alınan tavır daha lâübali ve mahremanedir.

Köyde «ağa» tabiri köyün zengin ve hürmete lâyık erkeklerine verilir. Köyün hürmete lâyık ihtiyarlarına: «apuca», veya «apça» diye hitabedilir. Bu adamların ismi de bu hitabın başına getirilir: Hasan apuca gibi. Köyde hürmete lâyık oğlu bulunan ve sayılan kadınlara «hala» diye hitabedilir. Hediye hala, Naîl hala gibi. Dayı ve teyze tabirleri daha lâübalicedir. Bu tabirler köyde pek sayılmıyan, ehemmiyet verilmiyen erkeklere ve kadınlara verilir. Genç veya orta yaşlı kadınlara: «aba», veya «apla» denir. Umumiyetle kadın tabiri olarak da «yinge», veya «kısıkli» tabirleri kullanılır. Bu tabirler yalnız çocuklar tarafından değil, umum tarafından ve daima ismin sonuna ilâve edilerek kullanılır.

IX

EVLENME

Hane azalığı tamamiyle baba tarafından (patrilineal) olduğu gibi. evlenmede de tamamiyle patrilocal usul caridir. Yani karı kocanın evine gelir. Evvelce de zikrettiğimiz gibi, şimdi her evlenen çift zarurî olarak kocanın babasının hanesinde oturmaz. Fakat gelin muhakkak surette kocasının hanesine gider. Yalnız bundan iç güveyliği hâdisesini istisna etmek lâzımdır. Bu bakımdan vaziyet her köyde ayni değildir. Bazı köylerde iç güveysi alma an'anesi olmadığı halde diğer bazı köylerde vardır. Yalnız şurası muhakkaktır ki, iç güveyliği hiç bir yerde hoş görülmez.

İç güveyliği erkeğin fakirliğine, kimsesizliğine, aldığı kadının kendisinden zengin olduğuna delâlet eder. İç güveysi alan adamın da erkek evlâdı bulunmadığına delâlet eder. Meselâ B. köyünde bir iki evde iç güveysi vardır. Bunlardan birinin hiç oğlu yoktur. Büyük kıza bir iç güveysi alındı Şimdi köyde ondan maada güveysine muhtaç olan yoktur Bir köylü için de bu ağır bir şeydir. Bir adam kızını nekadar severse sevsin ona iç güvevsi almayı düsünmez, zaruret olmadıkça ayıp sayılır. F. köyünde de vaziyet böyledir. İki tane iç güveysi vardır. Yalnız bir kızı bulunan bir kadın kendisinin geldiği köyden anası babası olmayan bir iç güveysi almıştır. Kadının bunu anlatırken utanır gib bir hali vardı. H. köyünde yalnız bir iç güveysi vardır. Onu alan aile yegâne evlâdı kız olan zengin bir ailedir. Şimdilik yalnız bir tane kız torunları vardır. Erkek kardeşi olmazsa ona da iç güveysi almaya karar vermişlerdir. A. köyünde üç tane iç güveysi vardır. Bunlardan ikisi yukarıda yazdığımız şartlar altında alınmışlardır. Bir tanesine gelince, kocası ölmüş olan ve evlâtları bulunan bir dul kadın evini barkını dağıtmamak için tarlasında ırgatlık den fakir bir adam iç güveysi olarak almıstır. Bu şeraitte iç güveyliği K. köyünde ve L. köyünde de vardır. İç güveyliğine I, D. köyleri gibi köylerde raslamadık.

M. köyünde iç güveysinin miktarı diğer bütün köylerinkinden fazladır. Buradaki iç güveysi alma şartları tamamiyle diğer köylerdekinin aynidir. Bu köydeki iç güveylerinden beş tanesi erkek çocuğu bulunmayan ailelerin kızlarına alınmışlardır. Diğer üç tanesi (yabandan veya köyden) fakir kimselerdir, çocuklu veya çocuksuz dul kadınların

evine iç güveysi olarak girmişlerdir. Kızına iç güveysi olmak istiyen bir adam bunun akraba olmasını tercih eder. Çünkü o takdirde ailenin malı yabancı sülâleye geçmiyecektir. Meselâ köyün zenginlerinden A. nın hiç evlâdı yoktur. Yalnız sevdiği bir üvey kızı vardır. Bu kızı kardeşinin oğluna almak istemiştir. Halbuki oğlan kıza nazaran çok küçük olduğundan büyümesini beklemişler, o zamana kadar kızın da yaşı hayli ilerlemiştir. Bu suretle A. malını yakın akrabasına bırakmış olacaktır. Şimdilik iç güveysi diye ayıplanmaması için güveyi eve almadı, fakat ileride alacağını herkes biliyor Bundan maada teyze oğlunu iç güveysi olarak alan iki aile vardır. Bazen iç güveysi olan bir adam öldüğü zaman kardeşi, onun dul kalan karısıyla evlenerek kardeşinin yerini alır. M. kövünde böyle bir vaka vardır Bir vakada da zengin bir adamın oğlu evde üvey annesi bulunduğundan iç güveysi oldu.

Resim 74 Dunurcüler

Acaba iç güveysinin çocuklarının vaziyeti ne olur? Köylerde akrabalık her nekadar baba tarafından sayılıyorsa da, bir ailenin evine ve malına varis olmak meselesi de çok mühimdir. İç güveysinin çocukları, bilhassa analarının kabilesinden evlenirlerse, analarının kabilesine karışırlar. Tamamiyle olmaza bile, az çok o kabilenin mensuplarından sayılırlar Meselâ böyle bir aileden bahsedildiği zaman: «Dazırardan, amma Dazır kabilesine öz değil üvey», derler. Bu «üvey» tabiri köylerde daha ziyade ana tarafından akrabalık hakkında kullanılır. Babası bir, anası ayrı olan kardeşlere «öz», anası bir, babası ayrı olan kardeşlere «üvey» denildiği gibi. Karısı ölen bir iç güveysi eğer çocukları ve malı varsa çok defa köyde kalır, evlenir, mümkün olursa ayni aileden

evlenir, aksi takdirde başka bir kadına iç güveysi girmeye çalışır. Bunların hiç biris olmazsa köyü terkederek geldiği yere gider. Dul kadına girmiş bir iç güveysinden karıstna daha ziyade tâbi olmak, mallarından istifade ettiği üvey evlâtlarına daha iyi muamele etmek beklenir. Çocuklarını müdafaa etmek için malı kadının elinde bir silâh teşkil eder. Fakat, böyle olmadığı ahval de çoktur. Bazen de böyle bir evlenmede akrabalık münasebeti ilerletilir. Meselâ kadının öteki kocasından olan kızı veya oğlu erkeğin oğlu veya kardeşiyle evlendirilir. Köyde buna dair birkaç misâl vardır. Böyle yapıldığı takdirde akrabalık bağları daha ziyade kuvvetlenmiş olur. Bunlar istisna edilirse esas olan şey teşekkül den bir ailenin kocanın hanesinde teşekkül etmesidir.

Evlenmeyi kimler kararlaştırır? Bütün köylerde evlenmeyi doğrudan doğruya ebeveyn kararlaştırır. Kızın ve oğlanın fikirleri sorulmaz. Bu yüzden nişandan sonra nişanlısını sevmeyip ayak direyen kızlr ve oğlanlar çoktur. Bu takdirde iktisadî veya hissi bir sebep varsa baba evlâdını evlendirmek hususunda ısrar eder, kızını hiç nazarı itibara almaz, oğlunu da; «bir daha senin düğününe karışmam, kendin evlen» tehdidiyle korkutur. Oğlanın parası olmadığından, parasız düğün de yapılamıyacağından noğlan boyunu eğmek mecburiyetinde kalır. Bazı ahvalde de ebeveyin evlâtlarının arzusunu nazarı itibara alırlar. Meseaâ, D. köyünde bir kız ilk nişanlısını sevmediğinden ayrılmış, ailesi kendisini istediği delikanlıya vermeye razı olmuştur. Bu gibi meselelerde ebeveyin ile evlât hiçbir zaman yüzyüze konuşmazlar. Ancak onların akranı, ve arkadaşları vasıtasiyle ağızlarını aratırlar. Bazen de bir evlenmeye evvelâ razı olmayan bir kızı akranları vasıtasiyle kandırarak razı ederler.

Kız veya erkek evlât evlendirmede ana baba kadar, eğer varsa, büyük baba ve anaının da reyleri mühimdir. Onlardan maada daha bir çok yakın akrabalara, bilhassa amcalara da reyleri sorulur. Bazen ailede ihtilâf çıkar, baba kızı birisine vermek isterken amca bunu muvafık bulmaz. O zaman eğer inad ederse son söz yine babada kalır, ve diğerlerine çok defa şu cevabı verir: «Evlât benim değil mi? Kıtlıkta onlar besleyip büyütmediler ya?» O zaman çok defa akrabalar arasına bir soğukluk girer, birbirlerine küserler.

Gençler arasında sevişmek umumiyetle görülmez, nadiren böyle bir vaka olsa bile çok ayıp sayılır. Oğlan sevse bile kızın mukabele etmemesi lâzımdır. Meselâ I. köyünde E. ye vakitle kocası severek aldı. Buna alâmet olmak üzere E. çeşmeye gittiği zaman peşinden gelip kasten üstüne su sıçrattı, bir gün de kıza: «Bana varır mısın?» di-

ye sordu. Kız şu cevabı verdi: «Bana ne soruyorsun, düğür gönder de babama, anama sordum» dedi ve yürüdü gitti. Dürüst gibir kız böyle hareket eder. Kızın ebeveyni kızlarını vermeye razı olduğu takdirde mesele yoktur. Alınacak eşya veya verilecek başlık (ağırlık) pazarlık edilir, kararlaştırılır, ve düğün hazırlığına başlanır. Aksi takdirde ya kız razı edilerek, veya köylünün dedikodusuna hedef olmamak için zorla razı olarak başkasiyle evlendirilir, yahutta sevgilisi tarafından kaçırılır.

Kız kaçırmanın da bazı köylerde an'anesi olduğu halde diğer bazı köylende asla görülmez. Kızın kendi rızasiyle bohçasını alıp oğlan evine kaçması, «oturu düşmesi» daima ve her köyde kız ailesi için bir ar ve hicap meselesi olur. Kızın ailesi uzun müddet dargın dururlar: fakat nihayet barışırlar ve herşey unutulur. D. köyünde böyleec düğünsüz kaçan kızlar pek çoktur. Bu yüzden komşu köy halkı bu köyle alay eder. Halbuki meselâ B. köyünde böyle bir şeye asla rastlanmaz. Bu yüzden halk köylerinin gerek kadın ve gerek erkeklerinin namuskârlığı ile iftihar derler. I, M. köylerinde ve diğer bazı köylerde kızın kaçması orta derecede vardır. Kız taarfından arlanmasına karşılık, oğlan tarafı ise eve düğünsüz gelin gelmesine pek memnun olurlar. Çünkü düğün masrafından, başlık parasından, bir çok eşya yapmaktan kurtulmuş olurlar. Böyle kızlara biraz düğün yapılsa, eşya alınsa bile fazlasını istemeye yüzleri olmaz. Kendi arzusiyle kız kaçırmanın erkek için hiç bir mesuliyeti yoktur. Ana baba her nekadar telâş edip hükûmete müracaat etse de bu kız evlenecek yaşa gelmişse bir şey yapmazlar. Bir çok erkekler düğün parasından kurtulmak için kız kaçırırlar.

Kız kaçınmak her zaman gönül rızasiyle olmaz. Bazen zorla kız kaçırma vakaları da vardır. Bu gibi ahvalde, artık kızla evlenmekten ümidini kesmi şo'an oğlan, çok defa nişanlı ve evlenmek üzere bulunan kızı kaçırır. Zorla kız kaçırma tabanca ve bıçakla kızın etrafındakilerin gözünü korkutmakla, ve kıza dayak atmakla olur. Oğlanın arkadaşları olan delikanlılar, veya bazen kadın akrabaları da buna yardım ederler. Bu gibi ahvalde hükûmet müdahale eder, ve kıza kimi istediği sorulur. Eğer kız babasını veya nişanlısını isterse onlara teslim edilir. Zorla kız kaçırma vakasında kızın bir kabahati olmadığından böyle kızlarla evlenmeye razı olan nişanlılar bulunur. Oğlanın ebeveyni de çok defa kabul ederler, çünkü nişan o safhaya gelinceye kadar çok masraf etmişlerdir. Köylü ve bilhassa delikanlılar oğlanın tarafını tutar, kıza da artık başka kimseye yaramayacağından o adama varmasını tavsiye ederler. Çok defa da böyle olur. Yalnız iki köyde ka-

çıranların hapse atıldığı iki vaka gördük. Bunların her ikisinde de bu kızları kaçırması inat olsun diye nişanlıları almaya razı olmuşlar, fakat her ikisi de bunu kızların başına kakmışlardır.

Bütün köylerde evlenme yaşı ayni değildir. Bazı köylerde vasatî on yedi, on sekiz yaş olduğu halde diğer bazılarında on beş hattâ on dörttür. D. köyünde kadınların müttefikan söylediğine göre bugün evlenme yaşı çok küçülmüştür. Eskiden kızlar yirmi yaşından evvel evlendirilmezdi. «Bugün bebeleri evlendiriyoruz», diyorlar. Son zamanlarda kanun on beş yaşında kızların evlenmesine müsaade ettiğinden artık yaşı küçültmek te icabetmiyor. Küçük evlenenlerin adedi bâriz bir şekilde arttırmaktır. Bugün otuz yaşında bir kız evde kalmış sayılır. M. köyünde de söylediklerine göre eskiden yirmibeş otuz yaşlarında evlenen kızlar pek çoktu, hattâ «iş yapamaz» diye küçükleri beğenmezlerdi. Her köyde bir veya iki tane evde kalmış kıza raslanır. Lâkin bunlar normal insanlar dğildir. Ancak kötürüm, hastalıklı, aptal veya delice olanlar evde kalırlar. M. köyünde yeni evlenen bir kızın otuz yaşlarında olduğu rivayet ediliyor. Bu kız evlenmek için bir akraba çocuğunun büyümesini beklemişti. Diğer bir kız da yirmi iki ile yirmi beş arasındadır (çünkü umumiyete katî yaş bilinmez.) İsteyenler çoktur, fakat evde başka kadın olmadığından, babası evde yalnız kalacağından evlenmek istememiştir.

Umumiyetle, evlenen kızlarla erkeklerin arasında fazla yaş farkı yoktur. Onların tabirince «dengi dengine» dir. Kızlar on altı on yedi oldukları zaman erkekler de on sekiz yirmidirler. Bu umumî kaideye aykırı düşen evlenmeler de olur. Bu takdirde oğlan evlenmek hususunda çok geç kalmış demektir. Ekseriya düğün parasını tedarik edemiyecek kadar fakir olan delikanlılar kolayca evlenemez, yirmi beş otuz yaşları bulurlar. Mürüvvet görmek istiyen analar ve babalar ise halleri vakitleri müsaitse oğullarını hattâ on altı on yedi yaşlarında evlendirirler. Babası ölen çocuklar küçük de olsalar eş dost tarafından, babasının yerini dodursun, çoluk çocuk sahibi olsun diye evlendirilirler. Evde kadın olmadığı zaman da vaziyet böyledir. Bu takdirde aldıkları kızların yaşı «evi çevirebilsin» diye umumiyetle kendilerinden bir iki yaş büyük olur.

Umumiyetle genç ve çocuksuz olarak dul kalmış olan erkekler fakir ailelerden kızlarla evlendirilirler. Eğer yaşlı ve çoluk çocuk sahibi iseler ekseriya dul kadınlara evlenirler. Kuma üzerine giden kadınlar umumiyetle dul kadınlardır. Yalnız bir köyde genç bir kızın ihtiyar bir adama ve kuma üstüne gittiğini gördük. Bu vakada erkek köye mi-

safir gelmiş olan kızı akrabalarının yardımı ile ve desise ile kaçırmış-tı.

Ekseri çiftlerin yaşları birbirine uygundur. Bunun şehirlerden ziyade böyle olduğu çarpar. Daha az miktarda olmak üzere karısından on yaş veya daha fazla büyük olan erkekler gelir. Köyde kocasından büyük olan kadınların miktarı da şehre nisbetle fazladır. Bilhassa bunların çoğunu kocası öldükten sonra genç kayınlarına varan kadınlar teşkil eder.

Gelini seçmek hususunda miyar nedir? D. köyünde ve diğer bir çok köylerde iddia edildiğine göre gelini seçerken ailesinin zengin olup olmadığına bakılmaz. Çünkü kızın ailesinin malının erkek tarafına bir faydası olmaz, derler. Daha ziyade: «Kızın namuslu aileden, ve soyunun kökünün iyi olmasına, hamarat, becerikli olmasına bakılır.» Fakat bu mülâhaza her zaman hakikata uymaz. Ekseriya zengin aileler oğullarına zengin ailelerin kızlarını alırlar. Evlenenn çiftler servet ve mevkice birbirlerinin kufvü olurlarsa daha muvafık görülür. Tanıdığımız hemen bütün zengin aileler kızlarını yine zengin ailelere gelin olarak vermişlerdir. Oğlan tarafı da zengin kızı almak ister. Bu, oğlan evine de bir kredi temin eder. İyi ve zengin ailelerin görgülü ve terbiyeli kızları olacağı kabul edilir. Zengin kızın mevkii oğlan evinde yüksek olur. Umumiyetle evlenecek oğlan ile kızın ailelerinin mevkii birbirine uygun oduğu halde, istisnalar da çoktur. Bilhassa kaçma ve kız kaçırma ahvalinde çok defa bu muvazenenin bozulduğu görülür.

Akrabalığın evlenmedeki rolü nedir? Bunu tetkik için M. köyünde «kabile» içi, «kabile» arası, ve köy dışı evlenmeler hakkında topladığımız mutalardan çıkan neticeler şunlardır:

Codurlar'dan 23 evlenme vak'asından:

5 tanesi kabile içinden
12 tanesi diğer kabilelerden
6 tanesi civar köylerden

Dazırlar'dan 16 evlenme vak'asında:

3 tanesi kabile içinden
5 tanesi diğer kabilelerden
8 tanesi civar köylerden.

Cavcılar'dan 15 evlenme vak'asında:

3 tanesi «kabile» içinden
6 tanesi diğer kabilelerden
6 tanesi civar köylerden

Nasuhlar'dan 6 evlenme vak'asından:

2 tanesi «kabile» içinden
4 tanesi diğer kabilelerden

Hacıali oğullarından 7 evlenme vak'asında:

3 tanesi «kabile» içinden
1 tanesi diğer kabilelerden
1 tanesi civar köylerden

Mütebaki 60 evlenme vak'asından:

29 tanesi köyün içinden

31 tanesi köyün dışından kız alınarak yapılmıştır. Şu halde ne «kabile» veya akraba zümreleri, ne de köy mutlak surette ne ekzogam ne de endogamdır. Bununla beraber, halk arasında «kabile» içinden evlenmeye ve köy içinden evlenmeye doğru bir temayül vardır. Fakat realitde, 128 evlenme vak'asının 64 ü içinden 64 ü köy dışından kız alarak yapılmıştır. Civar köyler arasında tercih edilenler olduğunu gösteren bir neticeye varılmamıştır. Ancak kadınlarını tarlada daha az çalıştıran hali vakti yerinde olan köylerin tercihine doğru temayül vardır.

«Kabile» içinden olan evlenmelerde en çok hangi neviden akrabalarla evlenilir? En çok iki kardeş evlâtları arasında evlenme vardır. Tesbit ettiklerimiz içinde 6 tane amca çocukları arasında, 4 tane daha yukarı nesil amca çocukları arasında; 3 tane baldza zade ile; 1 tanesi dayızade ile evlenme olmuştur. 2 (levirat) ve 1 (sororat) vak'ası vardır. Son iki nesil ile daha yukardaki nesillerde akraba evlenmesini mukayese ettiğimiz zaman akraba evlenmesinin azalmakta olduğunu tahmin ediyoruz. Meselâ bugün mevcut eski nesiller içinde 10 (levirat), 5 amcaazde, 4 dayızade evlenmesine şahit oluyoruz. Fakat daha ilerde hususî bir tetkik mevzuu yapıncaya kadar bunun sadece bir tahmin olduğunu söylemekle iktifa etmek lâzımdır. Bu noktanın da köyün sosyal organizasiyonundaki değişmelerle beraber tetkiki faydalı olacaktır.

Erkekten kaçma eskiden şehirlerde olduğu gibi nikâh düşmesi meselesiyle muvazi olarak gitmez. Şehirde olduğu mânada kaçak meselesi yoktur. Çünkü kadınlar esasen hiç bir zaman başlarını açmazlar. Köyde kaçmayı daha ziyade yakından ve serbesçe konuşmak mânasına alırsak erkek bir ego'dan kaçmayanlar karısı, anası ve kardeşinden mada kardeşinin karısı, halası, teyzesi, amcasının karısı (genç ise kaçar), ebesi ve onun kız kardeşleridir. Kadın ego'nun kaçmadığı

kimseler kocası, babası ve kardeşlerinden mada dayısı, amcası, dedesi ve dedesinin kardeşleridir. Ekseriyetle kuzenlerden de kaçılmaz. Fakat halanın, teyzenin kocasından kaçan da var, kaçmıyan da. Bu daha ziyade kocaya bağlıdır. Kocası kaçmasında ısrar ederse kaçmaya mecburdur. Bunların gayrısı erkeklerden şeklen olsun kaçılır.

Bu köylerde esas olan monogam ailedir; fakat poligini bakiyelerinin hâlâ mevcut olduğunu gösteren vak'alar vardır. Bu sahada muhtelif köyler arasında farklar vardır.

D. köyünde birden fazla «karısı» olan 11 kişi vardır. Bu köylerde «ortak» olan kadınlara «kuma» denir. Bu 11 vak'anın 7 sinde kocayı bırakıp başka bir erkeğin karısının üstüne kuma olarak gidilmiştir. 4 tanesinde de kocası olmadığı halde evli erkeğin evine kuma olarak gidilmiştir. Bu köyde 1 tane de 3 karılı adam vardır. Karılarının ikincisi kocasını bırakarak gelmiş, üçüncüyü ise yeniden almıştır. Mevzuu bahis 7 vak'anın hiç birinde bir hâdise çıkmamıştır. Bununla beraber, denildiğine göre eğer kanun korkusu olmasaydı köylü kocasını bırakıp başkasına kuma giden bu kadınları öldürürdü. Konu komşunun böyle kadınları hoş görmediği şüphesizdir; ancak onlara karşı boykot yapılmış bile değildir. Bu prejüje kuma oluştan değil, işin içindeki zina renginden ileri gelse gerektir.

H. köyü de diğer köylere nazaran kuması fazla köylerdendir. Hattâ bu köyde kumasız aile ancak 6-7 hanedir. Ancak bunlar yaşlılar arasındadır. İhtimal ki gençler arasında birden fazla karı almak azalmaktadır. Bu köyde de 1 adet 3 karılı adam vardır. Bu adam bütün hayatında 6 defa evlenmişti. Birinci karısının üstüne üç kadın daha almıştı. Yani vaktiyle 4 karısı vardı. Sonra bunların 3 tanesi öldü. Yine birincisi kaldı. Bunun üzerine 2 kadın daha aldı. Köyün en zengini Satılmış ağanın 2 karısı vardır.

A. köyü de fazla kumalı köylerdendir. 1 den fazla karısı olan 3 kişi vardır. 1 kişinin 3 karısı vardır. 3 karılı adam köyün en zengini Ahmet ağadır. Birinci karısını kız olarak almıştı. Onun çocuğu olmayınca civardaki bir köyden dul bir kadın daha aldı. Fakat onun da çocuğu olmayınca evvelce 3 karısı olup ta vurulan ve köyün zenginlerinden olan diğer bir ağanın dul kalan kadınlarından birini aldı. Şimdi bu kadından iki kızı olmuştur; fakat oğlan sahibi olmak için daha doğurması lâzımdır, aksi takdirde dördüncü bir kumaya intizar edebilir.

Buna karşılık B. köyünde kumalık bir mesele teşkil etmemektedir. Ancak eskiden kalma 2 kuma vak'ası vardır. Bu köyde karısı ile geçinemiyen, kız kaçıran, karısının üstüne kuma alan adam yoktur.

K. köyünde de bugün kuma kalmamıştır. Çocuğu olmayanlar tekrar evlenmeyip evlâtlık edinmektedirler. Şimdiye kadar hatırlanan bir kumalık vak'ası olmuştur, ki bu da köyün en zengini Hacı beye aittir. Fakat bu zat ta ikinci karısını boşamış ve bir daha evlenmemiştir.

M. köyünde bildirildiğine göre, eskiden bu köyde kumalık pek çoktu. 5 kere evlenmiş ve çok defa iki karısı birden olan Hasan Amca'ya göre «bu iyi bir şey değildir. Evde asla dirlik düzenlik olmaz. Her birinin «mavi boncuğum sende dersin amma idareleri çok güçtür.» Eski kumaların hepsi ölmüştür. Bugün köyde yalnız bir çift kuma vardır. Bunların kocalarından biri 75 yaşında Necip Atalay'dır. İkinci karısı Ayşe başka bir köyde gelindi. Zengin ve yaşlıca bir kocası vardı. Fakat Necibe yandığından (âşık olduğundan) onun karısının üstüne ortak geldi. Bu iki kadının şimdi yetişmiş oğulları vardır. Bunlar baba bir kardeş olmalarına rağmen birbirlerinin can düşmanıdırlar. Biz orada iken bu kadınlardan büyüğünün oğlu üvey anasının böğrünün sol tarafına büyük bir taş atmıştı. Bıraktığımız zaman kadın ağır hasta idi.

İkincisi Hidayet Atalay'ın vak'asıdır. Karılarının büyüğü Hacer genç yaşında kut (kötürüm) olmuştu. Onun üzerine kocası bir karı daha aldı, ki bu da Necibin kızı Naciye idi. Bu kadından çocukları oldu. Ortağı kötürüm olduğu için kavga etmedikleri tahmin ediliyor.

Bu kadınların, medenî kanunun kabulünden önce alınanlar müstesna, hükûmet nikâhları yoktur. Onlardan olan çocuklar nikâhlı zevcenin adına nüfusa yazılırlar ve köylü indinde mirasa müsavatan müstahaktırlar. Köy hoacları bunlara nikâh kıymadıklarını iddia ediyorlar ve bunun doğru olması mümkündür; çünkü hükûmet nikâhı olmanın esasen büyük bir ahlâkî ehemmiyeti yoktur. Asıl mühim olan, bir evlenmenin köyde amme tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Bizim anladığımız mânada nikâhsızlık olan bu hareket köylü nazarında ayıp teşkil etmiyor.

Poligamiyi köy ahlâkiyatı iyi bir şey saymamakla beraber, mubahlığı için sebepler de ileri sürülür. Bu sebeplerin en mühimmi kadının çocuk doğuramayışıdır. Kısır olan kadının üstüne evlenmeyi gayet tabiî bulurlar. Bununla beraber, birden fazla kadın alma bu sebebe münhasır değildir. Başka bir kadın severek karısının üstüne alanlar da vardır. Bunlar köy içindeki kadınlar olmaktan ziyade düğün vesaire vesiyle ile şehirden getirtilen «kötü» kadınlardır, ve ekseriya hali vakti yerinde olanlar tarafından alınır. Böyle bir vak'aya A. köyünde rastlamıştık.

Kuma olarak alınan kadınlar ekseriyetle dul olur. Meselâ H. köyünde 6 karı alan adamın birinci karısından mad'akiler duldu. Satılmış ağanın ikinci karısı da dul alınmıştı. Ancak nadir ahvalde kız olarak alınan kumalara vardır; fakat bu hoş görülmiyen bir şeydir.

Birden fazla karı sahibi oluş bir lüks olduktan mada ekonomik faydası da olur. Meselâ, A. köyünde Ahmet ağanın karıları tarlada üretle tutulmuş irgat gibi çalışıyorlardı. En çalışkan ikinci karısı olduğundan ağa en çok onu severdi. Ağaya hizmet etmek şerefi de ona aitti. Birinci karısı fazla yaşlandığından ağa ona fena muamele ederdi. Onu çok fena döğer, ona zevce nazarı ile bakmaz ve yanına uğramazdı. Boşamıyor, çünkü bu ne kadının işine gelir, ne de bedava bir işçi kaybedecek olan ağanın.

Kumalar içinde birbirleri ile iyi geçinenler de var, fena geçinenler de. Fakat bizim tahminimize göre geçinememek daha çoktur. D. köyündeki 3 karılı adamın karıları birbirleri ile asla geçinemiyorlar. Bu üç kuma gece gündüz birbiriyle döğüşürler ve kocalarından bol bol dayak yerler. M. köyündeki Hasan Amca'nın karısı Hanife'nin anlattığına göre, vaktiyle bir mahallede 3 çift kuma birden vardı. Alttaki kuma(büyük ortak)lar birbirleriyle pek iyi dosttular. Üstteki kumalar (küçük ortaklar) da birbirlerini pek severlerdi. Kocaları bazan ayni gecede küçüklere veya büyüklere gitmiş bulunurdu. Çünkü karılar sıra ile ziyaret dilirdi. O zaman geri kalanlar toplanırlar, uyuyamazlar, gece yarısına kadar oturup kumalarını çekiştirirlerdi. Bunlardan bir tanesi o kadar kıskançtı ki, sabaha kadar evin önünde dolaşır, evde yatamazdı.

Fakat birbiriyle iyi geçinen kumalar da vardır. H. köyünde denildiğine göre, bazıları kuma alınmasından memnun bile olurlar. Çünkü kadının başında o kadar çok iş vardır ki, ikinci bir kadının alınışı onun yükünü hafifletir. Bu köyde vaktiyle kuması olan Seyyit Hals kumasını pek sever; hattâ bunların kocaları öldükten sonra ayrılmamışlar bir evde oturmağa devam etmişlerdir.

Koca öldüğü zaman ihtiyar kumalar ekseriya oğulları veya torunları ile beraber otururlar, bir daha evlenmezler. Genç olan kumalar ise tekrar evlenirler. Çocukları yoksa ve köyün yerlisi değillerse eski köylerine dönerler.

Düğün âdetleri: Uzak veya yakın Ankara köylerinde evlenme merasimleri esas itibariyle ayni olmakla beraber teferrüatta birçok farklar görülür. Esas olan, değişmeyen cihetler şunlardır: Kızı istemek üzere imam, muhtar, ve oğlanın babası veya yakın akrabalarından

ibaret üç dört kişilk bir grup müteaddit defalar gönderilir. Bunlar: «Allahın emri Peygamberin kavliyle kızınıza düğür geldik» gibi asla değişmeyen bir klişe ile kızı isterler.

Kız tarafı muvafakat ettiği takdirde bazı yerlerde dua, bazı yerlerde şerbest denilen bir ziyafet yaparlar. Bu ziyafet bir kaç türlü yemek yenen mufassal bir ziyafettir. Daha ziyade zenginler yapar. Masraf daima oğlan evi tarafından görülür. Fakir ailelerde ve köylerde «dua» yerine «şerbet» yapılır ki, bu ziyafet değildir, ve daha az masraflı olur. Bu merasimden sonra söz kesilmiş addedilir. Oğlan evi her köyde kız evine ve bilhassa kıza şalvarlık ve elbiselik, giyecek ayakabı, baş örtüsü gibi hediyeler vermek mecburiyetindedir. B. köyünde «gelin kız» yani nişanlı kız bu hediyeleri getirmeyen oğlan evi akrabalarından kaçar, buna «kaçmalık» derler. Kaçmalığı getiren kayın ana, elti, görümce, gibi kadın akrabalardan artık kaçılmaz. Fakat kayın, kaynata ve diğer yakın akrabalardan ve bilhassa güveyin kendisinden şiddetle kaçılır.

Resim 75. Düğün

Güveyden gelinin kaçması istisnasız bütün köylerde vardır. Nişanlıların görüşmesi, bir çok yerlerde gelin kızın oğlan evine misafir gitmesi şiddetle yasaktır. Bazı köylerde bazı kimseler oğlandan biraz para alarak veya almıyarak nişanlıları görüştürürler. Bunun için güvey böyle adamlara yalvarır, kabul ederse üzüm, fındık, fıstık nevinden bir miktar yemiş alır. Bu adam veya karısı kızın gönlünü yaparlar. Bu adamın evinde nişanlıları kısa bir müddet için yalnız bırakırlar. Kalan yemişleri de ev sahibine bırakmak âdettir. Tenha yerlerde, veya

geceleri buluşmak cesaretini gösterenler sevgililer arasında veya nişanlılar arasında olsun pek az ve böyle vak'alar nadirdir.

Duadan sonra, bazı köylerde oğlan tarafın kadın akrabaları yemişler ve hediyelerle kız evine giderler. Bu, dua merasiminin kadınlar arasında olan bir şeklidir, diyebiliriz. Bundan sonra bütün köylerde düğünlerdeki duvak merasimlerinde «artma, ardarlar». Yani gelin kız oynar, kaynanası getirmiş olduğu bir bohça kadar eşyayı kıza hediye eder. Bunun için kız gider kaynanasının önüne çömelir. O, esasen buna hazırlanmıştır. Düğünlerde aracılık eden bir yaşlı kadın kayın ananın elinden kumaşları birer birer alarak herkesin duyması için yüksek sesle: «Bu kayın ananın, bu da kayın babanın, bu eltini, bu...» diyerek kendisine verilen kumasları birer birer açarak gelin kızın başına örter. Kaynananın bohçasının muhteviyatı bittikten sonra yakın akrabalar ve komşular da hediyelerini verirler. Verilen hediyeler baş örtüsü, kumaş, havlu, çevre gibi şeylerdir. Kaynananın ilk örttüğü ipekli başörtüsüne bir de «tokalı» yani tek lira altın dikilmiştir. Zengin köylerde ise bu beşibirlik, hattâ bazan birden fazla beşibirlik olur.

Resim 76. Hediyeler tepsiler içinde kız evine gönderilir.

Böylece mütemadiyen eşya oğlan evinden kız evine doğru gider. Orada dikilir. Buna mukabil kız tarafından oğlan evine çok az şey gider. Bu da daha ziyade yün çorap, yün atkı gibi şeylerdir. Düğüne yakın yapılan ve asıl nişan merasimi diyebileceğimiz «takı» merasiminde oğlan tarafı kadınları hediyeleriyle birlikte kız evine giderler. Bir çok yerlerde, meselâ J. köyünde kumaş elbiselik, ayakkabı gibi hediyeler tepsiler içinde çocukların veya aracı kadınların başına konula-

rak kız evine gönderilir. Bu hediyeler yalnız kızın olmayıp babasına anasına, kardeşlerine ve diğer yakın akrabalarına da bazı eşyalar gönderilir. O gün kayın ana kıza bir çift gümüşlü bilezik, (üç veya dört liraya) yüzükler (elli kuruş veya bir lira kıymetinde), gümüşlü top kuşak» (dört lira kıymetinde), gümüşlü küpe, (iki üç lira) takar' Diğer akrabalar da takmak istedikleri şeyleri takarlar. Bunların miktarı veya fiyatı ailenin veya köyün servetine göre değişir. Nişanın bozulduğu, veya kızın başkası tarafından kaçırıldığı takdirde bu hediyelerin büyük bir kısmı geri alınır.

Resim 77. Kız evine gidecek hediyeler.

Bundan sonra düğün hazırlıklarına başlanır. Hemen bütün köylerde kız babası oğlan evinin alacağı eşyanın ve vereceği «başlık» yani ağırlık parasının bir listesini hazırlar. Bunu oğlan babasına verir, veya verdirir. Bu liste umumî âdet mucibince esasen fazla yazılmıştır. Bundan bir tenzilât yapmak lâzımdır. Tenzilâtü zarurî değil, fakat fazla eşya üzerinden yapılır. Meselâ on yatak yediye, iki kilim bire ilâh... indirilir. Başlık parası üzerinden de tenzilât yapılır. Bağlıca, Kusunlar gibi zengin köy'erde yüz, iki yüz, hattâ üçyüz liraya kadar başlık parası verenler bulunur. Kutludüğün gibi fakir bir köyde bu miktar elli altmış liraya kadar düşer. Aydıncık'ta ise başlık parası on lira, hattâ yedi lira kadardır! Nadiren başlık almayan köyler de vardır. Eşyanın fiyatı da ayni surette köylere göre değişir. Fakir köylerde ve ailelerde zenginlerin halı yastığı veya sedir halısı yerine kumaş yastıkları, kilim yerine hasırı ikame ederler. Eşyanın miktarı da ayni surette azdır. Bunlardan eşya kısmında mufassalan bahsettik.

Düğün, zenginlerde bir hafta, fakirlerde üç gün sürer. Bunun için herşeyden evvel davul kiralanır. Davulun yanında bir de zurnacı bulunur. Zenginler köçek, hattâ bir çift davulcu da tutarlar. Düğün başladıktan sonra akşamları «sinsin» oyunu denilen ve ateşin etrafında birbirlerini kovalamak suretile oynanan bir oyun oynanır. Bu daha ziyade genç erkekler tarafından oynanır. Bütün bu havalide çok umumîdir. Kadınlar arasında da «dernek» denilen eğlenitler yapılır, oyunlar oynanır. Bazı köylerde oğlan evinin yaptığı bütün ev eşyası arabalarla doldurularak gelinin alınmasından üç gün evvel kız evine gönderilir ve orada teşhir edilir. Diğer bazılarında ise gelin almaya gidildiği gün götürülür ve aynı günde tekrar geri getirilir. Bu, kız tarafından oğlanın yaptığı eşyayı kontrol edebilmesi içindir. Çünkü onlar düğüne gidemeyeceklerdir. Kız evinde bazı köylerde bir, diğer bazı köylerde iki kına merasimi yapılır. Bunlardan birincisi, kızın kocasının köyüne gitmesinden üç gün evvel, yani eşya geldiği gün yapılır. «Ana kınası» denilen bu kına bir çok yerlerde eskiden olduğu halde bugün ortadan kalkmaay yüz tutmuştur. Kızın kocasının evine gideceği gece yapılan kına bütün bu havalide umumîdir. Bu gecede kızın ellerine ve ayaklarına kına yakılır. Komşular ve akrabalar tarafından acıklı kına türküleri söylenir, ve ağlanır. Bilhassa kız ve anası, kız kardesleri ağlarlar. Bu merasimde kızın ağlaması beklenir, ve acıklı türkülerle de bu temin edilir. Bundan maada ayni gece köyün meydanında, sinsin ateşinin karşısında, toplanmış olan halkın huzurunda davul ve büyük bir merasimle güveyin bir parmağına kına yakmak da adettir.

Bir haftalık düğünün en mühim safhaları son iki gün, yani «hak çıkması» ve «duvak» günleridir. Hak almak umumiyetle perşembe veya pazar günü olur. Bu merasim kızın ayni köylü olmasına veya hariçten gelmesine göne değişir. Eğer ayni köyde bulunmuyorsa mesele daha basittir. Oğlan tarafı atlı, arabalı, veya yayan olarak büyük bir kafile halinde ve davulun da erfakatiyle kızın evinin önüne giderler. Hız evi onları bir kaç saat beklettikten ve «kapı bıçağı» denilen kapıyı açıp kızı teslim etmenin mukabilinde üç beş lira parayı aldıktan sonra kızlarını verirler. Gelin bazı köylerde ata, bazılarında ise arabaya bindirilir. Köyün mezarlığı veya camii tavaf edildikten sonra düğün evine gidilir. Bugün ata binmek ancak uzak köylerde kalmıştır. Yoksa köylerde araba tercih edilir. Gelin binerken cesur olup olmadığını anlamak için silâh atmak, bahtı açık olsun diye kafilenin önünden bir ayna götürmek bütün köylerde âdettir. Araba bazı köylerde kilimlerle tamamiyle örtüldüğü halde, bazılarında açık olarak bırakılır. Geline

kendi evinden hiç kimse refakat edemez. Gelin oğlan evi tarafından atlar veya arabalarla gelen «halkçı» kadınlara teslim olunur. Bunlar en az üç kadın olup daima çarşaflı ve peçelidirler. Bunlar kız evinde yemeğe alıkonur. Diğer taraftan erkeklere de kız evinde ziyafet verilir. Bu ziyafetlerin masraf ve malzemesi oğlan evi tarafından gönderilmiştir.

Resim 78. Düğün hediyeleri.

Gelin arabası en önde, diğer arabalar ve atlılar arkada olduğu halde ilerlerler. Oğlan evinden gönderilen bütün eşyalarda kafile ile gider. Kızın cihazı oğlan evinin gönderdiği sandıklara yerleştirilmiştir. Bu cihazın büyük kısmı oğlan evinin yaptığı şeylerdir. Kız tarafı ancak isterse bir iki kat yatak ve yorgan verir, hattâ vermeyebilir. Eve gelindiği zaman güvey evin damından su dolu bir testiyi yere atarak kırar, bundan sonra ahalinin üstüne buğday ve iğde, üzüm, fındık, fıstık gibi yemişler atar. Gelin su dolu bir ibriğin suyunu yere döker, bu fena huylarının eve girmemesi içindir. Bazı yerlerde içeri girerken gelin kapının üstüne tere yağı sürer. İçeri girdikten sonra ocakta eski bir sepet yakılır. Bu gibi eski âdetlerden bir çoğunun hiç şüphesiz mâna ve menşei unutulmuştur. Gelin bir zaman ayakta bekler, asla konuşmaz. Bu konuşmamazlık veya ancak akranlarıyla konuşmak uzun müddet devam eder.

Gelin bazı köylerde «bindallı» denilen gelin entarisi giymiştir, bazılarında ise şalvarlıdır. Yüzü duvak denilen kalın, kırmızı ve vücudünün hemen yarısını örten bir kumaşla kapanmıştır. Onu güveyden evvel hiç kimse göremez. Akşam güvey merasimle getirilir. İmam dinî

nikâh seremonisini icra eder. Hükûmet nikâhı daha evvel muhtar tarafından yapılmıştır. Bunun için ne gelinin hattâ ne de güveyin bulunmasına lüzum yoktur. Yalnız gelin ve güvey için, daima ayrı olarak, şehre gidip doktora muayene olmak mecburiyeti vardır.

Cuma veya pazartesiye tesadüf eden ertesi günü asıl düğün günüdür. Buna «duvak» derler. Bu merasim yalnız kadınlar arasında olur. Açık havada yapılır. O gün gelin yüzü açık ve mümkün olduğu kadar süslenmiş olarak köy halkına takdim edilir. Gelinin eve uğur getirmesi ve çok oğlan çocuk doğurması için bazı seremoniler yapılır.

Resim 79. Köyün en büyük eğlencesini bu yabancı davulcu ile zurnacı temin eder.

Uzak köylerden gelin getirildiği zaman da vaziyet tamamiyle aynidir. Yalnız bu köyün ahalisi gelini vermemek için ufak tefek müşkülât çıkararak oğlan tarafından bahşiş koparmaya çalışırlar. Köyün delikanlıları da ayni surette bir kaç lira bahşiş alırlar. Oğlan tarafı olan hakçı kadınların da çok defa kız evinden birşey çalması âdettir. Bu çaldıkları şeyleri geline vereceklerdir. Öbür taraf ta bu kadınların çarşaf, lâstik, pabuç gibi eşyalarını çalmaya çalışırlar, bahşiş almak için bir çok şey ikram ederler. Kızın saçlarını parlak tellerle yirmibeş otuz örgü halinde önen arkadaşlarına bir lira bahşiş isterler. Yolda köyün çobanları yola ip gererek veya arabanın önüne bir sıpa koyarak bahşiş isterler.

Düğünün bütün masrafı daima oğlan evinden çıkar. Kız tarafı başlık alarak hattâ kâr bile eder. Oğlan evinin masrafı bütçesiyle mütenasip olamayacak derecedir. Zenginler düğünün son üç gecesinde,

fakirler son gece köyden birçok erkeklere ziyafet verilir. Hattâ bunların arasında civar köylerden birçok davetliler daha vardır. Vakıa onlar düğüne hediyeleriyle gelmişlerdir. Fakat duvak günü onlara kızın cihazı arasında hemen kendi hediyelerinin kıymetinde mukabil hediye verilecektir. Yalnız düğünlerde âdet olan içki ve oynatmak üzere şehirden getirilen kadının masrafı köy delikanlılarından çıkmıştır. Bütün bu masraflardan sonra oğlan evi muhakkak surette borca girer, bir kaç sene bu borçtan kurtulamayıp sıkıntı içinde kalır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, düğün âdetleri esas itibariyle bütün köylerde ayni olmakla beraber teferrüatta köyün öteden beri gelen an'anelerine göre değiştiği gibi, bilhassa köyün iktisadî vaziyetine ve şehre yakınlık ve uzaklık derecesine göre de değişir. (*) Yakın köylere şehir eşyası ve âdetleri daha fazla girmiş, uzak köylerde devam eden birçok âdetler ortadan kalkmış veya kısmen silinmiştir. Birçok köyler kızlarını şehre verdiklerinden köyün şehirli akrabaları çoğalmış, kızın ebeveyni kızlarına şehir işi cihaz, hattâ şehirlerde yapıldığı gibi para masrafı yapmaya başlamışlardır. Başlık almamak hususunda fedakârlık yapan aileler de vardır. Çünkü bunlar kızlarının rahat etmesi için şehirli ile evlenmesine taraftardırlar.

Boşanma: Bazı köylerde arasıra boşanmaya raslanır. Diğer bazı köyler ise kendilerinde boşanmanın asla vaki olmayışiyle öğünürler. Meselâ B. köyünde boşanma pek nadirmiş. D. köyü gibi bazılarında boşanma nisbeti fazladır. Son bir kaç yıl içinde yedi kadın kocalarını bırakarak köyün içinde veya dışında başka erkeklerle kaçmışlardır. I. köyünde son beş yıl içinde dört boşanma vakası olmuş, bir tanesinde kadın başka bir erkekle kaçmış, diğer üçünde geçimsizlikten dolayı kadınlar babalarının evine kaçmışlardır. Diğer köylerde bu çeşit vakalar olmaktadır.

Erkeklerin karılarını boşamasına gelince, yaptığımız tetkikler bize göstermiştir ki, medenî kanunun tatbikinden sonra karısını boşayan erkeklerin miktarı azalmıştır. Çünkü, eskiden boşamak gayet kolay olduğu halde bugün güçleşmiştir. Her şeyden önce, erkeğin tazminat makamında kadına birçok para vermesi lâzımdır. D. köyü halkının iddiasına göre köyde bir çok erkekler bu yüzden karılarını boşayamamaktadırlar. M. köyünde de böyledir: eski nesilde karısını boşayabilenlerin miktarı fazla olduğu halde bugün azalmıştır. Karısından hoşnut olmayan erkekler onların üzerine imam nikâhiyle bir kuma almayı, veya bunu da yapamazlarsa sadece kavga etmeyi tercih ederler.

(*) Bu hususta bakınız Mediha Berkes, «Evlenme Âdetleri Üzerine Şehrin Tesiri» (Siyasî İlimler Mecmuası, Sayı 117 - 118, 1940 - 41).

Resmî nikâhı olmayıp imam nikâhile alınan kadınları boşamak çok daha kolaydır. M. köyünde böyle evlenmiş olan bir kadın yedi kocadan boşandı, ve sekizincisine gitti. Diğer bir kadını da güzel olduğundan muhtelif erkekler kaçırdılar. Şimdi dördüncü kocasındadır.

Erkekler arasında resmî nikâhlı karısını sadece bırakıp imam nikâhiyle başka bir kadını alıp onunla oturanlar vardır. M. köyünde bir adam karısını ve çocuklarını böylece bırakmıştır; onlara asla bakmaz, sonradan aldığı bir kadınla ve onun çocuklariyle oturur. Bıraktığı kadın kocasını mahkemeye vermekten ve hakkını aramaktan âcizdir. Bu köyde dokuz erkek muhtelif zamanlarda karılarını boşamışlardır. Bunlardan iki tanesi iki karı boşamıştır; bir tanesi beş, diğeri dört defa evlenmiş, daima ayni zamanda iki karıları bir arada bulunmuştur. Diğerleri arasında birisi amcasının, diğer biri de teyzesinin kız olan karılarını boşamışlardır. Kardesi öldükten sonra onun karısını alan diğer bir adam sonradan bu kadını boşamıştır.

Resim 80. Düğün hediyeleri.

Köylerde resmî nikâhla imam nikâhı arasında, miras bölümü ve çocukların nüfus kâğıdını çıkartmak hususunda, her ne kadar bir fark bulunduğu kabul ediliyorsa da imam nikâhile evlenmek te ayıp sayılmaz .Nadiren evlenecek yaşa henüz gelmemiş olan erkek çocuklar evlendirildiği zaman bunlara kaçak bir düğün yapılır. Bunlar karı koca olarak beraber yaşar, bir iki yıl sonra da resmî nikâhla evlenirler. Bundan maada eski usul üzere kocası tarafından boşanmış, fakat arada hâlâ resmî nikâh bulunan kadınlar efkârı umumiye tarafından boşanmış addedilirler. Bu adamların aldığı kadınlar asıl karı telâkki edilir.

Bu çeşit vakaları efkârı umumiye beğenmemekle, hoş görmemekle beraber kabul eder.

Boşanmış olan ailelerde çocukların vaziyeti de mühim bir meseledir. Kocasını bırakıp kaçan kadınlardan bir çoğu çocuklarını bırakırlar. I. köyünde bir kadın beş çocuğunu bırakarak babasının evine kaçmıştır. Fakat şahsî malı bulunan kadınlar arasında bir iki çocuğunu beraber götürenler vardır. Bilhassa kız çocuklar üzerinde baba pek fazla hak iddia edemez. Kâfi derecede çocuğu varsa buna göz yumar. Lâkin oğlan çocukların anaları tarafından götürülmeleri pek vaki değildir. Başka bir erkeğe kaçan kadınlar arasında çocuklarını da beraber alan kadınlar yoktur. Üvey ananın yanında bir kaç çocuk bulundurmak güçtür. Karısı kaçan koca çocukların bir kısmını büyük baba ve analarına veya mümkünse halalarına verir. Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, boşanma bir çok köylerde bulunmakla beraber hiç bir yerde normali aşan bir hâdise değildir. Zannımıza kalırsa boşanma nisbeti şehirden azdır.

Bu eserde mevzuumuz olan köy cemaatlerinin mekânda taazzuvunu, demografik bünyesini, ekonomik kuruluşunu, iş hayatının teşkilâtlandırılmasını, teknolojik sistemini, ve nihayet sosyal zümrelerin organizasiyonunu ve bu organizasiyonda hâkim olan prensipleri tetkik etmiş olduk. Köy cemaatinin sosyal hayatının diğer cephelerinin ayni şekilde gözden geçirilmesini ve genel neticelerin çıkarılmasını bunu takip edecek olan ikinci kitaba bırakıyoruz.

Bu eserde görülmüştür ki, ehemmiyet daha ziyade köy cemaatinin sosyal kuruluşuna ve bu kuruluşun temellerine verilmiştir. Sosyal değişmeler ise ikinci plânda bırakılmış ve sadece ona ait noktalara zaman zaman temas edilmiştir. İlerde bunların hususî tetkiklere tâbi tutulması sosyolojinin en mühim bir vazifesidir.

Fakat cemiyetin dinamik işleyişini görebilmek için bu işleyen mekanizmanın kuruluşunu ve parçalarını bilmek lâzımdı; bu eser bu bakımdan bir şey başarabilmişse ikinci işin başlamasına bir çığır açılmış sayılabilir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Neşriyatı

YARLIK VE BİTİKLER, Topkapı sarayı müzesi arşivinde Altın ordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait, **Doçent Akdes Nimet Kurat,** İstanbul 1940

İSVEÇ KRALI XII. KARL, hayatı ve faaliyeti, 1. cilt, Doçent **Akdes Nimet Kurat,** İstanbul 1940.

TÜRK BEYİNELERİ, üzerinde ilk antropolojik araştırma, **Dr. Nermin Aygen,** Ankara 1941.

DİMAĞ TEKÂMÜLÜ, primatlar hususile hominlerde, **Dr. Nermin Aygen** (tercüme), Ankara 1941

CENUBİ ANADOLU YÜRÜKLERİNİN etno-antropolojik tetkiki, **Kemal Güngör,** Ankara 1941.

KAVİMLER MUHACERETİ, **Zekiye S-Eglar** (tercüme), Ankara 1941.

EDEBİ MESLEKLER TARİHİ, **Doçent Suut Kemal Yetkin,** Ankara 1941.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI, Fakülte yıllık çalışmaları dergisinin 1. sayısından ayrı basım, İstanbul 1941,

ONİKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ, **Dr. Osman Turan,** İstanbul 1941.

TARİH ARAŞTIRMALARI, Fakülte yıllık çalışmaları dergisinin 1. sayısından ayrı basım, İstanbul 1941.

TÜRKİYE HAKKINDA YAZILAN COĞRAFYA ESERLERİ genel bibliyografyası, **Selçuk Trak,** Ankara 1941.

EKONOMİK SOSYOLOJİYE GİRİŞ, **Doçent Niyazi Berkes** (tercüme) Ankara 1941.

ESTETİK DERSLERİ, 1 cilt, **Doçent Suut Kemal Yetkin**, Ankara 1942.

NAMIK KEMAL hakkında, Fakülte Profesör ve Doçentleri tarafından hazırlanmıştır, İstanbul 1942.

HALK EDEBİYATI DERSLERİ, 1. kitap, **Doçent Pertev N. Boratav** Ankara 1942.

HİNT İPTİDAİLERİNİN VE HİNDULARIN ESKİ VE YENİ EŞYA KATALOĞU, **Prof. W. Ruben,** Ankara 1942.

LUİ YÜAN VE LİU TS'U NG'un biyografileri, Prof. **W. Eberhard,** Ankara 1942.

ANTOROPOLOJİ VE ETNOLOJİ ARAŞTIRMALARI, Fakülte yıllık çalışmaları dergisinin 1. sayısından ayrı basım, İstanbul 1941.

COĞRAFYA ARAŞTIRMALARI, Fakülte yıllık çalışma dergisinin 1. sayısından ayrı basım, İstanbul 1941.

KLÂSİK FİLOLOJİ ARAŞTIRMALARI, Fakülte yıllık çalışmaları dergisinin 1. sayısından ayrı basım, İstanbul 1941.

FRANSIZ ROMANTİZMİ, Etüd, Biyografi ve Antoloji, Doçent **Cevdet Perin,** Ankara 1942.

BAZI ANKARA KÖYLERİ, üzerinde bir araştırma, Sosyoloji Doçenti Niyazi Berkes, Ankara 1942.